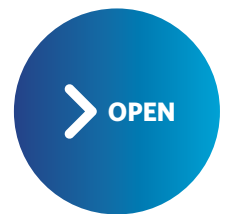

Raamwerk Seksualiteit en Beleid

Kwaliteit, preventie en reactie
in jouw voorziening

Versie voor de Integrale Jeugdhulp, december 2012

Vlaams
expertisecentrum
voor
seksuele
gezondheid

SENSOA

President building,
Vijfde verdieping,
F.Rooseveltplaats 12
2060 Antwerpen
Tel.: 03/238 68 68

www.sensoa.be
www.seksuelevorming.be

Child Focus

Houba de
Strooperlaan 292
1020 Brussel
Tel.: 02/475 44 11
www.childfocus.be

Sensoa

Sensoa bevordert als expertisecentrum de seksuele gezondheid in Vlaanderen. De kernthema's van Sensoa zijn relationele en seksuele vorming, preventie van soa en hiv, preventie van ongeplande zwangerschappen, preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag en de integratie van mensen met hiv. Deze thema's behandelen we vanuit een positieve benadering van seksualiteit.

We werken op verschillende manieren naar uiteenlopende doelgroepen zoals het brede publiek, jongeren (en de professionals die zich naar jongeren richten), homomannen, kwetsbare migranten en mensen met hiv. We stimuleren ook beleidsmakers om aandacht te hebben voor seksuele en reproductieve gezondheid in het internationale beleid.

Child Focus

Child Focus is de Stichting voor Vermiste en Seksueel Uitgebuide Kinderen, een stichting van openbaar nut. Sinds 1998 stelt Child Focus zeven dagen op zeven en 24 uur op 24, zowel nationaal als internationaal, alles in het werk om vermiste kinderen terug te vinden en seksuele uitbuiting van kinderen te bestrijden.

Child Focus is voor deze fenomenen enerzijds werkzaam als meldpunt en anderzijds als expertisecentrum dat studies en preventiemateriaal ontwikkelt.

Titel: Raamwerk Seksualiteit en Beleid. Kwaliteit, preventie en reactie in jouw voorziening. Versie voor de Integrale Jeugdhulp. / Auteurs: Erika Frans en Astrid De Bruycker / Verantwoordelijke uitgever: Marc Morris, secretaris-generaal Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin, Koning Albert II-laan 35 bus 30, 1030 Brussel www.vlaanderen.be/welzijningezondheid/ / Depotnummer: D/2012/3241/287 / Datum: december 2012

Onze concrete dienstverlening neemt verschillende vormen aan. Professionals kunnen bij Sensoa Vorming terecht voor opleiding, bijscholing of vorming op maat rond seksualiteit, relationele en seksuele vorming en seksueel misbruik. Wie op zoek is naar kwaliteitsvol educatief materiaal om relationele en seksuele vorming te geven kan beroep doen op de Sensoa Leermiddelenbank en www.seksuelevorming.be. Mensen met hiv en hun omgeving kunnen terecht bij Sensoa Positief voor ondersteuning, lotgenotencontact en alle mogelijke informatie over leven met hiv.

Informatie over diverse aspecten van seksuele gezondheid voorzien we via onze websites www.seksualiteit.be, www.allesoverseks.be (voor jongeren), www.mannenseks.be (voor homomannen) en www.levenmethiv.be (voor mensen met hiv, hun omgeving en mensen die werken met hiv). Organisatie-info is terug te vinden op www.sensoa.be.

Voor meldingen van of vragen over een verdwijning, een ontvoering of seksueel misbruik bestaat het gratis noodnummer 116000. Jongeren met vragen over seksueel misbruik kunnen chatten via www.nupraatikerover.be. Mensen die kinderpornografie detecteren op het internet kunnen dit anoniem melden op het burgerlijk meldpunt www.stopchildporno.be. Child Focus beheert ook de website www.clicksafe.be, boordevol informatie over een veilig en verantwoord internetgebruik voor kinderen en jongeren, en met links naar een hulplijn over veilig internet.

© Sensoa & Child Focus, 2012

Met de steun van de Vlaamse Overheid

Vlaamse overheid

Hoe navigeren?

Vooraf

1 Woord vooraf

2 Managementsamenvatting

3 Woordenlijst

Een beleidsvisie op lichamelijke en seksuele integriteit

1 Inhoud en doel

2 Motivering en situering

3 Drie beleidsniveaus

4 Uitgangspunten voor een beleid

5 Beleidsdomeinen

6 Een planning maken

Beleidsinstrumenten

1 Leidraad

2 Quickscan

3 Uitgangspunten voor kwaliteit, preventie en reactie

4 Beleidsmatrix en interventies

5 Competentiechecklist

6 Profiel Aanspreekpersoon Integriteit

7 Vlaggensysteem

8 Checklist omgangsregels

9 Gedragscode

10 Handlingsprocedure

11 Wegwijzer

Achtergrondinformatie

1 Denkkaders

2 Normatieve lijst seksuele ontwikkeling

3 Seksuele Vorming

4 Beroepsgeheim en andere begrippen

5 Risico- en beschermingsfactoren (en signalen)

Slot

1 Een woord van dank

2 Referentielijst

Raamwerk Seksualiteit en Beleid

Kwaliteit, preventie en reactie
in jouw voorziening

Hoe navigeren?

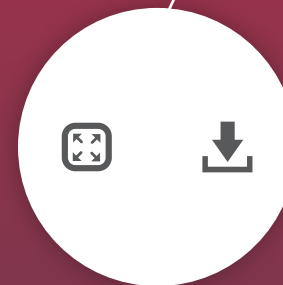
INFORMATIE/
CONTACT

MENU/
HELP

INZOOMEN /
UITZOOMEN

VOLLEDIG SCHERM /
DOWNLOAD DE
AFDRUKBARE VERSIE

VORIGE/VOLGENDE PAGINA

VOORAF

1 Woord vooraf

Het Raamwerk Seksualiteit en Beleid voor de Integrale Jeugdhulp reikt voorzieningen handvatten en bouwstenen aan voor een integraal beleid rond seksualiteit en lichamelijke integriteit.

Het bundelt een modelvisie, concrete instrumenten en relevante achtergrondinformatie om het beleid en de dagelijkse praktijk rond dit thema in voorzieningen gericht uit te bouwen.

De basisversie van het Raamwerk Seksualiteit en Beleid werd ontwikkeld door Sensoa en Child Focus. Zij stonden op basis van hun jarenlange expertise ook in voor de vertaling ervan naar de specifieke context van de jeugdhulpverlening. Zij realiseerden deze vertaalslag in samenspraak met een groep experts en verantwoordelijken uit de bij integrale jeugdhulp betrokken sectoren.

De opmaak van dit Raamwerk kadert in de uitvoering van de engagementsverklaring ter bescherming van de seksuele integriteit van de minderjarige in de jeugdhulp. Het concretiseert het engagement om werk te maken van algemene ondersteunende en sensibiliserende initiatieven ter bescherming van de integriteit van kinderen en jongeren. Het biedt ook handvatten om een “zorgzaam beleid” te voeren zoals bepaald in het decreet betreffende de kwaliteit van de gezondheids- en welzijnsvoorzieningen van 2003.

Het raamwerk situeert zich te midden een zeer actuele beleidscontext, namelijk de verscherpte beleidsaandacht voor kindermishandeling en seksueel misbruik.

Seksueel geweld op kinderen en jongeren is een maatschappelijk probleem met een bijzonder zware impact op iedereen die daarbij betrokken is. Het tast de levenskwaliteit aan en het raakt aan het vertrouwen in een veilige samenleving. Aandacht voor de preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag vormt dan ook een belangrijke focus in het Raamwerk. Die wordt geënt op aandacht voor een klimaat waarin kinderen en jongeren zich op relationeel en seksueel vlak kunnen ontwikkelen tot personen die op een positieve, respectvolle, evenwichtige en verantwoordelijke manier omgaan met hun seksualiteit en hun partners.

Ik ben ervan overtuigd dat u met dit raamwerk een instrument in handen heeft om uw rol en verantwoordelijkheid op te nemen ten overstaan van kinderen en jongeren, zowel preventief als door gepast te reageren op situaties van grensoverschrijdend gedrag.

Jo Vandeurzen
Vlaams minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin

2 Managementsamenvatting

Dit *Raamwerk Seksualiteit en Beleid* is een werkdocument dat voorzieningen in de sectoren van Integrale Jeugdhulp kan helpen bij het uitwerken of aanvullen van het beleid rond lichamelijke en seksuele integriteit, inclusief alle thema's die daaraan verbonden zijn. Voor elke context zullen telkens andere elementen meer of minder bruikbaar zijn en kan je de verschillende onderdelen aanpassen aan eigen noden. Het *Raamwerk* bestaat uit drie grote onderdelen.

1. Een **modelvisie** voor het beleid:

- vertaald in uitgangspunten op drie niveaus van beleid (kwaliteit, preventie en reactie);
- verder geconcretiseerd in doelstellingen per beleidsdomein (zorg en educatie, huisregels en accommodatie, deskundigheid en communicatie).

2. **Instrumenten** die het beleid toepasbaar maken in de praktijk:

- een leidraad: hier kan je ideeën opdoen over hoe je aan de slag kan;
- een *quickscan*: topiclijsten die je kunnen helpen de huidige situatie in te schatten;

- uitgangspunten voor een beleidsvisie;
- een uitgewerkte beleidsmatrix met suggesties voor mogelijke interventies en werkwijzen;
- een competentiechecklist voor medewerkers, die je kan gebruiken om de noden aan bijscholing in kaart te brengen;
- een profiel van een 'Aanspreekpersoon Integriteit';
- het Vlaggensysteem: een methodiek die kan helpen om vanuit concrete voorbeelden een visie te ontwikkelen;
- een checklist voor omgangsregels;
- een gedragscode: een instrument om de verwachtingen naar medewerkers met betrekking tot lichamelijke en seksuele integriteit te formuleren;
- een handelingsprotocol: een stapsgewijs voorstel tot handelen bij een vermoeden, een onthulling of een vaststelling van seksueel misbruik;
- een wegwijzer met adressen en contactgegevens waar je kinderen en jongeren kan naar doorverwijzen of waar je zelf terecht kan voor advies en ondersteuning.

3. **Achtergrondinformatie:**

- denkkaders voor een beleid over lichamelijke en seksuele integriteit, met linken naar meer bronnenmateriaal;
- de normatieve lijst seksuele ontwikkeling, die je een idee geeft van leeftijdgebonden seksueel gedrag;
- een overzicht seksuele vorming, dat je een idee geeft van wat er aangeboden kan worden aan kinderen en jongeren;
- beroepsgeheim en andere begrippen: informatie over de huidige wetgeving terzake;
- een overzicht risicofactoren op seksueel grensoverschrijdend gedrag.

We voegen tot slot ook een uitgebreide **referentielijst** toe. Lezers die meer willen weten, kunnen zo makkelijk de weg vinden in de bestaande literatuur en voorbeelden.

3 Woordenlijst

Kwaliteitsbeleid

Een kwaliteitsbeleid geeft rond zorg, educatie, accommodatie en communicatie een voorwaarden-scheppend kader voor lichamelijke en seksuele integriteit binnen een voorziening. Het kwaliteitsbeleid is voorwaarden-scheppend voor de andere niveaus.

Preventiebeleid

Een preventiebeleid bouwt verder op een kwaliteitsbeleid, maar gaat dieper in op het vermijden van risico's.

Reactiebeleid

Een reactiebeleid bouwt verder op het preventiebeleid en bepaalt hoe met een incident kan worden omgegaan.

Kinderen en jongeren

Met het woord kind worden alle kinderen en jongeren tussen 0-12 bedoeld, met jongeren deze van 12 tot 18. Het raamwerk is dus geschreven op maat van voorzieningen die met minderjarigen werken.

Medewerker/hulpverlener

Medewerker: alle mensen die werken in Integrale Jeugdhulp (inclusief logistiek personeel).

Hulpverlener: alle mensen die rechtstreeks met kinderen of jongeren werken.

Externen

Externen zijn personen die zich niet binnen de voorziening bevinden, maar in meer (vb. ouders en familie) of mindere mate (vb. partnerorganisaties) kunnen betrokken zijn.

Seksueel grensoverschrijdend gedrag

Seksueel grensoverschrijdend gedrag is elke vorm van seksueel gedrag of seksuele toenadering, in verbale, non-verbale of fysieke zin, waarbij aan één of meerdere van de volgende zes criteria niet wordt voldaan: (1) wederzijdse toestemming, (2) vrijwilligheid, (3) gelijkwaardigheid, (4) leeftijds- of ontwikkelingsadequaat, (5) contextadequaat en (6) zelfrespect.

Seksueel misbruik

Seksueel misbruik is elke vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag, in verbale, non-verbale of fysieke zin, opzettelijk of onopzettelijk (bijvoorbeeld misbruik onder jonge kinderen en jongeren), waar geen wederzijdse toestemming voor bestaat, en/of die op een of andere manier is afgedwongen, en/of waar het slachtoffer veel jonger is of in een afhankelijke relatie staat.

Aanspreekpersoon Integriteit

De Aanspreekpersoon Integriteit is het eerste aanspreekpunt voor iedereen die opmerkingen of vragen heeft over lichamelijk en seksueel grensoverschrij-

dend gedrag van en ten aanzien van kinderen en jongeren. De API kan functioneren als contactpersoon binnen de voorziening betreffende lichamelijke integriteit en seksualiteit voor de kinderen en jongeren zelf, voor hun ouders, of voor de hulpverleners en andere medewerkers.

Voorziening

In de sectoren van Integrale Jeugdhulp zijn zeer diverse organisaties actief. Naast Centra Algemeen Welzijnswerk en Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg zijn er Centra voor Integrale Gezinszorg, centra in de Bijzondere Jeugdbijstand (begeleidings-tehuizen, gezinstehuizen, diensten voor pleeghulp...), diensten van Kind & Gezin, semi-residentiële en residentiële diensten van het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap. De Centra voor Leerlingenbegeleiding zijn niet in deze doorontwikkeling betrokken. We noemen elke organisatie een "voorziening".

EEN BELEIDSVISIE OP LICHAMELIJKE EN SEKSUELE INTEGRITEIT

1 Inhoud en doel

Dit eerste deel van het *Raamwerk Seksualiteit en Beleid* kan jouw voorziening helpen een eigen beleidsvisie uit te werken op vlak van lichamelijke en seksuele integriteit. Dit gedeelte bestaat uit uitgangspunten voor een beleidsvisie, ingedeeld per beleidsniveau: kwaliteit, preventie en reactie. Daarop volgt een concretisering per beleidsdomein. We helpen je voorziening doelstellingen te formuleren op vlak van zorg en educatie, huisregels en accommodatie, deskundigheid van medewerkers en communicatie.

Niet alle uitgewerkte elementen zijn relevant voor alle voorzieningen of moeten even uitgebreid aan bod komen in een beleidsplan. Het is de bedoeling dat jouw voorziening een weging en een selectie maakt van de verzamelde elementen. Zo kan je komen tot doelstellingen op maat van en een planning op tempo van jouw voorziening.

2 Motivering en situering

Een beleid ontwikkelen op vlak van lichamelijke en seksuele integriteit is specifiek voor jouw voorziening. Dit beleid bestaat uit een aantal onderdelen: een visie, doelstellingen per beleidsdomein, een planning en een aantal uitgewerkte procedures. Om dit geheel te realiseren is een proces nodig waar verschillende betrokkenen aan participeren, en dat regelmatig herhaald wordt. Meer info vind je in het instrument 'leidraad'.

Een uitgewerkte visie op lichamelijke en seksuele integriteit is een noodzakelijk onderdeel van een beleid van een voorziening die bezig is met zorg, opvang,

opvoeding of begeleiding van mensen. Een visie moet richting geven aan het verbeteren van de zorg en veiligheid van kinderen en jongeren, het verhogen van de professionaliteit van de medewerkers en het bevorderen van de communicatie met alle betrokkenen over de verwachtingen en keuzes. Zonder een uitgeschreven visie slaagt een voorziening er vaak niet in de nodige kwaliteit te garanderen en een verbetertraject uit te stippelen, ontbreekt vaak eensgezindheid en beperken initiatieven zich tot geïsoleerde acties.

Voor het formuleren van een visie maken we gebruik van een aantal bestaande denkkaders die relevant zijn voor de thema's lichamelijke en seksuele integriteit. Deze denkkaders moeten ons helpen de uitgangspunten en doelstellingen voor het beleid op te stellen. Meer info vind je bij de achtergrondinformatie 'denkkaders'.

1. Het ontwikkelingskader

De seksuele ontwikkeling is een universeel proces, dat elk individu doormaakt, en dat grotendeels ook de noden en vragen binnen bepaalde leeftijdsfasen bepaalt. Ontwikkeling gebeurt op cognitief, fysiek, psychologisch en sociaal vlak, en is voor elk individu uniek. Tegelijk zijn er ook gemeenschappelijke elementen. In de achtergrondinformatie 'normatieve lijst' kan je een korte beschrijving vinden van de meest voorkomende seksuele gedragingen per leeftijdsfase bij kinderen en jongeren. Deze gedragingen horen bij de 'normale' seksuele ontwikkeling, en komen in meerdere of mindere mate bij de meeste kinderen en jongeren voor.

2. Het rechtenkader

In het denken over seksualiteit is het rechtenkader een belangrijke kapstok. Een leidraad is het "IPPF

Charter voor seksuele en reproductieve rechten". Ook het recentere "*Sexual Rights Declaration*" is een bruikbaar kader. Daarnaast is er het "Internationaal Verdrag voor de Rechten van", dat kinderen en jongeren ziet als mensen met rechten, ook op vlak van seksualiteit.

3. Juridisch en regelgevend kader

Wat mag en wat mag niet volgens het strafrecht en het burgerlijk recht? Het strafrecht heeft voornamelijk ervaring met bescherming tegen ongewenste vormen van seksueel gedrag, maar geeft ook een aantal uitgangspunten weer zoals "goede zeden", seksuele meerderjarigheid, consensualiteit. Wat verstaat de wet onder openbare zedenschennis, aanranding of incest? Wat is er met betrekking tot dit thema opgenomen in de sectorspecifieke regelgeving?

4. Ethisch kader

Welke normen en waarden willen we verdedigen over seksuele en intiem lichamelijke contacten? Gangbare denkpistes en concepten zoals *sexual citizenship* en seksuele cultuur worden uitgelegd. Ook de zes criteria uit het Vlaggensysteem worden hier meegenomen: toestemming, gelijkheid en vrijwilligheid, leeftijdsadequaatheid, contextadequaatheid en zelfrespect.

5. Kwaliteit van leven

Naarmate mensen betekenisvolle en warme relaties hebben met mensen uit de meest dichtbijzijnde relatiecirkels, verhoogt de kwaliteit van hun leven. Een beleid rond kwaliteit van leven moet er zich op richten dat de relatiecirkels van mensen voor wie we de zorg opnemen, voldoende kwaliteit en contacten garanderen. Modellen als de hermeneutische cirkel, het eco-gram zijn voorbeelden van denkkaders die dit aspect in kaart brengen.

6. Seksuele gezondheid

Internationale definities over seksualiteit, seksuele gezondheid en seksuele vorming kunnen als uitgangspunt dienen om de visie van de werking in een breder kader te situeren. Wat verstaat de Wereldgezondheidsorganisatie, de UNESCO of een andere toonaangevende organisatie onder seksualiteit? Welke concepten maken deel uit van een gemeenschappelijk onderhandeld en geratificeerd referentiekader?

7. Traumatogene modellen

Er is in de loop van de laatste 20 jaar veel onderzoek verricht naar de gevolgen en effecten van (seksueel) misbruik op korte en lange termijn bij slachtoffers. Daaruit hebben we begrepen dat seksueel misbruik één van de ergste trauma's is, met gevolgen die zowel voor kinderen en jongeren als voor volwassenen levenslang kunnen meespelen.

De uitgangspunten uit deze denkkaders werden omgezet in uitgangspunten voor een beleid. Het instrument 'uitgangspunten' biedt een opsomming van relevante uitgangspunten, waaruit je voor jouw voorziening een eigen selectie kan maken.

Het uitwerken van een visie is altijd het werk van een groep, en de visie moet voldoende gedragen en gedeeld worden door alle betrokkenen. Een visie moet een richtinggevend instrument zijn dat de algemene lijnen voor voldoende lange tijd uittekent. Het moet niet in detail ingaan op specifieke afspraken en regels, die wel kunnen worden opgenomen in bijvoorbeeld een huishoudelijk reglement.

Op die manier zal een visiedocument een langere looptijd hebben dan een afsprakenboek of reglement. Het geeft de algemene principes weer en de wijze waarop deze geconcretiseerd worden in diverse domeinen van het beleid.

Een visiedocument heeft een strategische functie, en bevat ook best een soort historiek: wie heeft er aan meegewerkt, wanneer is het bekrachtigd, hoe en wanneer werd het geëvalueerd en geüpdatet.

De visie op lichamelijke en seksuele integriteit heeft linken met andere visiedocumenten en thema's zoals pesten, gezondheid en veiligheid. Binnen je voorziening kan je dus best streven naar een maximale integratie van dit thema in bestaande beleidsdocumenten en werkwijzen. Meer info over hoe je hiermee aan de slag kan, vind je in het instrument 'leidraad'.

3 Drie beleidsniveaus

Er zijn verschillende beleidsniveaus:

- Een **kwaliteitsbeleid** geeft rond zorg, educatie, accommodatie en communicatie een voorwaarden-scheppend kader voor lichamelijke en seksuele integriteit binnen een voorziening. Dit niveau is het belangrijkste, want het is voorwaarden-scheppend voor de andere niveaus.
- Een **preventiebeleid** bouwt verder op dit kwaliteitsbeleid, maar gaat dieper in op het vermijden van risico's.
- Een **reactiebeleid** bouwt verder op het preventiebeleid en bepaalt hoe met een incident kan worden omgegaan.

Een kwaliteitsbeleid beschrijft de visie van je voorziening op hoe alle betrokkenen met elkaar omgaan op vlak van lichamelijke en seksuele integriteit, en hoe deze kwaliteiten worden verankerd in een dagelijkse werking en praktijk. Het kwaliteitsbeleid vormt je vertrekpunt - de andere onderdelen passen erin. Al te vaak gaat een voorziening pas naar aanleiding van

een incident een beleid uitwerken. Het gevaar is dan groot dat de voorziening enkel focust op een preventiebeleid en geen aanknopingspunten biedt voor een positieve seksualiteitsbeleving.

Figuur: Een beleid rond lichamelijke en seksuele integriteit

De hierna beschreven uitgangspunten zijn hoofdzakelijk geformuleerd met de kinderen en jongeren als onderwerp, omdat dit de belangrijkste doelgroep is waarvan een beleid ten dienste staat. Uiteraard impliceert dit dat er voldoende wordt nagedacht over welke ondersteuning de uitvoerders van dit beleid nodig hebben: de medewerkers, de eventuele andere structurele niveaus (middenmanagement en management) en externe partners (zoals ouders). Een gebrek aan zorg voor kinderen en jongeren is immers vaak verbonden aan een gebrek aan zorg voor de medewerkers.

Bij elk beleidsniveau is daarom een doelstelling toegevoegd die verwijst naar de hulpverleners en de voorziening. Deze doelstellingen worden verder geconcretiseerd in het beleidsdomein competenties van hulpverleners (cf. infra).

4 Uitgangspunten voor een beleid

Deze uitgangspunten zijn grotendeels afgeleid uit de voor lichamelijke en seksuele integriteit relevante denkkaders (zie de achtergrondinformatie 'denkkaders'). Deze uitgangspunten kunnen de start vormen van een denkoefening over de visie van de voorziening op dit onderwerp. Niet alle uitgangspunten zullen relevant zijn, maar een selectie uit deze uitgangspunten zal deel uitmaken van de visie van de voorziening. Het instrument 'uitgangspunten' gaat dieper in op elk van de onderstaande uitgangspunten. Je kan dit instrument gebruiken om te komen tot een selectie op maat van jouw voorziening. Wie moet aanwezig zijn bij deze denkoefening? Hoe pak je deze denkoefening aan? Deze en andere vragen worden beantwoord in het instrument 'leidraad'.

4.1 Uitgangspunten voor een kwaliteitsbeleid

Het kwaliteitsbeleid is een voorwaardenscheppend kader dat expliciteert hoe we omgaan met seksualiteit, lichamelijke integriteit en aanverwante onderwerpen. Het beschrijft eveneens wat beschouwd wordt als noodzakelijke zorg voor en begeleiding van kinderen en jongeren. Hieronder vind je een reeks uitgangspunten die richtinggevend kunnen zijn bij het ontwikkelen van een visie op kwaliteit.

- Kinderen en jongeren hebben recht op een goede kwaliteit van leven en welzijn.
- Elk kind is een seksueel wezen, en seksualiteit maakt onlosmakelijk deel uit van het mens-zijn.
- Kinderen en jongeren hebben recht op privacy.
- Kinderen en jongeren hebben recht op informatie over lichamelijke, seksualiteit en relaties.
- Kinderen en jongeren hebben een maximale autonomie in hun seksuele en relationele leven en keuzes, rekening houdend met hun leeftijd en ontwikkeling.

- Er wordt expliciet aandacht gegeven aan het ontwikkelen van een maatschappelijk aanvaardbaar seksuele moraal bij alle betrokkenen.
- Een open, correcte communicatie over seksualiteit maakt dat vragen, wensen, problemen en verschillen in visies bespreekbaar zijn.
- Ouders of familie zijn betrokken bij het ontwikkelen van een beleid.
- Het beleid is juridisch correct.
- De voorziening neemt alle maatregelen die nodig en wenselijk zijn om het kwaliteitsbeleid op dit terrein te verbeteren.

4.2 Uitgangspunten voor een preventiebeleid

Bij preventie denken we aan risico's op vlak van lichamelijke en seksuele integriteit, die ongewenst en dus beter te voorkomen zijn. Voorbeelden zijn seksueel misbruik, gender-gerelateerd geweld, frustraties en pesterijen. Het voorkomen van risico's is ook één van de verantwoordelijkheden van de voorziening en kan zich vertalen in volgende uitgangspunten.

- Kinderen en jongeren hebben recht op veiligheid en gezondheid op vlak van lichamelijke en seksuele integriteit.
- Kinderen en jongeren worden beschermd tegen seksuele ervaringen die niet met wederzijdse toestemming, vrijwillig of gelijkwaardig gebeuren, of die niet leeftijds- of contextadequaat zijn, of zelfbeschadigend zijn.
- Er wordt aandacht besteed aan het verhogen van weerbaarheid tegenover mogelijke risicosituaties.
- Er is een laagdrempelig aanspreekpunt voor klachten en hulp waar kinderen en jongeren terecht kunnen.
- Er is een preventiebeleid tegen uitsluiting en pesterijen.
- De voorziening neemt alle maatregelen die nodig en wenselijk zijn om risico's op dit terrein te verkleinen.

4.3 Uitgangspunten voor een reactiebeleid

Het reactiebeleid stippelt uit wat je voorziening moet doen wanneer er een incident plaatsvindt. Welke procedure, werkwijze, rapportage of zorg is er nodig? Hieronder volgen uitgangspunten van een goed reactiebeleid.

- Kinderen en jongeren en ouders hebben recht op een zorgvuldige en objectieve behandeling van een klacht.
- Er zijn maatregelen omschreven na een incident.
- Er is aandacht voor opvolging van incidenten op lange termijn.
- Er is een regelmatige evaluatie van de werkwijze na een incident.
- De voorziening neemt alle maatregelen die nodig en wenselijk zijn om incidenten te voorkomen en correct af te handelen.

5 Beleidsdomeinen

In dit onderdeel vertalen we de uitgangspunten van de drie beleidsniveaus naar de diverse beleidsdomeinen van 'zorg en educatie', 'huisregels en accommodatie', 'deskundigheidsbevordering en screening van hulpverleners' en 'communicatie'. Deze concretisering zal per type voorziening verschillend zijn, en elke voorziening zal hier eigen accenten moeten leggen. Mogelijk liggen de accenten ook anders in verschillende afdelingen of teams van eenzelfde voorziening.

In het werk dat een voorziening moet doen zit deze vertaling vevat: het invullen van een beleidsmatrix waarin specifiek zal staan wat er op welk domein nodig of wenselijk wordt geacht voor zowel het kind, de medewerker als voor externen. Het beleidsinstrument 'beleidsmatrix en interventies' geeft je een idee van wat dit zou kunnen inhouden. Het beleidsinstrument 'quickscan' kan je een idee geven over de vragen die je aan de verschillende betrokkenen kan stellen

om een beeld te krijgen van de *huidige* situatie en de wensen voor de toekomst.

We starten met een algemeen overzicht per beleidsdomein en vatten de grote lijnen samen in de beleidsmatrix. Hieronder bespreken we de beleidsdomeinen 'zorg en educatie', 'huisregels en accommodatie', 'deskundigheidsbevordering en screening hulpverleners' en 'communicatie'.

	KWALITEIT	PREVENTIE	REACTIE
Zorg	Basiszorg	Preventieve zorg	Zorg na incident
Educatie	Basiseducatie	Preventieve educatie	Educatie na incident
Huisregels	Basis omgangsregels	Regels ter preventie	Regels na incident
Accommodatie	Basis accommodatie	Accommodatie en veiligheid	Accommodatie na incident
Screening	Basiscompetenties	Risicobeperkende competenties	Competenties in opvang van slachtoffers en plegers
Deskundigheid personeel	Specifieke competenties		
Communicatie	Welke communicatie over kwaliteitsbeleid naar wie en hoe?	Welke communicatie over preventiebeleid naar wie en hoe?	Welke communicatie over reactiebeleid naar wie en hoe?

5.1 Zorg en educatie

Kwaliteit

Welke elementen uit de uitgangspunten zijn belangrijk om te vertalen in zorg en educatie voor de kinderen en jongeren? Welke algemene basiszorg voorzien we, en op welke manier werken we hieraan? Geven we seksuele en relationele vorming aangepast aan de leeftijd of ontwikkelingsfase, en hoe organiseren we dat? Wat verwachten kinderen en jongeren op dat vlak? Welke specifieke vormen van zorg en educatie stellen we op dit vlak ter beschikking van bepaalde specifieke groepen bijvoorbeeld via een verpleeg-

kundige, een psycholoog of contacten met externen? Over welke rechten geven we voorlichting en bieden we ondersteuning aan? Hoe kunnen we controleren dat elk kind de zorg en educatie krijgt die we in ons kwaliteitsbeleid voorzien, en niet enkel de *happy few*? Hoe kunnen we dit onderdeel van ons kwaliteitsbeleid een vaste plaats geven in de planning? Zie het instrument 'beleidsmatrix en interventies'.

Preventie

Individen weerbaar maken tegenover risico's betekent dat men in de opvoeding of vorming aandacht besteedt aan die elementen die ervoor kunnen zorgen dat de persoon zichzelf kan beschermen en dat hij of zij geen anderen in gevaar brengt. In de informatie over lichamelijke en seksuele integriteit moet daarom ruimte zijn voor risicosituaties en beschermingsmethodes. Ook attitudes en vaardigheden zoals verantwoordelijkheidszin en communicatievaardigheden zijn hierin belangrijk. Kinderen en jongeren (en ook

medewerkers) moeten weten waar ze terecht kunnen met hun vragen en er moet goede hulp voorhanden zijn indien er zich problemen voordoen. Ze moeten in staat zijn vragen te stellen en hulp te zoeken. Zie het instrument 'beleidsmatrix en interventies'.

Reactie

Een goed reactiebeleid zorgt ervoor dat klachten snel geformuleerd worden en snel een passend antwoord krijgen. Het is dus goed om proactief met incidenten of klachten om te gaan. Dit betekent dat de hulpverleners regelmatig nagaan of er klachten zijn en bij een incident alle betrokkenen worden uitgenodigd om een situatie te evalueren. Ook een goede procedure om incidenten of klachten te behandelen en erover te communiceren is belangrijk. Klachten kunnen komen van kinderen en jongeren, van medewerkers, van ouders of familieleden of van externen.

Een handelingsprotocol is een uitgeschreven procedure die een hulpverlener kan volgen bij een incident. Een goede procedure voorziet in een aantal stappen en in diverse betrokken partijen, is vooraf besproken en gekend, en wordt regelmatig opgefrist en geëvalueerd. Een model vind je in het instrument 'handelingsprotocol'.

5.2 Huisregels en accommodatie

Kwaliteit

Hoe vertaal ik de algemene uitgangspunten van mijn beleid in huisregels en organisatie van de werking? Hiermee bedoelen we duidelijke en gecommuniceerde huisregels, een omgangscultuur, en een accommodatie die het welbevinden en de bescherming van kinderen en jongeren stimuleren. In elke voorziening is er nood aan duidelijkheid voor alle betrokkenen over de huisregels. Vaak is het ook nuttig bestaande huisre-

gels ter discussie te stellen en het kind of de kinderen en jongeren op hun niveau mee te laten reflecteren over hoe deze best in praktijk worden gebracht. Vaak worden huisregels eenzijdig opgesteld in functie van de efficiënte organisatie van de zorg of het aanbod, maar denkt men bij het opstellen van regels in verband met bijvoorbeeld gezamenlijke douchebeurten of toiletbezoek, nachtelijk toezicht, inrichting van de leefruimte of klas niet aan de beleving van het kind zelf. Ook regels in verband met het ter beschikking stellen van condooms of anticonceptie, over waar men mag surfen op het internet of over waar men samen op de bank mag zitten en handjes vasthouden, worden best met alle betrokkenen besproken. Een aandachtspunt is dat men voldoende ruimte geeft aan lichamelijke en seksuele integriteit en nadenkt over voldoende privacy, vormen van toezicht en differentiatiemogelijkheden. Zie het instrument 'beleidsmatrix en interventies'.

Preventie

Met preventiebeleid bedoelen we duidelijke en gecommuniceerde huisregels en omgangscodes en een accommodatie die de veiligheid en bescherming stimuleren. De regels moeten voor alle betrokkenen gelden, maar differentiatie naargelang leeftijd, gedrag of andere specifieke elementen blijft belangrijk. Kan een hulpverlener bijvoorbeeld kinderen en jongeren thuis bezoeken? Kan hij of zij het mailverkeer van kinderen en jongeren controleren? Is er bezoek van andere kinderen en jongeren of van externen toegelaten op de kamer? Waar moet men zich uitkleden voor sportactiviteiten, en hoe wordt daar toezicht gehouden? Waar kan men aan condooms geraken? Waar en bij wie kan men terecht met ongerustheid? Zie het instrument 'beleidsmatrix en interventies'.

Ook accommodatie kan risicosituaties voorkomen. Zo kan een gebrek aan privacy seksueel grensoverschrijdend gedrag in de hand werken. Hoe zijn slaap-, was- en douchesituaties georganiseerd? Hoe is toezicht geregeld? Waar staat de computer in de leefruimte? Worden internetbeelden gefilterd? Waar mag men zoenen en vrijen, is er een intiem hoekje waar men andere kinderen en jongeren niet moet storen? Hangen er seksistische prenten of zijn er onduidelijke en ongelijkwaardige regels over kledij, uitgaan, cafébezoek...?

Reactie

Maatregelen na een incident kunnen bijvoorbeeld zijn: het verhogen van de begeleiding, het verscherpen van toezicht zijn bij bepaalde kinderen en jongeren, het reorganiseren van slaap-, was- of douchesituaties of het veranderen van de inrichting van de leefruimte. Er kunnen tijdelijke time-out maatregelen worden genomen ten aanzien van kinderen en jongeren. Ook kan een incident leiden tot het opruimen of herbekijken van omgangsregels, groepsindeling of hulpverlenerscompetenties. Zie het instrument 'beleidsmatrix en interventies'.

5.3 Deskundigheidsbevordering en screening hulpverleners

Kwaliteit

Een aantal basisvaardigheden moet bij alle hulpverleners aanwezig zijn. Deze deskundigheid houdt onder meer in: een gesprek kunnen aangaan met het kind, eigen grenzen kunnen aangeven en de grenzen van anderen respecteren, op een goede manier kunnen reflecteren op het eigen handelen. In veel contexten is ook deskundigheid nuttig en noodzakelijk in de vorm

van: kennis hebben van de seksuele ontwikkeling; met kinderen en jongeren een gesprek kunnen aangaan over seksualiteit; vorming kunnen geven aan een kind/jongere. Seksualiteit blijkt echter een onderwerp waarvoor bij veel hulpverleners schroom of handelingsverlegenheid bestaat. Een extra inspanning om de deskundigheid te bevorderen is vaak nodig.

Welke competenties heb je nodig om je kwaliteitsbeleid in praktijk te brengen? Hoe screen je je hulpverleners bij aanwerving en in de loop van hun tewerkstelling? Is er een lijst met competenties voorhanden die de uitvoering van je beleid kunnen ondersteunen? Is er een goed georganiseerd beleid rond bijscholing, teamondersteuning, cliëntbesprekingen, dat de beleidsontwikkeling en -implementatie schraagt? Hoe wil men de aandachtspunten voor een positief kwaliteitsbeleid blijven opvolgen? Hoe kan men hulpverleners blijvend motiveren tot het hanteren van een positieve gedragscode met betrekking tot lichamelijke en seksuele integriteit? Zie de instrumenten 'competentiechecklist' en 'beleidsmatrix en interventies'.

Preventie

Signalen van seksueel grensoverschrijdend gedrag kunnen herkennen, een correcte doorverwijzing kunnen doen naar meer gespecialiseerde hulp indien nodig, vorming en coaching kunnen geven aan een kind/jongere, eigen grenzen kunnen aangeven en de grenzen van anderen respecteren... zijn dan weer competenties die voortvloeien uit een preventiebeleid.

Ook de gedragscode voor de hulpverlener moet afspraken bevatten rond preventie van incidenten. Zie het instrument 'gedragscode'.

Reactie

Indien een hulpverlener geconfronteerd wordt met incidenten (of een vermoeden van), moet hij of zij in staat zijn de procedure te volgen die daarover werd afgesproken, en alle stappen te zetten die bij die procedure horen. Afhankelijk van zijn bevoegdheid en statuut (zie de achtergrondinformatie 'beroepsgeheim en andere begrippen') beschikt elke hulpverlener idealiter over de basiscompetenties om over een incident of vermoeden een eerste inschatting van ernst te maken. Wie verantwoordelijk is voor de verdere opvolging van een incident of vermoeden, dient in staat te zijn de ernst ervan te beoordelen, alle betrokkenen op een correcte manier in te lichten, met de andere kinderen en jongeren en het team te communiceren en passende maatregelen te nemen (zie het instrument 'handelingsprotocol'). Ook deskundigheid om bepaalde interventies naar kinderen en jongeren uit te voeren en te begeleiden, moet opgenomen worden in het beleid. Zie het instrument 'beleidsmatrix en interventies'.

5.4 Communicatie

Kwaliteit

Het beleid moet ook nadenken over de interne en externe communicatie van de uitgangspunten. Zowel collega's (hulpverleners en de ruimere ploeg medewerkers) als kinderen en jongeren moeten deze uitgangspunten onderschrijven en toepassen. De communicatie over de uitvoering van het beleid is dus cruciaal. Indien dit aspect niet goed is uitgewerkt, blijft het beleid vaak dode letter en is alleen een klein groepje mensen op de hoogte.

Mensen begrijpen beter wat de bedoeling is, als ze ook de redenering en motivatie kennen van de geformuleerde uitgangspunten. Terzelfdertijd zijn veel medewerkers en kinderen en jongeren niet bereid of in staat om een uitgebreide tekst te lezen. Een verschillende strategie naar alle betrokkenen zal dus nodig zijn.

Wat is bijvoorbeeld de functie van de visietekst? Is hij bedoeld voor het personeel of ook voor kinderen en jongeren en familie? Kan de pers of kunnen andere geïnteresseerden deze tekst vinden en zo ja, waar? Externe diensten zoals voorlichtingsdiensten kunnen helpen om het kwaliteitsbeleid vorm te geven, maar ook ouders, partners of familie kunnen een belangrijke steun vormen in dit beleid.

In het instrument 'beleidsmatrix en interventies' zijn er tips te vinden over communicatiestrategieën.

Preventie

Preventie van risicogedrag en voorlichting betekent vaak dat je moet samenwerken met externe diensten of partners zoals schoolbegeleidingsdiensten, politie, hulpverleningsinstanties en ouders.

Ook naar internen moet er een goede doorstroming zijn van informatie over maatregelen en afspraken. Opfrissen van huisregels, gedragscode en visie in jaarlijks terugkerende initiatieven, nieuwsbrieven naar hulpverleners en kinderen en jongeren, bespreking op teamvergaderingen en cliëntbesprekingen zijn noodzakelijke voorwaarden.

Reactie

Tot slot: een goede crisiscommunicatie vergt een zorgvuldige afweging van verschillende betrokkenen en hun belangen. Hierrond legt men best vooraf algemene regels en verantwoordelijkheden vast, rekening houdend met regels over beroepsgeheim. Zie hiervoor suggesties in het beleidsinstrument de 'beleidsmatrix en interventies' en de achtergrondinformatie 'beroepsgeheim en andere begrippen'.

5.5 Een beleidsmatrix

In onderstaand schema staat een overzicht van mogelijke elementen van een beleid, vertaald en geconcretiseerd per beleidsdomein. Een matrix is specifiek voor een sector en soms zelfs voor een afdeling van een voorziening. Elke voorziening zal hier dus een vertaling moeten maken naar de eigen realiteit.

Meer concrete uitgewerkte voorbeelden van alle elementen zijn te vinden in het beleidsinstrument 'beleidsmatrix en interventies'.

	KWALITEITSBELEID	PREVENTIEBELEID	REACTIEBELEID
Zorg en educatie	Leefklimaat Seksuele vorming Counseling Basiszorg differentiëren Informatie	Voorlichting Weerbaarheid Bescherming voor risico Coaching na seksueel grensoverschrijdend gedrag	Opvang Protocol Sancties Doorverwijzing
Huisregels en accommodatie	Inrichting en voorzieningen Afspraken en regels Privacy Leefregels Groepssamenstelling	Inrichting en voorzieningen Afspraken en regels Controle en toezicht Meldpunt	Protocol Sancties en time-out
Deskundigheid en screening personeel	Screening Competenties Gedragscode Training en ondersteuning Materiaal Teamwerking	Screening en evaluatie Competenties Gedragscode Training Teamwerking	Procedure Sancties Doorverwijzing Crisisopvang of therapie
Communicatiebeleid	Visietekst Standpunten Met alle betrokkenen Regelmatig agenderen	Preventiemaatregelen Afspraken en reglement in beleidsplan Toegankelijkheid en beschikbaarheid	Protocol Rapportage Communicatieplan bij incidenten

6 Een planning maken

De realisatie van een beleid zal afhangen van wat er verder in de planning op alle niveaus mee aangevangen wordt. Het is dus van essentieel belang de doelstellingen per beleidsdomein te vertalen in stappen die in de planning moeten voorzien worden in termen van budget, tijd, overlegmomenten, schrijf- en redactietijd, scholing, aanpassingen aan inrichting, aanpassingen in functieprofielen, installeren van werkgroepen. Bovendien moet er nage-

dacht worden welke verschillende bevoegdheidsniveaus binnen de voorziening moeten doorlopen worden vooraleer doelstellingen kunnen omgezet worden in werkplannen met concrete acties, gespreid in tijd.

Omdat de werkwijze om te komen tot een planning voor elk soort voorziening verschilt, beperken we ons tot een paar algemene richtlijnen:

- Maak een retro-planning voor minimum twee jaar: zet uit wat je binnen twee jaar minimaal wil gerealiseerd hebben, en ga dan alle stappen uitzetten die je binnen je voorziening nodig acht om dit doel te bereiken.
- Vertrek zoveel mogelijk van wat er reeds gebeurt op het terrein, wat er reeds bestaat aan goede praktijk, en maak lichamelijke en seksuele integriteit daar een integraal onderdeel van.
- Geef ruimte in takenpakketten van hulpverleners om extra aandacht te besteden aan dit onderwerp via bijscholing, studie, een consultatieopdracht...
- Maak voldoende ruimte om hulpverleners te ondersteunen bij de vragen die ze hebben.
- Agendeer regelmatig een rapportage of een bespreking op elk niveau van je voorziening.

Voor meer informatie over hoe je een beleid kan opstellen en implementeren, zie het instrument 'leidraad'.

BELEIDSINSTRUMENTEN

Deze instrumenten kunnen je van dienst zijn bij het uitbouwen of verbeteren van je organisatiebeleid rond seksualiteit en lichamelijke integriteit. De instrumenten maken je beleid toepasbaar in de praktijk. In wat volgt, vind je:

1. een **leidraad**: hier kan je ideeën opdoen over hoe je aan de slag kan;
2. een **quickscan**: topiclijsten die je kunnen helpen de huidige situatie in te schatten;
3. **uitgangspunten** voor een beleidsvisie;
4. een uitgewerkte **beleidsmatrix** met suggesties voor mogelijke **interventies** en werkwijzen;
5. een **competentiechecklist** voor medewerkers, die je kan gebruiken om de noden aan bijscholing in kaart te brengen;
6. een **Profiel Aanspreekpersoon Integriteit**;
7. het **Vlaggensysteem**: een methodiek die kan helpen om vanuit concrete voorbeelden een visie te ontwikkelen;
8. een checklist voor **omgangsregels**;
9. een **gedragscode**: een instrument om de verwachtingen naar medewerkers met betrekking tot seksualiteit en lichamelijke integriteit te formuleren;
10. een **handelingsprotocol**: een stapsgewijs voorstel tot handelen bij een vermoeden, een onthulling of een vaststelling van seksueel misbruik;
11. een **wegwijzer** met adressen en contactgegevens waar je kinderen kan naar doorverwijzen of waar je zelf terecht kan voor advies en ondersteuning.

1 Een leidraad

Wat? Een voorstel van werkwijze bij het uitwerken en implementeren van een organisatiebeleid, met aandachtspunten en valkuilen.

Waarom? Bij het ontwikkelen van een beleid is het proces zelf een essentiële succesfactor.

Wie? Beleidsverantwoordelijken op het niveau van de voorziening en (team)verantwoordelijken voor het opstellen van een beleidsplan.

Wanneer? Seksualiteit en lichamelijke integriteit moet een permanent aandachtspunt blijven in het beleid van de voorziening.

Opgepast!

- Het ontwikkelen van een beleid voor alle geledingen van de voorziening is altijd het werk van een groep. Het welslagen is onder meer afhankelijk van een goede sturing en communicatie door de leiding van de voorziening.
- Binnen je voorziening, op beleidsniveau, rekening houden met de aanbevelingen gedaan binnen dit raamwerk, sluit het voorkomen van incidenten niet uit. Wel zorgt het voor een geïnstalleerde basis die dergelijke situaties makkelijker hanteerbaar maakt. Omgaan met verontrusting is eigen aan hulpverleningsvoorzieningen. Seksualiteit en lichamelijke integriteit vanuit een positief kijk op de agenda plaatsen, kan zorgen voor een blijvende aandacht voor dit thema in hulpverleningssituaties.
- Binnen het hulpverleningslandschap wordt vaak de opdeling tussen enerzijds ambulant werkende diensten en anderzijds (semi-)residentiële dien-

sten gemaakt. De suggesties die je in dit raamwerk kan terugvinden zijn voor beide settings van toepassing! Denk maar aan aanbevelingen met betrekking tot praktische afspraken voor het gebruik van badkamer en toiletruimtes. Deze 'residentiële' aandachtspunten zijn vaak ook relevant voor ambulante hulpverlening, zeker wanneer de ambulante zorg plaatsvindt in een gezin of gezinsvervangende context. Het blijft steeds een goed idee om de aanbevelingen als relevant thema binnen elke vorm van hulpverlening mee te nemen. Zo verbreed je de zorgblik binnen je eigen setting!

1.1 From scratch of een doorontwikkeltraject?

Dit instrument geeft je stapsgewijs de belangrijkste momenten en aandachtspunten bij de ontwikkeling van een eigen beleid. Afhankelijk van de omvang en aard van je voorziening zal je daar nog tussenstappen aan toevoegen. Het is namelijk belangrijk dat alle niveaus op één of andere manier betrokken worden bij deze ontwikkeling, en niet alleen bij de presentatie van de resultaten.

Vele voorzieningen hebben reeds een beleid of praktijk en moeten dus niet van nul beginnen. We spreken dan over een doorontwikkel-traject voor het bestaande beleid. Daarom is het goed eerst in kaart te brengen wat reeds gebeurt op dit vlak in diverse geledingen van de voorziening. Omdat seksualiteit verbonden is met verschillende beleidsgebieden, is vaak niet één afdeling, maar de ganse voorziening in meer of mindere mate betrokken. De meeste doorontwikkel-trajecten werken bijgevolg met een werkgroep, waarbinnen de verschillende betrokken afdelingen zetelen.

Deze werkgroep werkt het best als deze een duidelijk mandaat vanuit het management krijgt, en dus de ruimte krijgt om de werking op het terrein in te schatten en verbetervoorstellen te doen. Check bij je koepel op welke ondersteuning je kan rekenen.

1.2 Stap voor stap

1. Zorg voor een zeker draagvlak bij bestuur, medewerkers en kinderen of jongeren.
2. Zet het proces op gang en duid één coördinator aan.
3. Installeer één werkgroep met een formeel mandaat.
4. Maak een inventaris van bestaande praktijk bij alle betrokkenen en onderzoek wat alle betrokkenen met dit beleid willen.
5. Ontwikkel, samen met alle geledingen van de voorziening, aan de hand van de denkkaders en uitgangspunten een visie op seksualiteit en lichamelijke integriteit.
6. Maak een vertaling naar de beleidsdomeinen (zorg en educatie, huisregels en accommodatie, deskundigheid van medewerkers en communicatie), maak een verbeterplan voor de huidige werking en leg prioriteiten vast.
7. Werk een planning uit. Check hoe de ontwikkeling van een beleidsplan over seksualiteit en lichamelijke integriteit samenhangt met andere prioriteiten en aandachtspunten in de werking. Maak de planning concreet in tijd, middelen en methode en maak een retroplanning.
8. Evalueer en monitor de ontwikkeling van aspecten van het beleidsplan.
9. Communiceer, verspreid en veranker en stuur bij.
10. Pas op voor valkuilen!

Een draagvlak creëren

Om te vermijden dat een beleid dode letter blijft, is het noodzakelijk dat je zoveel mogelijk mensen betreft bij de beleidsontwikkeling. Belangrijk is ook dat alle partijen al van bij het begin betrokken worden. Zo vermijd je verrassingen aan het einde van de rit: ouders die niet akkoord gaan of een veto van je directie of Raad van bestuur.

Met alle betrokkenen bedoelen we ook het kind of de jongere, of vertegenwoordigers van het kind of de jongere. Het gevaar is groot dat men de wensen, verlangens en problemen van het kind of de jongere op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit over het hoofd ziet. Vandaar dat zij een stem moeten hebben in het hele proces. Dit kan bijvoorbeeld via een participatie aan de werkgroep, via een bevraging, via een regelmatige terugkoppeling van de resultaten.

Je start nooit vanuit het niets met het ontwikkelen van een beleid: ook al is er nog geen uitgeschreven visie of protocol, er is een zekere cultuur of een manier van werken en denken bij alle betrokkenen. Daarom krijg je best eerst een zicht op hoe alle belangrijke betrokkenen denken over het huidige en het toekomstige beleid. Een goed instrument om de beginsituatie in kaart te brengen en tegelijk in vraag te stellen is een vragenlijst. Zie het instrument 'quickscan'.

Bij het uitstippelen van een beleid over seksualiteit en lichamelijke integriteit zijn idealiter volgende groepen vertegenwoordigd:

- kinderen of jongeren of hun vertegenwoordiger;
- ouders of familie (partners, broers/zussen, kinderen) van kinderen of jongeren;
- hulpverleners en andere medewerkers (vrijwilligers en personeel);

- directie en bestuur (en andere managementniveaus);
- externen en/of partners (organisaties of diensten waar men regelmatig mee samenwerkt).

Een proces op gang zetten

Bij het werken aan een beleid kan je geconfronteerd worden met weerstand en twijfels. Angst is een slechte raadgever. En er leeft nogal wat angst rond dit thema, bijvoorbeeld:

- Schrik voor gezichtsverlies. Vooral directies en middenkader hebben soms moeite om toe te geven aan de andere partijen dat ook zij veel vragen hebben, dat ook zij het niet goed weten.
- Schrik dat de discussies en meningsverschillen het proces zullen bemoeilijken en verstoren (terwijl die net een belangrijk onderdeel zijn voor het groeien van een gedragen visie).
- Schrik voor tegenstand van de ouders of bepaalde hulpverleners.

Werken aan een proces betekent dat je moet leren omgaan met weerstand en twijfel. Dit kan je doen door deze weerstand te identificeren en benoemen, en samen te zoeken wat die weerstand zou kunnen wegnemen of verminderen. Wees je ervan bewust dat zich ook onder de hulpverleners mensen bevinden met seksuele trauma's, die meer tijd en veiligheid nodig hebben dan anderen. Als mensen in het proces blokkeren kan het soms goed zijn er individueel op in te gaan.

Een ander mogelijk probleem is de hiërarchische structuur van vele voorzieningen. Dit kan een belemmering vormen om alle partijen erbij te betrekken, omdat het een onveilige situatie voor de deelnemers creëert. De uitdaging bestaat erin om toch te blijven zoeken naar maximale betrokkenheid.

Verder is het nodig om een coördinator aan te stellen die tijd en budget (vb. voor vorming) krijgt om deze opdracht tot een goed einde te brengen. Het proces om tot een doordachte en door alle betrokkenen onderschreven visie en beleid te komen, vergt tijd en inzet van iedereen. Er kan discussie verwacht worden. Door te vertrekken van de vragen en ervaringen van mensen krijgt men een levendig werkdocument dat doorheen de manier van werken al werkelijkheid wordt nog voor de laatste letter geschreven is. Het resultaat zal zeker geen vaag compromis zijn.

Daarom is het ook beter om origineel werk te leveren en niet enkel teksten over te nemen van andere voorzieningen.

Een werkgroep met een mandaat

Een veel toegepaste werkwijze om een beleid uit te werken en te implementeren is te werken met een werkgroep van interne medewerkers (waarbij gezorgd wordt voor een evenwicht in leeftijd, geslacht en werkterrein) en een selectie van externen (bijvoorbeeld experts of partners). Ook het kind of de jongere zijn best in de werkgroep vertegenwoordigd. De samenstelling van de werkgroep en het uitnodigen van de deelnemers is best het werk van de directie.

Deze werkgroep kan maar echt goed aan de slag als er een officieel mandaat is van de directie of de Raad van Bestuur, om een beleidsvoorstel en implementatieplan uit te werken en uit te voeren. Deze werkgroep moet dus in de planning een aantal manuren krijgen om te vergaderen en te werken. Ook een budget voor aankoop van materiaal, bijscholing, inwinnen van advies, het verzorgen van een publicatie is nodig.

De werkgroep vormt het warme hart van het verbetertraject. In grote lijnen zal de werkgroep in kaart

brengen wat er nu reeds gebeurt en wat er in de toekomst zou moeten gebeuren, en daaruit een 'plan de campagne' distilleren. Zij waken ook over een goede communicatie met en terugkoppeling naar hun collega's en hun verantwoordelijken.

In kaart brengen van de huidige situatie

Deze fase in het proces kan ook na de volgende komen, maar hoe dan ook moet er in de loop van het proces zicht zijn op wat er nu reeds gebeurt, wat er bestaat aan (al dan niet formele) procedures en afspraken, wat de ervaringen en noden van hulpverleners en kinderen of jongeren zijn, wie in jouw voorziening beroepsgeheim heeft, enz.

Het verzamelen van deze informatie heeft tegelijk een effect op de voorziening, want alle geledingen kunnen bij die taak helpen.

Je kan de huidige situatie in kaart brengen:

- via een quickscan of vragenlijst aan hulpverleners (zie het instrument 'quickscan');
- via een quickscan of bevraging van het kind of de jongere of hun ouders over hoe zij het beleid ervaren (zie het instrument 'quickscan');
- via gegevens uit dossiers, verslagen, interne rapporten;
- via een aantal uitgewerkte cases uit het recente verleden.

Eens er voldoende gegevens verzameld zijn, is een van de vaak gebruikte werkwijzen een SWOT-analyse te maken. Dit is een analyse van de huidige sterktes (*strengths*) en zwaktes (*weaknesses*), en de toekomstige opportuniteiten (*opportunities*) en bedreigingen (*threats*).

Uitgangspunten formuleren

Om de visie verder uit te klaren en in een leesbaar document te gieten, maak je gebruik van het eerste

deel van dit Raamwerk, de 'modelvisie'. Daar staat uitgelegd wat de drie niveaus zijn waarop een beleid over seksualiteit en lichamelijke integriteit moet slaan: kwaliteit, preventie en reactie.

Werk met de werkgroep eerst de denkkaders (zie de achtergrondinformatie 'denkkaders') door die relevant zijn voor de werking en de doelgroep. Dit kan via een presentatie van (een selectie uit) de denkkaders op een interne denkdag. De denkkaders zijn kapstokken om het verdere denkwerk aan op te hangen. Ze geven je ook argumenten voor de verantwoording van je beleid.

Overloop vervolgens de uitgangspunten per beleidsniveau. Daarvoor gebruik je het instrument 'uitgangspunten'. Het kwaliteitsbeleid is het voorwaardenscheppend kader en is cruciaal om een preventie- en reactiebeleid te kunnen opbouwen. Blijf dus voldoende lang stilstaan bij het kwaliteitsbeleid, vooral over te gaan naar het preventie- en reactiebeleid, want op dat terrein ontbreekt vaak wat houvast.

Start met de focus op het kind of de jongere, vooral over te gaan naar de medewerkers, en eventueel externen. Dat kan je schematisch als volgt voorstellen:

	CLIËNT OF GROEP KINDEREN OF JONGEREN	MEDEWERKER	ANDERE BETROKKENEN
Uitgangspunten kwaliteit			
Uitgangspunten preventie			
Uitgangspunten reactie			

Stel je volgende vragen:

- Welke uitgangspunten zijn relevant voor de werking van onze voorziening?
- Hoe verwoord je ze in herkenbare en gangbare termen?
- Wat betekent dit uitgangspunt bijvoorbeeld? Formuleer voldoende voorbeelden om het voor jezelf en de groep concreet genoeg te maken.
- Willen we bepaalde klemtonen leggen of een volgorde van belangrijkheid vastleggen?
- Missen we nog bepaalde uitgangspunten? Welke aanvullingen zijn nodig?

Koppel de gekozen uitgangspunten terug naar de missie van de voorziening en bekijk of ze er een goede vertaling van vormen.

De uitgangspunten kunnen vervolgens door een paar mensen verder uitgeschreven worden in een vloeiende tekst. Die tekst vormt de neerslag van het proces en biedt een antwoord aan de verschillende betrokkenen.

Voorbeeld

Uitgangspunt:

"Er is aandacht voor privacy van de kinderen en jongeren bij wassen, verzorgen, slapen, wonen, seks en praten over seks."

In de visietekst:

“Het is belangrijk dat kinderen al heel vroeg goede gewoontes aanleren om met het eigen lichaam en de eigen privacy om te gaan. Zeker in de groepswoonvormen is aandacht voor de privacy in een aantal situaties raadzaam.

Bij wassen en verzorgen wordt het kind gaandeweg geleerd hoe hij zijn lichaam zelfstandig kan behandelen.”

Deze visietekst wordt best ruim gedeeld en in besprekingen op diverse niveaus opgenomen; zo betrek je alle geleidingen van de voorziening van bij het begin bij het proces, en heb je meer kans dat de neuzen uiteindelijk meer in dezelfde richting wijzen en discussies vroeg in het proces worden uitgeklaard.

Volgende controlevragen kunnen helpen bij het opstellen van een goed visiedocument:

- Bevat de tekst algemene en positieve uitgangspunten met betrekking tot relatievorming, seksualiteit en lichamelijke integriteit die voldoende duidelijk het standpunt van de voorziening verwoorden? Worden deze verbonden met de missie van de voorziening?
- Is het aantal positieve uitgangspunten groter dan het aantal preventieve en reactieve?
- Formuleert de voorziening haar verantwoordelijkheid duidelijk in het scheppen van de randvoorwaarden voor een goed kwaliteitsbeleid ten aanzien van seksualiteit en lichamelijke integriteit?
- Is er aandacht voor seksueel grensoverschrijdend gedrag en misbruik, voor zwangerschap, gender en seksuele oriëntatie, risico op hiv en soa?
- Zijn de verschillende betrokkenen bij de voorbereiding betrokken? Wordt de tekst ook vanuit het standpunt van het kind of de jongere geschreven en kan die ook

zo gelezen worden? Een uitspraak als “een zwangerschap is voor een cliënt niet wenselijk” verwoordt bijvoorbeeld enkel de visie van de hulpverleners of het bestuur, en niet die van het kind of de jongere.

- Is de tekst concreet en duidelijk? Geeft de tekst in grote lijnen een antwoord op wat men in een concrete situatie zou moeten beslissen? Een visietekst moet niet in detail ingaan op verschillende mogelijke problemen, maar moet de algemene principes wel helder en concreet beschrijven. Een te wollig taalgebruik beperkt de waarde van dit document, maar een opsomming van regels is ook niet nuttig.
- Is de tekst beknopt? Je visiedocument bevat de principes en algemene uitgangspunten. Concrete regels en afspraken horen in een huishoudelijk reglement, een afsprakenboek, een gedragscode...
- Is de tekst geannoteerd en zijn alle betrokkenen vermeld, evenals alle beleidsniveaus die hun bespreking en/of goedkeuring hebben gegeven? Wordt de geldigheidsduur van de tekst vermeld (vb. vijf jaar)?
- Wordt er verwezen naar een beleidsmatrix en aanvullende beleidsinstrumenten (zoals een gedragscode en een handelingsprotocol) en relevante achtergrondinformatie?

Doelstellingen per beleidsdomein maken

Nadat de uitgangspunten zijn geformuleerd op de drie niveaus (kwaliteit, preventie en reactie), en voor alle betrokkenen, proberen we de matrix in te vullen van de verschillende beleidsdomeinen: zorg en educatie, huisregels en accommodatie, deskundigheid van hulpverleners en communicatie. De hier uitgewerkte matrix geldt als inspiratie, de beleidsdomeinen kunnen worden aangevuld of aangepast aan de eigen realiteit.

Aangezien we in deze fase doelstellingen formuleren, gaan we uit van een ideale situatie. Met andere woorden indien we de uitgangspunten handen en voeten

willen geven, welke maatregelen zijn dan op de verschillende beleidsdomeinen nodig? Ter inspiratie kan je het instrument ‘beleidsmatrix en interventies’ gebruiken.

Voorbeeld

Uitgangspunt:

“Er is aandacht voor privacy van de kinderen en jongeren bij wassen, verzorgen, slapen, wonen, seks en praten over seks.”

Mogelijke doelstellingen:

“Vanaf 10 jaar (of vroeger als een kind dat vraagt) krijgen kinderen drie keer per week een half uur de tijd en privéruimte om zich te wassen en te verzorgen.

“Er is een beurtrol opgesteld voor het gebruik van de badkamer.”

“Er zijn samen met de kinderen en jongeren afspraken opgesteld over het gebruik van de badkamer.”

Leg eventueel je SWOT-analyse en je quickscan van de huidige situatie (zie het instrument ‘quickscan’) naast de doelstellingen: waar zit het beleid al op het goede spoor, waar zal extra aandacht nodig zijn?

Ter controle:

- Zijn alle uitgangspunten goed vertaald in de diverse domeinen van een beleid: zorg en educatie, accommodatie en huisregels, deskundigheid en communicatie?
- Zijn de doelstellingen per beleidsdomein SMART genoeg geformuleerd (specifiek, meetbaar, aangepast, realistisch en tijdsgebonden)?

- Is de tekst consistent en eenduidig, dit wil zeggen zijn er geen tegenstrijdigheden in uitgangspunten en toepassingen? Bijvoorbeeld: “elke bewoner heeft recht op seksualiteitsbeleving”, maar “er mag geen privébezoek op de kamer worden toegelaten”. Of: “het beleid wil discriminatie bestrijden”, maar “een homoseksuele relatie wordt ontmoedigd”.
- Zijn er prioriteiten bepaald?

Een planning uitwerken

Een beleid uitwerken betekent dat men een keuze maakt uit de doelstellingen en deze omzet in concrete realisaties en acties, die in een bepaald tijds-perspectief worden gezet. Een werkplanning dus, per definitie een tijdelijk instrument dat regelmatig moet worden bijgestuurd en geëvalueerd. Naast een visie-tekst met uitgangspunten en doelstellingen per domein, moet er dus ook een planningsdocument zijn, dat de algemene uitgangspunten en doelstellingen omzet in concrete actiepunten binnen een bepaald tijdsbestek.

De werkplanning bevat:

- doelstellingen die SMART (cf. supra) geformuleerd zijn en vertaald worden in concrete maatregelen, richtlijnen, verantwoordelijkheden, plannen, activiteiten, procedures, instrumenten, opleiding, functieprofielen en taakomschrijvingen;
- alsook een retroplanning
 - die beschrijft waar we willen staan over twee jaar en wat we tussendoor allemaal gaan doen;
 - die op elk niveau verantwoordelijkheden, budgetten en betrokkenen aangeeft;
 - die een tijdspectief en timing vermeldt;
 - die verschillende indicatoren vermeldt (“wat moet het eindresultaat opleveren?”);
 - die een evaluatie van zowel proces als product voorziet.

Voorbeeld

Eindresultaat:

“Vanaf 10 jaar (of vroeger als een kind dat vraagt) krijgen kinderen drie keer per week een half uur de tijd en privéruimte om zich te wassen en te verzorgen.”

Indicator:

“Kinderen zijn zich meer bewust van het belang van privacy, en gedragen zich volgens de afspraken.”

Retroplanning:

9. Afspraken worden positief nageleefd en geëvalueerd door zowel de kinderen als de hulpverleners
8. Er wordt over de nieuwe afspraken met alle betrokkenen gecommuniceerd
7. De pilootfase wordt geëvalueerd en aanpassingen kunnen nog gebeuren
6. Kinderen en jongeren uit de pilootgroep proberen de nieuwe regeling rond badkamerbezoek uit.
5. Er wordt een kinderen en jongeren uit de pilootgroep uitgelegd waarom de regeling verandert en hoe de nieuwe afspraken eruit kunnen zien
4. Er wordt een proefperiode en een pilootgroep gekozen om de nieuwe regeling uit te proberen
3. De nieuwe regeling wordt voorgelegd aan de directie ter bespreking en aan de kinderen voor feedback
2. In het team wordt onderzocht hoe een nieuwe regeling kan worden uitgewerkt, en wat daarvoor nodig is.
1. Er wordt een stand van zaken opgemaakt van de huidige regeling.

Procesbewaking en -bijsturing

Het is belangrijk om tijdens het hele proces van beleidsontwikkeling aan monitoring en evaluatie te doen.

Evalueren is een woord uit het Latijn en betekent ‘de waarde van iets bepalen’. Een evaluatie kan aantonen dat maatregelen en programma’s effectief resultaten opleveren en motiveert op die manier de betrokkenen tot nieuwe inspanningen. Evaluaties kijken terug op wat voorbij is, maar geven ook alternatieven voor de toekomst. Op basis van een evaluatie kunnen beslissingen genomen worden over huidige en toekomstige stappen in het proces. Een goede evaluatie biedt alternatieven voor beleidsvormers. Een evaluatie kan ook een uitstekend instrument zijn om te leren en een middel om de werking van een programma of een procedure te verbeteren.

Bij monitoring wordt op systematische wijze informatie ingezameld om vorderingen vast te stellen en ze te vergelijken met eerder afgesproken plannen en schema’s. Eventuele verschillen tussen de werkelijke en de geplande implementatie kunnen opgespoord en bijgestuurd worden. Dit wordt ook wel permanente evaluatie genoemd.

In de loop van de uitvoering van de planning moet voldoende aandacht zijn voor eventuele bijsturing en bijkomende ondersteuning. Dit kan bijvoorbeeld nodig zijn wanneer binnen een team een groot meningsverschil bestaat, er vragen zijn over de haalbaarheid van bepaalde voorstellen, kinderen of jongeren protesten of een incident de hele planning in de war brengt.

Het kan nuttig zijn de werkgroep gedurende het ganse ontwikkelingsproces te laten fungeren als actie- en reflectiegroep, die vorderingen opvolgt en storingen onderzoekt. De werkgroep kan ook de planning of

implementatie bijsturen, het bestuur informeren over de vorderingen, het bestuur vragen maatregelen te nemen, voorstellen doen ter inspiratie of goede ervaringen delen en verankeren.

Het werk verankeren

Een beleid leeft pas als het ingebed is in de dagdagelijkse praktijk en deel uitmaakt van de courante werking. Om die verankering te stimuleren, geef je succesvolle werkwijzen, methodes, een plaats in het basisaanbod van de voorziening aan de medewerkers en kinderen of jongeren. Er zijn bijvoorbeeld uitgeschreven lessen voorhanden, goed vormingsmateriaal of een jaarlijks inspiratiemoment. Er wordt aandacht besteed aan seksualiteit en lichamelijke integriteit van bij de intakeprocedure en nadien ook in het kinderen of jongerendossier, in gespreksonderwerpen, in bijscholingsbeleid of in een handelingsprotocol. Voor voorbeelden, zie het instrument 'beleidsmatrix en interventies'.

Voorbeeld

De nieuwe afspraken rond badkamergebruik worden uitgeschreven in het afsprakenboek.

Verankering betekent ook dat men, los van incidenten, het beleid rond seksualiteit en lichamelijke integriteit levend houdt. Enkele suggesties:

- een jaarlijkse inspiratiedag (Valentijn, Wereld Aidsdag, Kinderrechtendag...) waar het thema terug onder de aandacht wordt gebracht;
- een bijscholing voor medewerkers;
- een vaste rubriek in cliëntbesprekingen of activiteiten;
- het thema maakt onderdeel uit van de voorzieningsinformatie die elke nieuwe medewerker krijgt;

- procedures en reglementen aanpassen en inoefenen naar aanleiding van concrete situaties;
- nieuwe beleidsinitiatieven toetsen aan de uitgangspunten en beleidsdomeinen;
- verantwoordelijkheden inschrijven in de functieprofielen;
- het materiaal een centrale plaats geven in de voorziening;
- een Aanspreekpersoon Integriteit aanduiden.

Valkuilen

Een beleid ontwikkelen is geen sinecure, er zijn wel degelijk een aantal valkuilen. We sommen enkele veel voorkomende fouten op.

- Er wordt teveel aandacht besteed aan het reactief beleid. Het voorwaardenscheppend kader van het kwaliteitsbeleid wordt onvoldoende of niet uitgewerkt.
- Het beleid wordt reactief ontwikkeld vanuit een crisissituatie. Een reactief beleid is vaak een negatief beleid, en is meestal niet coherent. In dergelijke situaties worden er dikwijls ad hoc beslissingen genomen.
- Niet alle partijen worden betrokken bij de ontwikkeling van het beleid, uit angst voor tegenstand of discussie, uit tijdsgebrek of omdat de hiërarchische structuur van de voorziening het niet zou toelaten. Het gevolg kan zijn dat het beleid niet door alle betrokkenen gedragen wordt, wat ertoe kan leiden dat men het beleid niet kan implementeren.
- De beleidstekst wordt gekopieerd van een andere voorziening. Elke voorziening is anders en bovendien wakkert het ontwikkelingsproces de dialoog aan. Pas tijdens deze discussies krijgt het beleid echt vorm.

- Er wordt te weinig tijd genomen om het proces van de beleidsvorming een kans te geven. Neuzen in dezelfde richting krijgen vergt tijd. Gun de verschillende betrokkenen voldoende ruimte om zich bij te scholen en te informeren.
- Het gevoerde beleid wordt niet geëvalueerd en bijgestuurd. Het belandt in een schuif en na een incident wordt het terug boven gehaald.
- Het beleid over seksualiteit en lichamelijke integriteit is een geïsoleerd beleid en heeft te weinig inbedding in bestaande werkwijzen en praktijken. Er zijn te weinig horizontale verbanden gelegd.
- Er is onvoldoende aandacht gegaan naar het trainen van vaardigheden en attitudes bij hulpverleners, zodat het beleid dode letter blijft.
- Niet iedereen voelt zich betrokken: blijf aandacht schenken aan het betrekken van hulpverleners en kinderen of jongeren, en de nieuwe mensen die niet betrokken zijn geweest bij de ontwikkeling van het beleidsplan.
- Hulpverleners en kinderen of jongeren weten niet of het management achter het beleid staat. Het management trekt de staart in bij een incident en handelt niet conform de afspraken.
- Seksualiteit is een moeilijk onderwerp en daarom vermijdt men liever het gesprek. Het onderwerp is taboe, verwatert en wordt verengd tot 'seks hebben'. Mensen verantwoordelijk voor het debat krijgen een 'sekslabel'.
- Er is niet gezorgd voor continuïteit en het beleid wordt niet levend gehouden.
- Vanuit een enorm, gemeend enthousiasme bij de oprichting van dergelijke werkgroepen gaan we soms te ver in ons engagement (lees verschillende werkgroepjes rond het thema seksualiteit), met versnippering als gevolg.

2 Quicksan

Wat? Met deze topiclijsten kan je een zicht krijgen op wat er leeft bij het kind of de jongere, bij medewerkers en hulpverleners. Je gebruikt ze om informatie te verzamelen over de huidige situatie met betrekking tot seksualiteit en lichamelijke integriteit.

Waarom? Het gevaar is niet denkbeeldig dat men enkel met een klein groepje aan de slag gaat en niet alle bestaande informatie verzamelt die relevant is. Tegelijk geef je met deze bevraging een belangrijk signaal aan alle betrokkenen.

Wie? Een bevraging van de hulpverleners, van het kind of de jongere, het bestuur, en eventueel van andere betrokkenen.

Opgelet!

- Deze topiclijsten geven een idee van welke inhoud van belang zijn om informatie over te verzamelen, maar geven geen methode weer. Het is niet bedoeld als een enquête of onderzoek. Pas je op een creatieve manier aan de doelgroep.
- Binnen het hulpverleningslandschap wordt vaak de opdeling tussen de ambulant werkende en de (semi)residentiële diensten gemaakt. De suggesties die je in dit raamwerk kan terugvinden zijn voor beide settings van toepassing! Denk maar aan aanbevelingen met betrekking tot praktische afspraken voor het gebruik van badkamer en toiletruimtes. Deze 'residentiële' aandachtspunten zijn vaak ook relevant voor ambulante hulpverlening, zeker wanneer de ambulante zorg plaatsvindt in een gezin of gezins-

vervangende context. Het blijft steeds een goed idee om de aanbevelingen als relevant thema binnen elke vorm van hulpverlening mee te nemen. Zo verbreed je de aanpak binnen je eigen setting!

2.1 Hoe een eigen bevraging uitwerken?

Afhankelijk van de omvang van de voorziening en het aantal mensen dat betrokken wordt, zal je de werkwijze moeten aanpassen. Bij het inschatten van de beginsituatie is het minder belangrijk dat je een kwantitatieve bevraging uitwerkt. Enkele representatieve, kwalitatieve gegevens kunnen eveneens essentiële informatie opleveren.

Kinderen of jongeren

Werk bij voorkeur niet met een vragenlijst, maar met een gesprek op het niveau van het kind of de jongeren. Ook een groepsgesprek over hoe ze de realiteit op het vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit ervaren, en wat ze verwachten van de voorziening, levert vaak het meest op. Daarbij moeten de vragen uit de vragenlijst omgezet worden in een aantal stellingen of open vragen, op het niveau van het kind of de jongeren.

Medewerkers

Medewerkers kunnen via een vragenlijst worden bevroegd. Als men deze bevraging goed motiveert, en er eventueel een bespreking aan koppelt van de resultaten, levert dat bruikbare informatie op over wat goed loopt, waar tekorten zijn en waar de noden bij de medewerkers zitten.

De bevraging kan gebeuren door de werkgroep. Men kan ook visitaties laten uitvoeren van teams

bij elkaar, waarbij ze elkaar bevragen over dit beleidsaspect. Zorg dan dat de veiligheid van alle betrokkenen gegarandeerd is.

Bestuur

Aangezien een verbetertraject vaak ook een beslissing is van het bestuur, heeft het zin ook daar je oor te luisteren te leggen. Bestuursleden worden op die manier mee in het proces betrokken, en dit kan belangrijk zijn voor de condities waarbinnen die beleidsaanpassingen moeten gebeuren. Er zijn wellicht beleidsniveaus betrokken waar zij alleen invloed op kunnen uitoefenen. Werk zelf op basis van een selectie van de vragen een vragenlijst uit voor het bestuursniveau.

Ouders/familie/opvoedingsverantwoordelijken

Het perspectief van ouders of andere familie is belangrijk om mee te nemen in een doorontwikkeltraject, zeker daar waar het kleine kinderen betreft of jongeren die minder goed hun wensen kunnen communiceren. De vragen voor kinderen/jongeren kunnen omgewerkt worden tot een lijst voor ouders of opvoedingsverantwoordelijken.

2.2 Topics voor kinderen of jongeren

Kwaliteit

Er is een goede kwaliteit van leven en welzijn op vlak van seksuele en lichamelijke integriteit

- mijn persoonlijke en lichamelijke integriteit wordt gerespecteerd;
- ik word ondersteund in het ontwikkelen van de capaciteiten om kwalitatieve vriendschappelijke en/of seksuele relaties met anderen aan te gaan;
- ik krijg de kans mij (opnieuw) goed in mijn vel te voelen en gelukkig te zijn;
- er is een open communicatie over alle aspecten die mijn kwaliteit van leven en welzijn kunnen beïnvloeden;

- ik kan zelf keuzes maken of voorstellen doen die mijn kwaliteit van leven en welzijn kunnen bevorderen.

Seksualiteit maakt onlosmakelijk deel uit van mijn leven

- er is ruimte voor mijn seksuele ontwikkeling, mijn eigen tempo, vorm en beleving op vlak van seksualiteit;
- seksualiteit kan een onderdeel zijn van intimiteit; voor de beiden is er ruimte;
- er worden kansen geboden om op dit specifieke terrein stappen te zetten in mijn ontwikkeling;
- hulpverleners en verzorgers gaan deskundig, correct en ondersteunend om met aspecten van seksualiteit van kinderen en jongeren in deze context.

Het recht op informatie en seksuele opvoeding / educatie is voldaan

- er is aandacht voor het ontwikkelen van mijn mogelijkheden en kracht;
- er is aangepaste en toegankelijke informatie en seksuele opvoeding;
- er is specifieke aandacht voor kwetsbare doelgroepen.

Er is toegang tot hulp, ondersteuning, zorg en dienstverlening met betrekking tot seksuele gezondheid

- er is een aanbod van seksuele gezondheidszorg dat toegankelijk is voor mij;
- ik kan gebruik maken van de voordelen van wetenschappelijke vooruitgang zoals nieuwe en goede anticonceptie of medicatie.

Ik heb voldoende autonomie en keuzevrijheid in mijn seksuele en relationele leven

- ik heb inspraak in en participatie aan het ontwikkelen van een seksualiteitsbeleid met betrekking tot mijn eigen situatie;
- ik heb vrijheid van meningsuiting;

- ik heb de vrijheid eigen keuzes te maken in mijn seksuele leven;
- ik draag zoveel mogelijk de verantwoordelijkheid voor eigen keuzes;
- ook bij kleine kinderen en jongeren met een beperking wordt de keuzevrijheid en autonomie zoveel mogelijk gevrijwaard.

Er is aandacht voor mijn recht op privacy

- er is aandacht voor privacy bij wassen, verzorgen, slapen, wonen, seks en praten over seks;
- er wordt zorgvuldig en in samenspraak met mij, omgegaan met het delen van privé-informatie;
- ik word op de hoogte gehouden over hoe informatie bijgehouden wordt en wie er toegang tot heeft.

Er is aandacht voor het ontwikkelen van een maatschappelijk aanvaardbare seksuele moraal, dit wil zeggen een moraal die (rechts)geldig, erkend en werkbaar is

- de kinderen en jongeren onderschrijven waarden als wederzijdse toestemming, gelijkwaardigheid en vrijwilligheid bij seksuele en andere fysieke interacties;
- er zijn duidelijke richtlijnen over in welke contexten seksueel gedrag is toegelaten, en in welke niet;
- seksueel gedrag laat kinderen en jongeren in hun waarde, is zelfrespecterend;
- een beleid over seksualiteit discrimineert niemand en stimuleert tolerantie en respect;
- er wordt expliciet aandacht gegeven aan het ontwikkelen van een valide seksuele moraal bij alle betrokkenen.

Er is een open & correcte communicatie over seksualiteit zodat vragen, wensen, problemen en verschillen in visies bespreekbaar zijn

- er is voldoende ruimte en openheid om zich uit te spreken en eigen visies kenbaar te maken;

- er wordt zorgvuldig geluisterd naar alle betrokkenen;
- er is aandacht voor de communicatie van emoties;
- er is respect voor alle gesprekspartners;
- hulpverleners nemen initiatief om het thema ter sprake te brengen, met respect voor onze wensen;
- hulpverleners zijn in staat om seksueel gedrag te benoemen en bespreken;
- er is aandacht voor betekenisvolle, eventueel niet-talige uitwisseling met die kinderen en jongeren die moeilijk hun eigen wensen en ideeën kunnen uitdrukken. (We denken hier in het bijzonder aan zeer jonge kinderen – 0 tot 3 jaar – en kinderen of jongeren met een beperking).

Wijzelf, maar ook ons opvoedingsverantwoordelijken zijn betrokken bij het ontwikkelen van een beleid

- er is aandacht voor het perspectief van ouders, familie of eventuele andere opvoedingsverantwoordelijke. (We denken hier in het bijzonder aan een voogd, de jeugdrechter...);
- er zijn voldoende communicatiemogelijkheden met ouders, familie of andere opvoedingsverantwoordelijke;
- ouders, familie of andere opvoedingsverantwoordelijken worden geïnformeerd over beleidsprioriteiten;
- ouders, familie of andere opvoedingsverantwoordelijken kunnen feedback geven op het beleid.

Preventie

Er is aandacht voor lichamelijke integriteit en voor veiligheid en gezondheid op vlak van seksualiteit

- er is informatie over risico's en bescherming;
- ik ben mij bewust van de risico's rond seksuele gezondheid, welzijn en veiligheid;
- ik word gestimuleerd en geholpen risicosituaties te voorkomen en te vermijden;
- er is duidelijkheid rond codes, afspraken en belangrijke informatie;

- er is duidelijkheid welke informatie gedeeld wordt en met wie. Beslissingen hierover worden genomen in overleg met mij.

Ik word beschermd tegen seksuele ervaringen die niet met wederzijdse toestemming, vrijwillig of gelijkwaardig gebeuren, die niet leeftijds- of contextadequaat zijn, of zelfbeschadigend zijn

- er wordt met zorg omgegaan met de samenstelling van de groepen;
- hulpverleners hebben een open en alerte houding voor het opvangen van seksuele risico-signalen (klachten, vragen, kleine incidenten...);
- er wordt gepast gereageerd op seksueel grensoverschrijdend gedrag van of ten aanzien van kinderen en jongeren.

Er wordt aandacht besteed aan het verhogen van weerbaarheid van kinderen en jongeren tegenover mogelijke risicosituaties

- het opnemen van verantwoordelijkheid voor het stellen van veilig en gezond seksueel gedrag wordt gestimuleerd;
- er is aandacht voor structurele factoren die de weerbaarheid kunnen ondermijnen en belemmeren, zoals bijvoorbeeld een gebrekkig beleid rond privacy of een gebrek aan toezicht op seksueel grensoverschrijdend gedrag;
- er is een aanbod rond coaching voor kinderen en jongeren om situaties van grensoverschrijdend seksueel gedrag te voorkomen.

Kinderen en jongeren kunnen terecht bij een laagdrempelig aanspreekpunt voor klachten en hulp

- er is aandacht voor signalen die wijzen op problemen of moeilijkheden;
- het is duidelijk waar ik met klachten terecht kan en hoe ze worden behandeld en opgevolgd.

Er is een preventiebeleid tegen uitsluiting en pesten

- niemand wordt gediscrimineerd omwille van seksuele oriëntatie, gender, uiterlijk, geschiedenis, afkomst, taal, cultuur, zwangerschap of andere kenmerken;
- seksistisch en racistisch gedrag en ander bevooroordeeld handelen worden niet getolereerd.

Reactie

Er is aandacht voor een zorgvuldige en objectieve behandeling van een klacht

- we kunnen op een laagdrempelige manier melding maken van een probleem of klacht;
- een incident of klacht, dus ook vermoedens of signalen in die richting, wordt serieus genomen en met zorg voor alle betrokkenen opgevolgd;
- een vermoeden, incident of klacht wordt na behandeling afgesloten met alle betrokkenen.

Er zijn maatregelen omschreven na een incident

- er is een aanbod van counseling of coaching na een incident;
- er zijn straf- of time-out-maatregelen mogelijk;
- er is aandacht voor herstelbemiddeling;
- er is kennis over en mogelijkheid tot doorverwijzing van de betrokkenen;
- er wordt op een goede manier gecommuniceerd met ons.

Er is aandacht voor opvolging van incidenten op lange termijn

- er is een hulpverleningsplan voor slachtoffers en plegers;
- er is zorg voor alle betrokkenen;
- er zijn afspraken over de opvolging van de procedure en vervolgtrajecten.

Quickscan Kort

Kwaliteit

Er is een goede kwaliteit van leven en welzijn op vlak van seksuele en lichamelijke integriteit. Seksualiteit maakt onlosmakelijk deel uit van mijn leven.

Het recht op informatie en seksuele opvoeding / educatie is voldaan.

Er is toegang tot hulp, ondersteuning, zorg en dienstverlening met betrekking tot seksuele gezondheid.

Ik heb voldoende autonomie en keuzevrijheid in mijn seksuele en relationele leven.

Er is aandacht voor mijn recht op privacy.

Er is aandacht voor het ontwikkelen van een maatschappelijk aanvaardbare seksuele moraal, dit wil zeggen een moraal die (rechts)geldig, erkend en werkbaar is.

Er is een open & correcte communicatie over seksualiteit zodat vragen, wensen, problemen en verschillen in visies bespreekbaar zijn.

Wijzelf, maar ook ons opvoedingsverantwoordelijken zijn betrokken bij het ontwikkelen van een beleid.

Preventie

Er is aandacht voor lichamelijke integriteit en veiligheid/gezondheid op vlak van seksualiteit.

Ik word beschermd tegen seksuele ervaringen die niet met wederzijdse toestemming, vrijwillig of gelijkwaardig gebeuren, die niet leeftijds- of contextadequaat zijn, of zelfbeschadigend zijn.

Er wordt aandacht besteed aan het verhogen van weerbaarheid van kinderen en jongeren tegenover mogelijke risicosituaties.

Kinderen en jongeren kunnen terecht bij een laag-

drempelig aanspreekpunt voor klachten en hulp. Er is een preventiebeleid tegen uitsluiting en pesten.

Reactie

Er is aandacht voor een zorgvuldige en objectieve behandeling van een klacht.

Er zijn maatregelen omschreven na een incident.

Er is aandacht voor opvolging van incidenten op lange termijn.

2.3 Topics voor medewerkers

Kwaliteit

Ik vind dat kinderen en jongeren recht hebben op welzijn en een goede kwaliteit van leven en welzijn op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit

- de persoonlijke en lichamelijke integriteit van het kind/de jongere wordt gerespecteerd;
- kinderen/jongeren worden ondersteund in het ontwikkelen van de capaciteiten om kwalitatieve vriendschappelijke en/of seksuele relaties met anderen aan te gaan;
- kinderen/jongeren krijgen de kans zich (opnieuw) goed in hun vel te voelen en gelukkig te zijn;
- kinderen/jongeren hebben recht op een open communicatie over alle aspecten die hun kwaliteit van leven en welzijn kunnen beïnvloeden;
- kinderen/jongeren hebben het recht om zelf keuzes te maken of voor te stellen die hun kwaliteit van leven en hun welzijn kunnen bevorderen.

Elk individu is een seksueel wezen, en seksualiteit maakt onlosmakelijk deel uit van het mens-zijn

- elk individu, dus ook kinderen en jongeren maken een seksuele ontwikkeling door en stellen seksueel gedrag;

- elk individu is uniek en heeft zijn eigen tempo, vorm en beleving op vlak van seksualiteit; er is een grote diversiteit;
- seksualiteit kan een onderdeel zijn van intimiteit; voor de beiden moet er ruimte zijn;
- er worden kansen geboden aan kinderen en jongeren om op dit specifieke terrein stappen te zetten in hun ontwikkeling;
- er zijn voldoende competenties bij hulpverleners en verzorgers om deskundig, correct en ondersteunend met de al dan niet adequate leeftijdsgebonden, ontwikkelingspecifieke of cultuurspecifieke aspecten van seksualiteit van kinderen en jongeren om te gaan.

Kinderen en jongeren hebben recht op informatie en seksuele opvoeding / educatie

- emancipatorisch werken met kinderen en jongeren, gericht op het ontwikkelen van hun mogelijkheden en kracht, is het uitgangspunt;
- kinderen en jongeren hebben recht op aangepaste en toegankelijke informatie en seksuele opvoeding;
- er is specifieke aandacht voor kwetsbare doelgroepen zoals kinderen en jongeren met een beperking, jonge kinderen, kinderen en jongeren met een andere culturele achtergrond, kinderen en jongeren met traumatische levenservaringen en kinderen en jongeren met gender- en identiteitsvragen.

Kinderen en jongeren hebben toegang tot hulp, ondersteuning, zorg en dienstverlening met betrekking tot seksuele gezondheid

- er is een aanbod van seksuele gezondheidszorg dat toegankelijk is voor het kind/de jongere;
- het kind/de jongere kan gebruik maken van de voordelen van wetenschappelijke vooruitgang zoals nieuwe en goede anticonceptie of medicatie.

Kinderen en jongeren hebben maximale autonomie en keuzevrijheid in hun seksuele en relationele leven, rekening houdend met hun leeftijd en ontwikkeling

- kinderen en jongeren hebben recht op inspraak in en participatie aan het ontwikkelen van een seksualiteitsbeleid met betrekking tot hun eigen situatie;
- kinderen en jongeren hebben vrijheid van meningsuiting;
- kinderen en jongeren hebben de vrijheid eigen keuzes te maken in hun seksuele leven;
- kinderen en jongeren dragen zoveel mogelijk de verantwoordelijkheid voor eigen keuzes;
- ook bij kleine kinderen en jongeren met een beperking wordt de keuzevrijheid en autonomie zoveel mogelijk gevrijwaard.

Kinderen en jongeren hebben recht op privacy

- er is aandacht voor privacy bij wassen, verzorgen, slapen, wonen, seks en praten over seks;
- er wordt zorgvuldig en in samenspraak met het kind/de jongere omgegaan met het delen van privé-informatie;
- het kind / de jongere wordt op de hoogte gehouden over hoe informatie bijgehouden wordt en wie er toegang tot heeft.

Kinderen en jongeren ontwikkelen een maatschappelijk aanvaardbare seksuele moraal, dit wil zeggen een moraal die (rechts)geldig, erkend en werkbaar is

- er wordt met de kinderen en jongeren gewerkt aan waarden als wederzijdse toestemming, gelijkwaardigheid en vrijwilligheid bij seksuele en andere fysieke interacties;
- er zijn duidelijke richtlijnen over in welke contexten seksueel gedrag is toegelaten, en in welke niet;
- seksueel gedrag laat kinderen en jongeren in hun waarde, is zelfrespecterend;

- een beleid over seksualiteit discrimineert niemand en stimuleert tolerantie en respect;
- er wordt expliciet aandacht gegeven aan het ontwikkelen van een valide seksuele moraal bij alle betrokkenen.

Er is een open & correcte communicatie over seksualiteit zodat vragen, wensen, problemen en verschillen in visies bespreekbaar zijn

- er is voldoende ruimte en openheid om zich uit te spreken en eigen visies kenbaar te maken;
- er wordt zorgvuldig geluisterd naar alle betrokkenen;
- er is aandacht voor de communicatie van emoties;
- er is respect voor alle gesprekspartners;
- hulpverleners nemen initiatief om het thema ter sprake te brengen, met respect voor wensen van de jongere;
- hulpverleners zijn in staat om gedrag te benoemen en bespreken met het kind/de jongere;
- er is aandacht voor betekenisvolle, eventueel niet-talige uitwisseling met die kinderen en jongeren die moeilijk hun eigen wensen en ideeën kunnen uitdrukken. (We denken hier in het bijzonder aan zeer jonge kinderen – 0 tot 3 jaar – en kinderen of jongeren met een beperking).

Kinderen en jongeren zelf, maar ook hun opvoedingsverantwoordelijken zijn betrokken bij het ontwikkelen van een beleid

- er is aandacht voor het perspectief van ouders, familie of eventuele andere opvoedingsverantwoordelijke. (We denken hier in het bijzonder aan een voogd, de jeugdrechter...);
- er zijn voldoende communicatiemogelijkheden met ouders, familie of andere opvoedingsverantwoordelijke;

- ouders, familie of andere opvoedingsverantwoordelijken worden geïnformeerd over beleidsprioriteiten;
- ouders, familie of andere opvoedingsverantwoordelijken kunnen feedback geven op het beleid.

Het gevoerde beleid met betrekking tot seksualiteit bij kinderen en jongeren is juridisch correct

- bepalingen in beleidsdocumenten zijn in overeenstemming met het huidig wetgevend kader;
- er wordt rekening gehouden met sectorgebonden bepalingen en kwaliteitseisen.

De voorziening neemt alle maatregelen die nodig en wenselijk zijn om het kwaliteitsbeleid met betrekking tot seksualiteit bij kinderen en jongeren te verbeteren

- er is interesse voor en correcte informatie over mogelijkheden en nieuwe trends (zoals de mogelijkheden van nieuwe media);
- bestaande werkwijzen en afspraken worden regelmatig geëvalueerd en bijgesteld;
- er is oog voor de nood aan differentiatie van aanpak bij kinderen en jongeren;
- er is een duidelijk engagement van het voorzieningsmanagement;
- er is een ondersteuningsaanbod en competentie management voor hulpverleners en andere medewerkers.

Preventie

De lichamelijke integriteit van kinderen en jongeren alsook hun veiligheid en gezondheid op vlak van seksualiteit zijn gevrijwaard

- er is informatie over risico's en bescherming;
- kinderen en jongeren zijn zich overeenkomstig hun ontwikkelingsniveau bewust van de risico's rond seksuele gezondheid, welzijn en veiligheid;
- kinderen en jongeren worden gestimuleerd en geholpen risicosituaties te voorkomen en te vermijden;

- er is duidelijkheid rond codes, afspraken en belangrijke informatie;
- er is duidelijkheid welke informatie gedeeld wordt en met wie. Beslissingen hierover worden genomen in overleg met het kind/de jongere.

Kinderen en jongeren worden beschermd tegen seksuele ervaringen die niet met wederzijdse toestemming, vrijwillig of gelijkwaardig gebeuren, die niet leeftijds- of contextadequaate zijn, of zelfbeschadigend zijn

- er is een goede screening en opleiding van verantwoordelijken en hulpverleners;
- er wordt met zorg omgegaan met de samenstelling van de groepen;
- er is een gedragscode voor hulpverleners waarin een clausule over omgaan met seksualiteit en lichamelijke integriteit van het kind/de jongere is vermeld. Deze wordt door alle hulpverleners onderschreven;
- hulpverleners zijn opgeleid en hebben een open en alerte houding voor het opvangen van seksuele risicosignalen (klachten, vragen, kleine incidenten...);
- er wordt gepast gereageerd op seksueel grensoverschrijdend gedrag van of ten aanzien van kinderen en jongeren.

Er wordt aandacht besteed aan het verhogen van weerbaarheid van kinderen en jongeren tegenover mogelijke risicosituaties

- het opnemen van verantwoordelijkheid van kinderen en jongeren voor het stellen van veilig en gezond seksueel gedrag wordt gestimuleerd;
- er is aandacht voor structurele factoren die de weerbaarheid van kinderen en jongeren ondermijnen en belemmeren, zoals bijvoorbeeld een gebrek aan beleid rond privacy of een gebrek aan toezicht op seksueel grensoverschrijdend gedrag;

- er is een aanbod rond coaching voor kinderen en jongeren om situaties van grensoverschrijdend seksueel gedrag te voorkomen.

Kinderen en jongeren kunnen terecht bij een laagdrempelig aanspreekpunt voor klachten en hulp

- er is aandacht voor signalen bij kinderen en jongeren die wijzen op problemen of moeilijkheden;
- het is duidelijk waar kinderen en jongeren met klachten terecht kunnen en hoe ze worden behandeld en opgevolgd.

Er is een preventiebeleid tegen uitsluiting en pesten

- niemand wordt gediscrimineerd omwille van seksuele oriëntatie, gender, uiterlijk, geschiedenis, afkomst, taal, cultuur, zwangerschap of andere kenmerken;
- seksistisch en racistisch gedrag en ander bevooroordeeld handelen wordt niet getolereerd.

De voorziening neemt alle maatregelen die nodig en wenselijk zijn om risico's met betrekking tot seksualiteit bij kinderen en jongeren te verkleinen

- er is alertheid en correcte informatie over risico's, ook met betrekking tot nieuwe trends;
- bestaande maatregelen worden regelmatig geëvalueerd en bijgesteld;
- er is oog voor de nood aan differentiatie van aanpak bij kinderen en jongeren;
- er is een duidelijk engagement van het management van de voorziening;
- er is een ondersteuningsaanbod en competentie-management voor hulpverleners en andere medewerkers;
- er wordt de ruimte gemaakt om het thema blijvend op de agenda te plaatsen.

Reactie

Kinderen en jongeren kunnen rekenen op een zorgvuldige en objectieve behandeling van een klacht

- kinderen en jongeren kunnen op een laagdrempelige manier melding maken van een probleem of klacht;
- een incident of klacht, dus ook vermoedens of signalen in die richting, wordt serieus genomen en met zorg voor alle betrokkenen opgevolgd;
- er is een standaardprotocol dat elke hulpverlener kan volgen bij een vermoeden, incident of klacht;
- er is een heldere rapportage van de behandeling van een vermoeden, incident of klacht;
- een vermoeden, incident of klacht wordt na behandeling afgesloten met alle betrokkenen.

Er zijn maatregelen omschreven na een incident

- er is mogelijkheid om de hulp van een Aanspreekpersoon Integriteit in te roepen;
- er is een aanbod van counseling of coaching na een incident voor kinderen en jongeren;
- er zijn straf- of time-out-maatregelen mogelijk ten aanzien van kinderen en jongeren;
- er is aandacht voor herstelbemiddeling tussen of ten aanzien van kinderen en jongeren;
- er is kennis over en mogelijkheid tot doorverwijzing van de betrokkenen;
- er wordt op een weloverwogen manier gecommuniceerd met alle betrokkenen.

Er is aandacht voor opvolging van incidenten op lange termijn

- er is een hulpverleningsplan voor kinderen en jongeren als slachtoffer;
- er is een hulpverleningsplan voor kinderen en jongeren als pleger;
- er is zorg voor alle betrokkenen;

- er zijn afspraken over de opvolging van de procedure en vervolgtrajecten.

Er is een permanente evaluatie van de werkwijze na een incident

- er is een bespreking van de procedure en de wijze waarop ze is verlopen;
- er worden aanpassingen doorgevoerd indien nodig;
- De aanpassingen worden bekrachtigd en aangevuld in het visie- en beleidsdocument;
- een regelmatige controle en opfrissing van de procedures is ingepland.

De voorziening neemt alle maatregelen die nodig en wenselijk zijn om incidenten te voorkomen en/of correct af te handelen

- er is alertheid en correcte informatie over bestaande risico's;
- bestaande maatregelen worden opnieuw geëvalueerd en bijgesteld;
- er is oog voor de nood aan differentiatie van aanpak bij kinderen en jongeren;
- het management van de voorziening toont een duidelijk engagement;
- een ondersteuningsaanbod voor hulpverleners en andere medewerkers is voorzien;
- er is een evaluatie- en sanctiebeleid ten aanzien van hulpverleners en andere medewerkers;
- er is oog voor het maken van goede en voor het kind/de jongere transparante afspraken in verband met het al dan niet delen van informatie met derden en de mogelijke (juridische) gevolgen hiervan.

3 Uitgangspunten voor kwaliteit, preventie en reactie

Wat? Deze uitgangspunten zijn een puntsgewijze opsomming van relevante richtlijnen voor het beleid. Ze zijn afgeleid uit de denkkaders, en kunnen op die manier als checklist worden gebruikt. Ze zijn opgedeeld in uitgangspunten voor een kwaliteitsbeleid, preventiebeleid en reactiebeleid.

Waarom? Met deze checklist kan je in groep op een efficiënte manier tot een aantal fundamentele keuzes komen. De uitgangspunten zijn richtinggevend voor het verdere beleidswerk.

Wie? Deze denkoefening gebeurt best in een ruime groep medewerkers en een vertegenwoordiging van andere betrokkenen. De stem van kinderen en jongere zelf kan je integreren via een vertegenwoordiging, een jongerenforum, een tussentijdse toets. Ouders kunnen ook vertegenwoordigd worden, of betrokken via specifieke overlegmomenten. Op die manier is de weg naar een gedragen visie reeds voorbereid.

Opgepast!

- Niet alle uitgangspunten zijn voor alle contexten relevant. Je zal dus een selectie moeten maken. Je kan ook prioriteiten aangeven.
- Binnen het hulpverleningslandschap wordt vaak de opdeling tussen de ambulant werkende en de (semi)residentiële diensten gemaakt. De suggesties die je in dit raamwerk kan terugvinden zijn voor beide settings van toepassing! Denk maar aan aanbevelingen met betrekking tot praktische afspraken voor het gebruik van

badkamer en toiletruimtes. Deze 'residentiële' aandachtspunten zijn vaak ook relevant voor ambulante hulpverlening, zeker wanneer de ambulante zorg plaatsvindt in een gezin of gezinsvervangende context. Het blijft steeds een goed idee om de aanbevelingen als relevant thema binnen elke vorm van hulpverlening mee te nemen. Zo verbreed je de aanpak binnen je eigen setting!

3.1 Aan de slag

Uitgangspunten zijn de bouwstenen van de visie die de voorziening ontwikkelt op vlak van seksuele en lichamelijke integriteit. Je zorgt best voor een breed draagvlak van die visie, en je moet rekenen op twee à drie sessies met een zorgvuldig samengesteld werkgroep. Vraag aan de leden van de werkgroep om de denkkaders door te nemen, of hou een korte inleiding (zie de achtergrondinformatie 'denkkaders'). Leg het verschil uit tussen de verschillende beleidsniveaus. Neem vervolgens de uitgangspunten voor het kwaliteitsbeleid en noteer op een flap of bord welke uitgangspunten voor jullie context relevant zijn. Laat dit uit de groep komen en vraag ook naar voorbeelden. Zoek uit welke uitgangspunten meer prioritair zijn dan andere en waarom. Je kan de lijst uiteraard ook aanvullen met andere uitgangspunten voor het kwaliteitsbeleid.

Om je uitgangspunten voor het preventie- en reactiebeleid te bepalen herhaal je deze werkwijze.

3.2 Uitgangspunten voor een kwaliteitsbeleid

Het kwaliteitsbeleid is een voorwaardenscheppend kader dat expliciteert hoe we omgaan met seksualiteit, lichamelijke integriteit en aanverwante topics en wat beschouwd wordt als noodzakelijke zorg voor en

begeleiding van kinderen en jongeren. Hieronder vind je een reeks uitgangspunten die richtinggevend kunnen zijn bij het ontwikkelen van een visie op kwaliteit. Speciale aandacht dient besteed te worden aan die groepen van kwetsbare kinderen en jongeren die een extra uitdaging met zich meedragen, zoals kinderen en jongeren met een beperking, met een misbruik of mishandeling, en heel jonge kinderen die eigen wensen moeilijk kunnen verwoorden.

Kinderen en jongeren hebben recht op welzijn en een goede kwaliteit van leven

- De persoonlijke en lichamelijke integriteit van het kind/de jongere wordt gerespecteerd.
- Kinderen/jongeren worden ondersteund in het ontwikkelen van de capaciteiten om kwalitatieve vriendschappelijke en/of seksuele relaties met anderen aan te gaan.
- Kinderen/jongeren krijgen de kans zich (opnieuw) goed in hun vel te voelen en gelukkig te zijn.
- Kinderen/jongeren hebben recht op een open communicatie over alle aspecten die hun kwaliteit van leven en welzijn kunnen beïnvloeden.
- Kinderen/jongeren hebben het recht om zelf keuzes te maken of voor te stellen die hun kwaliteit van leven en hun welzijn kunnen bevorderen.

Elk individu is een seksueel wezen, en seksualiteit maakt onlosmakelijk deel uit van het mens-zijn

- Elk individu, dus ook kinderen en jongeren maken een seksuele ontwikkeling door en stellen seksueel gedrag.
- Elk individu is uniek en heeft zijn eigen tempo, vorm en beleving op vlak van seksualiteit; er is een grote diversiteit.
- Seksualiteit kan een onderdeel zijn van intimiteit; voor de beiden moet er ruimte zijn.

- Er worden kansen geboden aan kinderen en jongeren om op dit specifieke terrein stappen te zetten in hun ontwikkeling.
- Er zijn voldoende competenties bij hulpverleners en verzorgers om deskundig, correct en ondersteunend met de al dan niet adequate leeftijdsgebonden, ontwikkelings-specifieke of cultuurspecifieke aspecten van seksualiteit van kinderen en jongeren om te gaan.

Kinderen en jongeren hebben recht op informatie en seksuele opvoeding / educatie

- Emancipatorisch werken met kinderen en jongeren, gericht op het ontwikkelen van hun mogelijkheden en kracht, is het uitgangspunt.
- Kinderen en jongeren hebben recht op aangepaste en toegankelijke informatie en seksuele opvoeding.
- Er is specifieke aandacht voor kwetsbare doelgroepen zoals kinderen en jongeren met een beperking, jonge kinderen, kinderen en jongeren met een andere culturele achtergrond, kinderen en jongeren met traumatische levenservaringen en kinderen en jongeren met gender- en identiteitsvragen.
- Seksuele opvoeding en educatie keren op verschillende momenten in de ontwikkeling terug.

Kinderen en jongeren hebben recht op toegang tot hulp, ondersteuning, zorg en dienstverlening met betrekking tot seksuele gezondheid

- Er is een aanbod van seksuele gezondheidszorg dat toegankelijk is voor het kind/de jongere.
- Het kind/de jongere kan gebruik maken van de voordelen van wetenschappelijke vooruitgang zoals nieuwe en goede anticonceptie of medicatie.

Kinderen en jongeren hebben recht op maximale autonomie en keuzevrijheid in hun seksuele en rela-

tionele leven, rekening houdend met hun leeftijd en ontwikkeling

- Kinderen en jongeren hebben recht op inspraak in en participatie aan het ontwikkelen van een seksualiteitsbeleid met betrekking tot hun eigen situatie.
- Kinderen en jongeren hebben recht op vrijheid van meningsuiting.
- Kinderen en jongeren hebben de vrijheid eigen keuzes te maken in hun seksuele leven.
- Kinderen en jongeren dragen zoveel mogelijk de verantwoordelijkheid voor eigen keuzes.
- Ook bij kleine kinderen en kwetsbare jongeren wordt de keuzevrijheid en autonomie zoveel mogelijk gevrijwaard.

Kinderen en jongeren hebben recht op privacy

- Er is aandacht voor privacy bij wassen, verzorgen, slapen, wonen, seksueel gedrag en praten over seks.
- Er wordt zorgvuldig en in samenspraak met het kind/de jongere omgegaan met het delen van privé-informatie.
- Het kind / de jongere wordt op de hoogte gehouden over hoe informatie bijgehouden wordt en wie er toegang tot heeft.

Kinderen en jongeren ontwikkelen een maatschappelijk aanvaardbare seksuele moraal, dit wil zeggen een moraal die (rechts)geldig, erkend en werkbaar is

- Het kind/de jongere onderschrijft waarden als wederzijdse toestemming, gelijkwaardigheid en vrijwilligheid bij seksuele en andere fysieke interacties.
- Er zijn duidelijke richtlijnen over in welke contexten seksueel gedrag is toegelaten, en in welke niet.
- Seksueel gedrag laat kinderen en jongeren in hun waarde, is zelfrespecterend.
- Een beleid over seksualiteit discrimineert niemand en stimuleert tolerantie en respect.

- Er wordt expliciet aandacht gegeven aan het ontwikkelen van een valide seksuele moraal bij alle betrokkenen.

Kinderen en jongeren hebben recht op open en correcte communicatie over seksualiteit zodat vragen, wensen, problemen en verschillen in visies bespreekbaar zijn

- Er is voldoende ruimte en openheid om zich uit te spreken en eigen visies kenbaar te maken.
- Er wordt zorgvuldig geluisterd naar alle betrokkenen.
- Er is aandacht voor de communicatie van emoties.
- Er is respect voor alle gesprekspartners.
- Hulpverleners nemen initiatief om het thema ter sprake te brengen, met respect voor wensen van de jongere.
- Hulpverleners nemen proactief het thema seksualiteit op en wachten niet tot het kind/de jongere met vragen komen.
- Hulpverleners zijn in staat om gedrag te benoemen en bespreken met het kind/de jongere.
- Er is aandacht voor betekenisvolle, eventueel niet-talige uitwisseling met die kinderen en jongeren die moeilijk hun eigen wensen en ideeën kunnen uitdrukken. (We denken hier in het bijzonder aan zeer jonge kinderen - 0 tot 3 jaar - en kinderen of jongeren met een beperking.)

Kinderen en jongeren zelf, maar ook hun opvoedingsverantwoordelijken zijn betrokken bij het ontwikkelen van een beleid

- Er is aandacht voor het perspectief van ouders, familie of eventuele andere opvoedingsverantwoordelijke. (We denken hier in het bijzonder aan een voogd, de jeugdrechter...).
- Er zijn voldoende communicatiemogelijkheden met ouders, familie of andere opvoedingsverantwoordelijke.

- Ouders, familie of andere opvoedingsverantwoordelijken worden geïnformeerd over beleidsprioriteiten.
- Ouders, familie of andere opvoedingsverantwoordelijken kunnen feedback geven op het beleid.

Het gevoerde beleid met betrekking tot seksualiteit bij kinderen en jongeren is juridisch correct

- Bepalingen in beleidsdocumenten zijn in overeenstemming met het huidige wetgevend kader.
- Er wordt rekening gehouden met sector-gebonden bepalingen en kwaliteitseisen.

De voorziening neemt alle maatregelen die nodig en wenselijk zijn om het kwaliteitsbeleid met betrekking tot seksualiteit bij kinderen en jongeren te verbeteren

- Er is interesse voor en correcte informatie over mogelijkheden en nieuwe trends (zoals de mogelijkheden van nieuwe media).
- Bestaande werkwijzen en afspraken worden regelmatig geëvalueerd en bijgesteld.
- Er is oog voor de nood aan differentiatie van aanpak bij kinderen en jongeren.
- Er is een duidelijk engagement van het management van de voorziening.
- Er is een ondersteuningsaanbod en competentie-management voor hulpverleners en andere medewerkers.
- Er is continuïteit in het beleid met betrekking tot seksualiteit en er wordt tijdig ingespeeld op personeelsverloop.

3.3 Uitgangspunten voor preventie

Bij preventie denken we aan risico's op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit, die ongewenst en dus beter te voorkomen zijn. Voorbeelden zijn seksueel misbruik, ongewenste zwangerschap, hiv- of soa-

besmetting, gender-gerelateerd geweld, frustraties en pesterijen. Het voorkomen van risico's is ook één van de verantwoordelijkheden van de voorziening en kan zich vertalen in volgende uitgangspunten.

Kinderen en jongeren hebben recht op lichamelijke integriteit en op veiligheid en gezondheid op vlak van seksualiteit

- Er is informatie over risico's en bescherming.
- Kinderen en jongeren zijn zich overeenkomstig hun ontwikkelingsniveau bewust van de risico's rond seksuele gezondheid, welzijn en veiligheid.
- Kinderen en jongeren worden gestimuleerd en geholpen risicosituaties te voorkomen en te vermijden.
- Er is duidelijkheid rond codes, afspraken en belangrijke informatie
- Er is duidelijkheid welke informatie gedeeld wordt en met wie. Beslissingen hierover worden genomen in overleg met het kind/de jongere.

Kinderen en jongeren worden beschermd tegen seksuele ervaringen die niet met wederzijdse toestemming, vrijwillig of gelijkwaardig gebeuren, die niet leeftijds- of context-adequaate zijn, of zelfbeschadigend zijn

- Er is een goede screening en opleiding van verantwoordelijken en hulpverleners.
- Er wordt met zorg omgegaan met de samenstelling van de groepen.
- Er is een gedragscode voor hulpverleners waarin een clausule over omgaan met seksualiteit en lichamelijke integriteit van het kind/de jongere is vermeld. Deze wordt door alle hulpverleners onderschreven.
- Hulpverleners zijn opgeleid en hebben een open en alerte houding voor het opvangen van seksuele risi-

co-signalen (klachten, vragen, kleine incidenten...).

- Er wordt gepast gereageerd op seksueel grensoverschrijdend gedrag van of ten aanzien van kinderen en jongeren.

Er wordt aandacht besteed aan het verhogen van weerbaarheid van kinderen en jongeren tegenover mogelijke risicosituaties

- Het opnemen van verantwoordelijkheid van kinderen en jongeren voor het stellen van veilig en gezond seksueel gedrag wordt gestimuleerd.
- Er is aandacht voor structurele factoren die de weerbaarheid van kinderen en jongeren ondermijnen en belemmeren, zoals bijvoorbeeld een gebrekkig beleid rond privacy of een gebrek aan toezicht op seksueel grensoverschrijdend gedrag.
- Er is een aanbod rond coaching voor kinderen en jongeren om situaties van grensoverschrijdend seksueel gedrag te voorkomen.

Kinderen en jongeren kunnen terecht bij een laagdrempelig aanspreekpunt voor klachten en hulp

- Er is aandacht voor signalen bij kinderen en jongeren die wijzen op problemen of moeilijkheden.
- Het is duidelijk waar kinderen en jongeren met klachten terecht kunnen en hoe ze worden behandeld en opgevolgd.

Er is een preventiebeleid tegen uitsluiting en pesten

- Niemand wordt gediscrimineerd omwille van seksuele oriëntatie, gender, uiterlijk, geschiedenis, afkomst, taal, cultuur, zwangerschap of andere kenmerken.
- Seksistisch en racistisch gedrag en ander bevooroordeeld handelen wordt niet getolereerd.

De voorziening neemt alle maatregelen die nodig en wenselijk zijn om risico's met betrekking tot seksualiteit bij kinderen en jongeren te verkleinen

- Er is alertheid en correcte informatie over risico's, ook met betrekking tot nieuwe trends.
- Bestaande maatregelen worden regelmatig geëvalueerd en bijgesteld.
- Er is oog voor de nood aan differentiatie van aanpak bij kinderen en jongeren.
- Er is een duidelijk engagement van het management van de voorziening.
- Er is een ondersteuningsaanbod en competentie-management voor hulpverleners en andere medewerkers.
- Er wordt de ruimte gemaakt om het thema blijvend op de agenda te plaatsen.

3.4 Uitgangspunten voor een reactiebeleid

Het reactiebeleid stippelt uit wat je voorziening moet doen nadat incidenten hebben plaatsgevonden: welke procedure, werkwijze, rapportage of zorg zijn er nodig? Hieronder volgen uitgangspunten van een goed reactiebeleid.

Kinderen en jongeren hebben recht op een zorgvuldige en objectieve behandeling van een klacht

- Kinderen en jongeren kunnen op een laagdrempelige manier melding maken van een probleem of klacht.
- Een incident of klacht, dus ook vermoedens of signalen in die richting, wordt serieus genomen en met zorg voor alle betrokkenen opgevolgd.
- Er wordt een standaardprotocol geïnstalleerd dat elke hulpverlener kan volgen bij een vermoeden, incident of klacht.
- Er is een heldere rapportage van de behandeling van een vermoeden, incident of klacht.

- Een vermoeden, incident of klacht wordt na behandeling afgesloten met alle betrokkenen.

Er zijn maatregelen omschreven na een incident

- Er is mogelijkheid om de hulp van een Aanspreekpersoon Integriteit (API) in te roepen.
- Er is een aanbod van counseling of coaching na een incident voor kinderen en jongeren.
- Er zijn straf- of time-out-maatregelen mogelijk ten aanzien van kinderen en jongeren.
- Er is aandacht voor herstelbemiddeling tussen of ten aanzien van kinderen en jongeren.
- Er is kennis over en mogelijkheid tot doorverwijzing van de betrokkenen.
- Er wordt op een weloverwogen manier gecommuniceerd met alle betrokkenen.

Er is aandacht voor opvolging van incidenten op lange termijn

- Er is een hulpverleningsplan voor kinderen en jongeren als slachtoffer.
- Er is een hulpverleningsplan voor kinderen en jongeren als pleger.
- Er is zorg voor alle betrokkenen.
- Er zijn afspraken over de opvolging van de procedure en vervolgtrajecten.

Er is een permanente evaluatie van de werkwijze na een incident

- Er is een bespreking van de procedure en de wijze waarop ze is verlopen.
- Er worden aanpassingen doorgevoerd indien nodig.
- De aanpassingen worden bekrachtigd en aangevuld in het visie- en beleidsdocument.
- Een regelmatige controle en opfrissing van de procedures is ingepland.

De voorziening neemt alle maatregelen die nodig en wenselijk zijn om incidenten te voorkomen en/of correct af te handelen

- Er is alertheid en correcte informatie over bestaande risico's.
- Bestaande maatregelen worden opnieuw geëvalueerd en bijgesteld.
- Er is oog voor de nood aan differentiatie van aanpak bij kinderen en jongeren.
- Het management van de voorziening toont een duidelijk engagement.
- Een ondersteuningsaanbod voor hulpverleners en andere medewerkers is voorzien.
- Er is een evaluatie- en sanctiebeleid ten aanzien van hulpverleners en andere medewerkers.
- Er is oog voor het maken van goede en voor het kind/de jongere transparante afspraken in verband met het al dan niet delen van informatie met derden en de mogelijke (juridische) gevolgen hiervan.

4 Beleidsmatrix en interventies

Wat? Dit instrument geeft je een overzicht van de verschillende werkwijzen, methodes en interventies die er bestaan om een beleid over seksualiteit en lichamelijke integriteit handen en voeten te geven. Dit overzicht is niet exhaustief. Het kan nog met veel voorbeelden worden aangevuld.

Waarom? Het kan je voorziening ideeën geven en een keuze uit verschillende manieren van werken. Je kan er deze uit selecteren die nauw aansluiten bij de cultuur van je voorziening, of die gemakkelijk in te passen zijn in de huidige werking. Het kan je ook helpen in het ontwikkelen van een veranderingsproces.

Wie? Beleidsverantwoordelijken, teamverantwoordelijken, de Aanspreekpersoon Integriteit... zullen hierin inspiratie vinden.

Opgepast!

- Binnen het hulpverleningslandschap wordt vaak de opdeling tussen de ambulant werkende en de (semi) residentiële diensten gemaakt. De suggesties die je in dit raamwerk kan terugvinden zijn voor beide settings van toepassing! Denk maar aan aanbevelingen met betrekking tot praktische afspraken voor het gebruik van badkamer en toiletruimtes. Deze 'residentiële' aandachtspunten zijn vaak ook relevant voor ambulante hulpverlening, zeker wanneer de ambulante zorg plaatsvindt in een gezin of gezinsvervangende context. Het blijft steeds een goed idee om de aanbevelingen als relevant thema binnen elke vorm van hulpverlening mee te nemen. Zo verbreed je de aanpak binnen je eigen setting.
- Er wordt veel aandacht besteedt aan het betrekken van kinderen en jongeren bij het uitwerken van een

beleid. Als het gaat over heel jonge kinderen of kinderen met een (verstandelijke) beperking, zijn ook ouders of andere opvoedingsverantwoordelijken belangrijke betrokkenen bij het kiezen en uitvoeren van bepaalde interventies.

4.1 Hoe dit instrument gebruiken?

Na de analyse van de huidige stand van zaken en het opstellen van een visie (uitgangspunten) en doelstellingen, zal in een verbetertraject nood zijn aan bruikbare werkwijzen. Dit overzicht kan je wat inspiratie geven.

Het document is als volgt gestructureerd:

	KWALITEITSBELEID	PREVENTIEBELEID	REACTIEBELEID
Zorg Educatie	Kwaliteit/Zorg&Educatie	Preventie/Zorg&Educatie	Reactie/ Zorg&Educatie
Huisregels en accommodatie	Kwaliteit/Huisregels & Accommodatie	Preventie / Huisregels & Accommodatie	Reactie/ Huisregels & Accommodatie
Deskundigheid en screening personeel	Kwaliteitsbeleid/ Deskundigheid en screening personeel	Preventiebeleid/ Deskundigheid en screening personeel	Reactiebeleid/ Deskundigheid en screening personeel
Communicatie	Kwaliteit/Communicatie	Preventie / Communicatie	Reactie / Communicatie

4.2 Interventies die een kwaliteitsbeleid schragen

Zorg

Een onthaalfunctie

Er is aandacht voor het onthalen en wegwijs maken van kinderen en jongeren. Er is een onthaalbeleid, wat impliceert dat er een document beschikbaar is om het kind/de jongere of zijn ouders of opvoedingsverantwoordelijken wegwijs te maken, ondersteuning en bijscholing voor het onthaal, goede interne communi-

catie (het onthaal weet wat de voorziening doet en niet doet), een evaluatie van het onthaal bij zowel kinderen, jongeren, hun ouders, medewerkers als onthaalmedewerkers. De wachtzaal, het telefonisch onthaal, de website, de ingang... zijn voor het kind/de jongere en hun ouders aangenaam en overzichtelijk.

Een aanspreekpunt en vertrouwensrol

Kinderen en jongeren en hun ouders weten wie ze kunnen aanspreken als ze met vragen zitten. In voorzieningen zoals een gesloten instelling kan dit een persoonlijke hulpverlener zijn. Kinderen/jongeren kunnen in principe alle hulpverleners aanspreken en vragen stellen. De hulpverlener is aanspreekbaar en

aanwezig voor het kind/de jongere, en kan de vragen beluisteren en antwoorden verschaffen. Elke hulpverlener kan het kind/de jongere indien nodig doorverwijzen. Voor doorverwijzing moet een hulpverlener kunnen terugvallen op een verantwoordelijke of een 'Aanspreekpersoon Integriteit' (API). Ook voor ouders is duidelijk wie ze kunnen aanspreken en wie nauw betrokken is bij de werking met hun zoon/ dochter.

wordt geregeld. Hierover bestaan duidelijke afspraken.

Differentiatie van het basisaanbod

Het basisaanbod komt tegemoet aan de noden van het kind/de jongere. Er zijn inspanningen om het basisaanbod verder aan te passen aan de wensen van het kind/de jongere. Er is regelmatig een update of vernieuwing van het aanbod voorzien, en kinderen/jongeren worden actief gevraagd hun wensen kenbaar te maken.

Deskundigheid en screening medewerkers

Basiscompetenties medewerkers

Deze zijn beschreven in het instrument 'competentiechecklist' en bestaan uit volgende basiscompetenties:

- Veiligheid en betrokkenheid kunnen creëren m.b.t. lichamelijke en seksuele integriteit
- Seksualiteit en lichamelijke integriteit op een open en toegankelijke manier bespreekbaar kunnen maken
- Seksueel gedrag correct kunnen beoordelen
- Rekening houden met diversiteit
- Positief rolmodel zijn
- Basiskennis hebben over seksualiteit, seksuele ontwikkeling en seksueel grensoverschrijdend gedrag
- Doelen voor seksuele vorming kennen
- Adequaat handelen bij (een vermoeden van) seksueel grensoverschrijdend gedrag
- Weerbaar gedrag van kinderen en jongeren kunnen stimuleren

Specifieke competenties in huis halen

Speciale modules seksuele vorming en seksuele counseling zijn voorzien voor die medewerkers die dit in hun takenpakket hebben. In de teamvorming

kunnen sessies voorzien worden die de hulpverleners versterkt in het opnemen van de rol van Aanspreekpersoon Integriteit, het geven van seksuele vorming of counseling. Zie het instrument 'competentiechecklist'.

Versterken van deskundigheid

Deskundigheid kan versterkt worden door via opleidingen en uitwisselingen de kwaliteiten van de medewerkers verder te ontwikkelen. In basisopleidingen wordt nog te weinig aandacht besteed aan dit onderwerp, vaak moeten medewerkers nieuwe vaardigheden en inzichten "on the job" verwerven. Ondersteuning kan bestaan uit:

- zorg voor inlooptrajecten en kijkstages voor nieuwe medewerkers;
- medewerkers via pilootprojecten deskundigheid laten opdoen, hun kwaliteiten laten ontdekken en zorgen voor een goede doorstroming naar de rest van de voorziening via een leerplatform, een interne denkdag, een projectverslag...;
- medewerkers op cursus laten gaan en er een interne briefing aan koppelen;
- specifieke vorming en opleiding inhuren voor het ganse team.

Belangrijke competenties vastleggen

Richtlijnen voor het professioneel handelen in situaties waar seksualiteit en lichamelijke integriteit aan bod kan komen zijn nuttig. Integreer deze in takenpakketten, functieprofielen, functioneringsgesprekken of werkbesprekingen, teamoverleg, enzovoort.

Vastleggen in werkplanning

Seksualiteitsbeleid is een onderdeel van het jaarlijkse werkplan, het jaarrapport... Zorg eventueel voor ruimte hiervoor in het takenpakket van een mede-

werker. Creëer een "Aanspreekpersoon Integriteit" of richt een werkgroep seksualiteitsbeleid op die vragen kan behandelen of een werkplanning kan voorleggen.

Communicatie

In de visietekst

Elke voorziening moet in zijn visietekst de uitgangspunten voor een kwaliteitsbeleid rond seksualiteit en lichamelijke integriteit op een bevattelijke manier formuleren. Deze visietekst kan vertaald worden naar een nota of tekst voor diverse betrokkenen:

- een nota of informatiedocument voor alle medewerkers over het seksualiteitsbeleid, waarin uitgangspunten zijn opgenomen, een beschrijving van de beleidsdomeinen, een concretisering naar richtlijnen en deskundigheden, referenties naar de ondersteuning en informatie waarop men kan rekenen;
- informatie voor kinderen en jongeren: het beleid en de visie is toegankelijk gemaakt voor het kind/de jongere via een informatiebrochure of poster; er is op regelmatige basis een informatiemoment voorzien voor het kind/de jongere en hun familie; de basistekst is te vinden op de website van de voorziening of maakt deel uit van een kennismakingspakket; bij intake van nieuwe kinderen en jongeren of bij de start van elk nieuw werkjaar is er aandacht voor communicatie over de beleidsvisie rond seksualiteit;
- externen, ouders en familie kunnen de uitgangspunten van het seksualiteitsbeleid vinden op de website of in de kennismakingsbrochure van de voorziening, of worden erover geïnformeerd via een gesprek

Kennis delen

Medewerkers kunnen alle draaiboeken, vorming- en bijscholingsmateriaal, projectverslagen, die men binnen de voorziening heeft opgebouwd en uitgewerkt,

of die men via opleiding en uitwisseling heeft aangeschaft, terugvinden.

Communiceren met de media

De visie van de voorziening is toegankelijk voor de media. Er is een woordvoerder (verantwoordelijke of Aanspreekpersoon Integriteit) aangeduid en opgeleid die deze uitgangspunten kan toelichten indien nodig.

4.3 Interventies die een preventiebeleid schragen

Zorg

Informatie risico-analyse

Er is een analyse gemaakt van de mate waarin het kind/de jongere geconfronteerd kan worden met risico's op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit. Er is goed zicht op het voorkomen van risicogedrag bij de specifieke kinderen/jongerenpopulatie. Er is zicht op beschermende factoren en risicofactoren.

Onthaal en preventie

In het onthaal is rekening gehouden met de veiligheid van het kind/de jongere: de toegang voor niet-bevoegde personen is gelimiteerd en gecontroleerd, gegevens en goederen zijn beveiligd...

Een aanbod counseling risicosituaties

Kinderen en jongeren kunnen terecht bij personeel of kunnen worden doorverwezen naar een externe expert voor een aanbod individuele counseling weerbaarheid, anticonceptiemethodes, beschermingsmethoden tegen soa en hiv... Er zijn beschermingsmiddelen- of strategieën toegankelijk voor het kind en de jongere. Er wordt met het kind en de jongere gewerkt aan weerbaarheid tegenover risicosituaties. Licht grensoverschrijdend seksueel risicogedrag wordt serieus genomen en er wordt onderzocht of dit een

signaal is van een onderliggende problematiek. Zie onder meer het instrument 'competentiechecklist'.

Toezicht is goed georganiseerd

Er is een systeem van toezicht dat voorkomt dat een kind/een jongere slachtoffer wordt van seksueel misbruik, en dat de kans dat een kind/een jongere zich in een risicosituatie zal begeven, verkleint. Er is in het uitvoeren van het toezicht ook oog voor de privacy en integriteit van het kind/de jongere. Het is voor het kind en de jongere duidelijk hoe het toezicht is georganiseerd en bij wie (en hoe) hij/zij terecht kan in geval van nood.

Hulpverleners in een vertrouwensrol

Elke hulpverlener vervult een functie als vertrouwenspersoon voor kinderen/jongeren en is aanspreekbaar over zorgen, twijfels, ongemakken, klachten, ontevredenheden... De hulpverlener is toegankelijk voor alle kinderen/jongeren en bij voorkeur kunnen kinderen/jongeren zelf een keuze maken tussen meerdere personen die ze in vertrouwen kunnen nemen. Dit heeft een preventief effect omdat op die manier sneller klachten aan het licht komen en kunnen behandeld worden. Zie het instrument 'competentiechecklist'.

Elke medewerker heeft een signaalfunctie en heeft een aantal basiscompetenties die dit mogelijk maken. (zie competentiechecklist)

Recht op bijstand

Het 'recht op bijstand' houdt in dat de minderjarige zich kan laten 'bijstaan' bij de uitoefening van zijn rechten door een bijstandspersoon in alle contacten met de hulpverlening, de toegangspoort en de trajectbegeleiding en in de uitoefening van zijn rechten, opgesomd in het Decreet Rechtspositie Minderjari-

gen. Soms zal het aanwezig zijn van de bijstandspersoon voldoende zijn voor de minderjarige, soms zal de minderjarige willen dat hij/zij de zaken verwoordt.

Educatie

Seksuele vorming

Er is een aanbod seksuele vorming en coaching over risico's en beschermingsstrategieën. Zie hiervoor de achtergrondinformatie 'seksuele vorming'.

Huisregels en accommodatie

Een eigen plek

Het hebben van een eigen plek beschermt tegen een gevoel van onveiligheid en gebrek aan privacy. Het voorkomt dat men anderen onvrijwillig getuige maakt van seksueel (grensoverschrijdend) gedrag (bijvoorbeeld masturbatie), en het voorkomt seksueel gedrag op gevaarlijke plaatsen of in moeilijke contexten.

Bescherming van privacy

Het aanleren van welke lichamelijke en seksuele handelingen thuishoren in een privésfeer, voorkomt mogelijk problematisch gedrag in andere contexten (bijvoorbeeld een toiletbezoek met de deur open), en beschermt het kind en de jongere tegen ongewenste inmenging. Ook aandacht voor het kunnen hanteren van privacy-regels in het gebruik van nieuwe media, zowel ten aanzien zichzelf als ten aanzien van anderen, is van belang.

Omgangsregels

In de omgangsregels hebben we aandacht voor de preventie van risicogedrag met betrekking tot seksualiteit en lichamelijke integriteit. Dit kunnen regels zijn in verband met pornogebruik, alcohol, uitgaan, bezoek ontvangen, nachtelijke activiteiten, condoom- en anticonceptiegebruik, stages, uitstappen...

Deze regels worden regelmatig geëvalueerd. Hierbij wordt rekening gehouden met de mening van het kind en de jongere. Zie het instrument 'omgangsregels'.

Groepssamenstelling en groepsvorming

Preventie van problemen als discriminatie en pesten, uitsluiten, manipuleren of misbruiken van kinderen en jongeren kan men deels bekomen door een gecontroleerde samenstelling van de groep. Daarnaast zal een belangrijk preventief effect uitgaan van het werken aan de groepscohesie: hoe kunnen kinderen en jongeren elkaar beter leren kennen en appreciëren? Hoe kunnen vooroordelen worden weggewerkt?

Toezicht

De hulpverleners zijn aanwezig en oefenen toezicht uit waar het nuttig en nodig is. Dit hoeft niet steeds te betekenen dat ze fysiek aanwezig zijn en toekijken, maar wel dat ze bereikbaar en aanspreekbaar zijn, en dat er bij alle betrokkenen duidelijkheid is over welk gedrag al dan niet toelaatbaar is. Bijvoorbeeld bij douches of toiletbezoek, nachtopvang, seksueel spel, een chatgesprek... moet men respectvol afstand kunnen houden.

Aanspreekbaarheid voor klachten

Er is een laagdrempelige mogelijkheid om klachten, ontevredenheden, fouten, misverstanden en dergelijke kenbaar te maken aan de verantwoordelijken. Dit kan door een ideeënbuys, een goed systeem om klachten te beluisteren, de aanspreekbaarheid en aanwezigheid van deskundige hulpverleners, de aanstelling van een Aanspreekpersoon Integriteit, een forum voor deze verzuchtingen... Klachten worden steeds serieus genomen en besproken met de verantwoordelijke.

Waarschuwingsinterventies

In de omgangsregels is beschreven wat er gebeurt bij het niet naleven van overeengekomen afspraken. Ook kan het nuttig zijn in omgangsregels kinderen en jongeren te waarschuwen wat de gevolgen kunnen zijn indien storend gedrag niet stopt (zie hiervoor verder reactiebeleid).

Deskundigheid medewerkers

Uittreksel uit het strafregister

Als voorziening die met minderjarigen werkt, heb je de mogelijkheid aan (betaalde of vrijwillige) medewerkers te vragen een uittreksel uit het strafregister voor te leggen. Het gaat om het 'uittreksel uit het strafregister afgeleverd conform artikel 596, tweede lid, Sv', ook wel 'het minderjarigenmodel', bestemd voor particulieren.

Het 'minderjarigenmodel' kan je vragen wanneer de activiteit van de meerderjarige medewerker de opvoeding, psycho-medische-sociale begeleiding, hulpverlening aan de jeugd, kindbescherming, animatie of begeleiding van minderjarigen betreft.

Het 'minderjarigenmodel' vermeldt enkel zaken die relevant zijn om te bepalen of de betrokken persoon een activiteit met minderjarigen kan uitvoeren. Het vermeldt meer bepaald

- veroordelingen en interneringsbeslissingen voor feiten gepleegd ten aanzien van een minderjarige en voor zover dit een constitutief element van de inbreuk is of de straf verzwakt;
- of de betrokkene voorwerp uitmaakt van een verbod om een activiteit uit te oefenen die hem in contact zou brengen met minderjarigen.

De medewerker op wie het uittreksel betrekking heeft, vraagt het uittreksel zelf op bij zijn/haar ge-

meente of district op vertoon van de identiteitskaart. Het uittreksel wordt aan de medewerker op wie het betrekking heeft afgeleverd. De medewerker bezorgt het vervolgens aan de voorziening.

Door aan (betaalde of vrijwillige) medewerkers te vragen het 'minderjarigenmodel' voor te leggen, vermijd je dat medewerkers worden aangeworven met een gerechtelijk verleden van (seksuele) misdrijven ten aanzien van minderjarigen.

Alert zijn voor signalen van seksueel grensoverschrijdend gedrag

Elke medewerker moet alert zijn voor signalen die wijzen op een probleem, en de reflex hebben dat elk probleemgedrag misschien wel een onderliggende oorzaak heeft (zie verder competenties).

Grenzen kunnen aangeven en respecteren

Elke medewerker die met kinderen en jongeren werkt moet op een correcte en goede manier zijn of haar grenzen kunnen aangeven en communiceren, en op een positieve manier kunnen opkomen voor zijn eigen integriteit. Indien een medewerker binnen de context van de voorziening wordt geconfronteerd met grensoverschrijdend gedrag van een kind of jongere, een andere medewerker of een externe, moet hij/zij beroep kunnen doen op een goede opvang, debriefing en opvolging.

De grenzen en de privacy respecteren van anderen maakt deel uit van de competenties van elke hulpverlener. In de screening en aanwerving kan gecheckt worden hoe het kind/de jongere in het verleden is omgegaan met grenzen (Dit is vaak een goede graadmeter voor toekomstige gedrag). Het versterken van deze competentie kan verder via coaching, team-

work, training worden opgebouwd. Ook hier kan een Aanspreekpersoon Integriteit een rol vervullen.

Opvang en omkadering medewerkers

In het preventiebeleid is er gepast aandacht voor medewerkers die een (klein of groot) incident hebben meegemaakt, en nood hebben aan opvang, debriefing, opvolging en coaching. Als medewerkers zich gesteund, begrepen en geholpen voelen, zullen ze beter functioneren, en zal hun deskundigheid verbeteren. Ook hier kan een Aanspreekpersoon Integriteit een rol vervullen.

Een gedragscode

Een gedragscode verzamelt de richtlijnen voor medewerkers over omgang met kinderen en jongeren en is zo een concretisering van de visie van de voorziening. Het maakt duidelijk wat gewenst en ongewenst gedrag van medewerkers is en kan zo mede dit ongewenst gedrag helpen voorkomen. Het heeft zeker zin om over seksualiteit en lichamelijke integriteit een aparte gedragscode te maken. Op die manier benadrukt de voorziening het belang van professioneel handelen op dat vlak. Zie het instrument 'gedragscode'.

Communicatie

In de visietekst

Elke voorziening moet in zijn visietekst de uitgangspunten voor een preventiebeleid rond seksualiteit en lichamelijke integriteit op een bevattelijke manier formuleren. Deze uitgangspunten worden vertaald naar een nota of tekst voor diverse betrokkenen:

- alle medewerkers beschikken over een nota of informatiedocument over het preventiebeleid met betrekking tot seksualiteit en lichamelijke integriteit, met een concretisering naar richtlijnen en deskun-

digheden en de ondersteuning en informatie waarop men kan rekenen;

- alle kinderen en jongeren hebben toegang tot het preventiebeleid en de visie via een informatiebrochure of poster; er is op regelmatige basis een informatiemoment voorzien voor kinderen, jongeren en hun familie;
- externen kunnen de uitgangspunten van het preventiebeleid vinden op de website of in de kennismakingsbrochure van de voorziening.

Externe communicatie

Er is eventueel een meer uitgebreid document beschikbaar voor partners bij het preventiebeleid (zoals artsen, politie, school, Vertrouwenscentrum Kindermishandeling...) waarbij ook de rol van externen wordt verduidelijkt (bijvoorbeeld voor het verstrekken van noodanticonceptie). Je voorziening beschikt over een aangepaste wegwijzer en heeft reeds verkennende contacten gelegd met hulpverlening en politie in de buurt. Zie het instrument 'wegwijzer'.

Communiceren met de media

De visie op preventie van de voorziening is voor de media toegankelijk. Er is een woordvoerder (verantwoordelijke of Aanspreekpersoon Integriteit) aangeduid en opgeleid die deze uitgangspunten kan toelichten indien nodig.

4.4 Interventies die een reactiebeleid schragen

Zorg

Opvang en veiligheid

Bij incidenten worden kinderen en jongeren goed opgevangen en wordt de veiligheid voor iedereen gegarandeerd. Niet alleen een slachtoffer, maar ook een plegger of verdachte heeft een goede opvang nodig en ook zijn of haar veiligheid moet worden gegarandeerd. Wie is

hiervoor verantwoordelijk en welke ondersteuning is hiervoor nodig? (zie verder competenties)

Protocol

Een handelingsprotocol beschrijft de stappen die een medewerker kan zetten wanneer er binnen de voorziening een vermoeden, onthulling of vaststelling is van seksueel misbruik. In het handelingsprotocol wordt rekening gehouden met diverse situaties: de (vermoedelijke) plegger kan een kind of jongere zijn, een medewerker of een externe; ook het slachtoffer kan een kind of jongere zijn, een medewerker of een externe. Zie het instrument 'handelingsprotocol'. Elke hulpverlener moet weet hebben van het protocol dat bij incidenten moet worden gebruikt, of moet terecht kunnen voor advies en ondersteuning bij verantwoordelijken of de Aanspreekpersoon Integriteit in de voorziening of de koepel of steunpunt.

Recht op bijstand

Het 'recht op bijstand' houdt in dat de minderjarige zich kan laten 'bijstaan' bij de uitoefening van zijn rechten door een bijstandspersoon in alle contacten met de hulpverlening, de toegangspoort en de trajectbegeleiding en in de uitoefening van zijn rechten, opgesomd in het Decreet Rechtspositie Minderjarigen. Soms zal het aanwezig zijn van de bijstandspersoon voldoende zijn voor de minderjarige, soms zal de minderjarige willen dat hij/zij de zaken verwoordt.

Hulp aan kinderen en jongeren

Kinderen en jongeren die betrokken zijn bij een incident, hetzij als slachtoffer, hetzij als getuige, hetzij als (vermoedelijke) plegger, krijgen extra en aangepaste hulp. Er wordt ingegaan op de beleving

en reflecties van het kind/de jongere, de specifieke context van het incident en de factoren die erin hebben meegespeeld. Er worden gedragsalternatieven aangegeven en er wordt coaching voorzien. Ook bij kleine incidenten kan een vorm van herstelbemiddeling aangewezen zijn. Check steeds of het verloop van de hulpverlening en de eventuele juridische procedure elkaar niet of zo weinig mogelijk hinderen.

Hulp aan medewerkers

Ook medewerkers die betrokken zijn bij een incident als slachtoffer, getuige of (vermoedelijke) plegger hebben recht op extra zorg. Eerste opvang, een gesprek met de vertrouwenspersoon, voorziening van gesprekken met een hulpverlener of bemiddelaar - intern of extern, zorgen voor afronding. Ook de briefing van andere medewerkers is een belangrijk aandachtspunt, waarbij de voorziening kan rekenen op de Aanspreekpersoon Integriteit of ondersteuning van het steunpunt of de koepel.

Waarschuwing

Bij een incident waarbij een rode vlag (een rode vlag verwijst naar de categorie ernstig seksueel grensoverschrijdend gedrag, zie het instrument 'Vlaggensysteem') wordt geconstateerd, zal bij betrokken kinderen en jongeren best worden geduid waarom deze beoordeling gegeven wordt, welke alternatieven er voorhanden zijn. Ook wordt er eventueel coaching aangeboden en worden de sancties omschreven die samenhangen met een nieuwe overtreding. Dit noemen we een waarschuwing.

Bij medewerkers kan een waarschuwing bestaan uit een blaam, schriftelijke vermaning of evaluatiegesprek. Daar wordt een nota van gemaakt.

Sancties

In het reactiebeleid moeten ook maatregelen worden beschreven die kunnen worden genomen ten aanzien van kinderen en jongeren die seksueel grensoverschrijdend gedrag hebben gesteld. Bij sancties gaat het om zogenaamde zwarte-vlag-gedragingen. Zwarte vlag verwijst naar een categorie zwaar seksueel grensoverschrijdend gedrag (zie instrument 'Vlaggensysteem'). Hierbij denken we aan inperking van vrijheden en bewegingsruimte voor een bepaalde periode, overplaatsing (tijdelijk of permanent), een "time-out"-behandeling, waarbij kinderen en jongeren een tijd een aparte behandeling en regime krijgen. Voorbeelden zijn: het terugschroeven van contacten met derden, een werk- of taakstraf die in relatie staat met de inbreuk...

De gegevens worden geregistreerd in een opvolgingsdossier en ouders worden geïnformeerd over de situatie en de maatregelen die genomen werden.

Bij medewerkers kan het gaan om tijdelijke of preventieve schorsing, een overplaatsing, een vermogensstraf, boete of een ontslag. In het kader van een strafrechtelijke vervolging kan een preventieve schorsing niet langer duren dan 1 jaar. We raden je aan advies in te winnen bij een juridische dienst of een sociaal secretariaat.

Aangifte/melding

Een slachtoffer of ouder kan een klacht neerleggen bij de lokale politie, die het misdrijf zal doorgeven aan de Procureur des Konings. Men kan ook rechtstreeks bij het Parket aangifte doen. Hulpverleners met beroepsgeheim kunnen in bepaalde situaties

aangifte de doen bij de Procureur des Konings. Hou rekening met je juridische plichten en mogelijkheden, bijvoorbeeld met betrekking tot het beroepsgeheim en laat je adviseren door de Aanspreekpersoon Integriteit. Zie het instrument 'wegwijzer' en de achtergrondinformatie 'beroepsgeheim en andere begrippen'.

Educatie

Er is een aanbod seksuele vorming over hoe te handelen na een incident

Incidenten als ongeplande zwangerschap, onbeschermde seksueel contact, angst voor besmetting met een soa of hiv, seksueel grensoverschrijdend gedrag, seksueel misbruik of inbreuk op de lichamelijke integriteit komen in aanmerking. Naast weerbaarheid wordt ook ingegaan op hoe en waar kinderen en jongeren hulp kunnen zoeken en vinden, en wat men daarvan kan verwachten. Zie de achtergrondinformatie 'seksuele vorming'.

Huisregels en accommodatie

Een veilige plek voor het slachtoffer

Indien een slachtoffer misbruik onthult en zeker als de feiten zich hebben afgespeeld 'in huis', is het voorzien van een veilige, aparte plek voor het slachtoffer, vrij van nieuwsgierige blikken van andere kinderen en jongeren of medewerkers aangewezen. Een aparte fysieke ruimte en extra tijd en aandacht van een hulpverlener zijn op dat moment essentieel.

Time-out mogelijkheden voor plegers

Ten aanzien van kinderen en jongeren die seksueel grensoverschrijdend gedrag hebben gesteld moet de mogelijkheid worden geboden tot een tijdelijke time-out, zowel voor de groep als voor het kind/de jongere zelf. Ook hier moet een hulpverlener de mogelijkheid

(tijd) hebben om in gesprek te gaan met het kind/de jongere.

Is de vermoedelijke pleger een medewerker dan zal men wellicht overgaan tot een preventieve en tijdelijke schorsing van de medewerker, in afwachting van een intern onderzoek naar de feiten.

Deskundigheidmedewerkers

Inschatten van de situatie

Indien een medewerker geconfronteerd wordt met een situatie van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik, moet een goede en correcte inschatting gebeuren van de situatie. Het Vlaggensysteem kan daarbij helpen. Zie de achtergrondinformatie 'normatieve lijst'. In het 'handelingsprotocol' worden vier fases voorzien: informatieverzameling, overleg en advies, afhandeling en evaluatie.

Assistentie hiervoor kunnen hulpverleners vragen bij de Aanspreekpersoon Integriteit of bij het nummer 1712 of bij externen (zie 'wegwijzer').

Protocol opvolgen

Een protocol moet bekend zijn bij de medewerkers, en zij moeten weten waar naartoe voor hulp en ondersteuning. Dit kan een verantwoordelijke zijn, de Aanspreekpersoon Integriteit, of een externe (1712). Er moet in deze situatie een stapsgewijze aanpak kunnen worden gevolgd. Het protocol moet beschikbaar zijn, mensen die een rol spelen in de procedure, moeten beschikbaar en bereikbaar zijn.

Spreeken met slachtoffers

Een hulpverlener moet een gesprek kunnen aangaan met een slachtoffer wanneer er een vermoeden, een onthulling of een vaststelling is van seksueel mis-

bruik. Hulpverleners kunnen rekenen op ondersteuning van de koepel, Steunpunt of van de API. Aandachtspunten en competenties vinden we terug in het instrument 'competentiechecklist'.

Spreeken met plegers

Ook kinderen of jongeren die pleger of vermoedelijke pleger zijn, hebben recht op een gesprek. Aandachtspunten en competenties worden opgesomd in het instrument 'competentiechecklist'. Ook als de vermoedelijke pleger een medewerker is, kan een gesprek aangewezen zijn. Voor aandachtspunten verwijzen we naar het instrument 'handelingsprotocol'. Assistentie hiervoor kan men vinden bij de eigen Aanspreekpersoon Integriteit of bij externe experts (zie 'wegwijzer').

Communicatie

Registratie en dossiervorming

Om een goed overzicht te houden op de incidenten en de wijze waarop ze zijn behandeld, is een centraal registratiesysteem over seksuele en lichamelijke integriteit nuttig. Zo kan men eenvoudig oude gegevens herbekijken en wordt het leren van vroegere incidenten eenvoudiger. Zo kan men zaken met elkaar vergelijken, kan men evalueren waar het anders moet en waar correct actie ondernomen is. Het is aan te raden een dossier over een nieuwe "case" bij te houden, en zorgvuldig alle communicatie over deze case te verzamelen. Daarbij wordt grondig rekening gehouden met de bescherming van persoonsgegevens.

Crisiscommunicatie

Bij incidenten is het belangrijk de communicatie met derden en met de media goed voor te bereiden. Hier werkt men best met een woordvoerder (verantwoordelijke of Aanspreekpersoon Integriteit), en onthou-

den andere betrokkenen zich best van commentaar, en verwijzen voor uitleg en vragen door naar de woordvoerder. Ook over het onthaal van verontruste mensen, zowel telefonisch, per mail of 'in vivo' worden best afspraken gemaakt. Het is belangrijk dat men zich niet botweg afgewezen voelt of aan het lijntje gehouden, want dit verzaamt het vermoeden van schuld.

Organiseer op korte termijn een informatiemoment voor ouders of familie die betrokken zijn, waar uitleg wordt gegeven over de feiten en vragen kunnen gesteld worden. Zorg dat de directie en de API aanwezig is, en nodig eventueel experts uit die antwoord kunnen geven op moeilijke vragen en de aanwezigen een zicht kunnen geven op de procedures en behandeling bij voorgaande, gelijkaardige incidenten.

Ook voor medewerkers informatiemomenten voorzien, en personen die persoonlijk betrokken waren bij het incident individueel informeren is belangrijk. Hou rekening met de nood aan geheimhouding in geval van een lopende gerechtelijke procedure.

Kinderen en jongeren die rechtstreeks betrokken zijn op de pleger of het slachtoffer, worden best ook geïnformeerd via een persoonlijk gesprek of groepsbijeenkomst. Voor betrokkenen is het vooral van belang aan te geven wat is gedaan om de veiligheid te garanderen, en hoe de procedure in het behandelen van het incident verder voor hen zal verlopen. Ook als er politie, inspectie, ouders en familie op het terrein komen, geef je tekst en uitleg over wat er gebeurt. Breng ook hier de procedure niet in gevaar en bewaak het recht op privacy van de betrokkenen.

5 Competentiechecklist

Wat? Deze checklist geeft een overzicht van noodzakelijke en nuttige competenties voor alle hulpverleners en specifieke competenties voor sommige hulpverleners, om met het thema seksualiteit en seksueel grensoverschrijdend gedrag aan de slag te kunnen gaan.

Waarom? Deze checklist kan gebruikt worden als een vorm van zelftest, of als instrument om hiaten op te sporen en aan te vullen in het beleid rond deskundigheidsbevordering.

Wie? Elke medewerker of de verantwoordelijke kan dit document gebruiken om de aanwezige deskundigheden en competenties in kaart te brengen, te ontwikkelen of aan te spreken.

Opgepast!

- Niet enkel competenties zijn een sleutel tot een succesvol beleid, het management of het bestuur zorgt best voor een goed kader waarbinnen competenties kunnen worden ingezet en aangesproken. Deze basiscondities lees je verder in dit instrument.
- Binnen het hulpverleningslandschap wordt vaak de opdeling tussen de ambulant werkende en de (semi)residentiële diensten gemaakt. De suggesties die je in dit raamwerk kan terugvinden zijn voor beide settings van toepassing! Denk maar aan aanbevelingen met betrekking tot praktische afspraken voor het gebruik van badkamer en toilettruimtes. Deze 'residentiële' aandachtspunten zijn vaak ook relevant voor ambulante hulpverlening, zeker wanneer de ambulante zorg plaatsvindt in een gezin of gezinsvervangende context.

Het blijft steeds een goed idee om de aanbevelingen als relevant thema binnen elke vorm van hulpverlening mee te nemen. Zo verbreed je de aanpak binnen je eigen setting.

5.1 Hoe deze competentielijst gebruiken?

Net als alle andere instrumenten moet deze competentielijst vertaald worden naar de eigen specifieke context, en naar de specifieke positie en taak van de medewerker. Deze lijst kan gebruikt worden bij het opstellen van een beleid dat oog heeft voor noodzakelijke en nuttige competenties van medewerkers op verschillende niveaus.

Een effectieve implementatie van een beleid staat of valt niet met de deskundigheid van enkele medewerkers, maar met de mate waarin competenties een geïntegreerd onderdeel uitmaken van het functieprofiel van alle medewerkers. Bovendien handelen medewerkers binnen een breed gedragen visie en het daaruit voortvloeiende afspraken en beleid.

Volgende vijf elementen zijn essentieel om verbetering te realiseren:

- opname van het onderwerp seksualiteit en lichamelijke integriteit bij besprekingen;
- agenderen van het onderwerp bij teamoverleg en werkoverleg;
- opname van het onderwerp in jaarverslagen en werkplannen;
- opname van het onderwerp in sollicitatie-, functionerings-, en beoordelingsgesprekken;
- periodiek uitvoeren van een SWOT-analyse: huidige situatie met sterktes en lacunes in kaart brengen.

5.2 Hoe een eigen competentiebeleid uitwerken

Het KAVES Model

Bij Sensoa hanteert de dienst Vorming bij het uitwerken van trainings- en bijscholingsprogramma's sinds jaar en dag het KAVES model om de competenties van medewerkers in kaart te brengen. Dit model deelt de competenties in in categorieën, die dan weer overeenkomen met specifieke methodes en strategieën voor deskundigheidsbevordering. Dit model helpt ons om het begrip "competenties" breed genoeg in te vullen, en niet enkel te focussen op aanwezige kennis.

K - Kennis en informatie:

Alle vormen van inhouden die kunnen deel uitmaken van kennisverwerving: feiten, begrippen, relaties, structuren, beelden, instrumenten... Bijvoorbeeld welke anticonceptiemethodes er bestaan, welke soorten intieme relaties mensen kunnen hebben, hoe mensen seksualiteit beleven...

A - Attitudes:

Opvattingen, overtuigingen, meningen, standpunten, visies... Bijvoorbeeld over wie verantwoordelijk is voor anticonceptie, welke relatie je het meest acceptabel zou vinden voor jongeren, wat je houding is ten aanzien van seksuele relaties tussen kinderen / jongeren...

V - Vaardigheden: vaak communicatievaardigheden

Kunde, werkwijze, methode, handigheid, techniek... Bijvoorbeeld kunnen demonstreren hoe het condoom gebruiken, kunnen uitleggen wat er in een goede relatie van belang is, een gesprek kunnen aangaan met kinderen / jongeren over intimiteit, voelen, lichamelijkeheid, seksuele relatie, seksueel grensoverschrijdend gedrag, misbruik...

E – Emoties en ervaringen:

Gevoelens, emoties, emotionele ervaringen... Bijvoorbeeld welke gevoelens het gebruik van het condoom bij je oproepen, welke relatie je het beste gevoel zou geven, waar voel je weerstand in het praten met kinderen / jongeren over hun seksuele relatie, ben je bestand tegen misbruikverhalen...

S – Steun:

Alles wat kan helpen in een gegeven situatie: bronnen, mensen, protocols... Bijvoorbeeld waar je meer informatie zou kunnen vinden over een anticonceptiemiddelen, met wie je kan gaan praten als het fout loopt in een relatie, waar je kinderen / jongeren naar doorverwijzen bij een seksueel probleem...

Een KAVES schema uitwerken

Het uitwerken van een KAVES schema nodigt je uit om in te gaan op alle aspecten die samenhangen met de te verwerven of ontwikkelen competenties of vormen van gedrag. Bovendien nodigt deze manier van werken je uit te vertrekken van de ervaring van de medewerkers zelf.

Een voorbeeld: Basiskennis over seksualiteit hebben

K: welke kennis is noodzakelijk, welke nuttig? Wat is reeds aanwezig bij (bepaalde) medewerkers?

A: welke opvattingen heersen er over seksualiteit? Welke attitude is wenselijk? Welke opvattingen over seksualiteit zijn noodzakelijk? Welke zijn nadelig en werken contraproductief? Welke diversiteit is er?

V: welke vaardigheden moeten alle medewerkers bezitten bijvoorbeeld op een vraag van een cliënt kunnen antwoorden op een correcte manier? Welke vaardigheden zijn nuttig? Welke zijn reeds aanwezig bij (sommige) medewerkers? Waar zitten de grootste lacunes? E: voelen medewerkers zich voldoende op hun gemak met dit onderwerp? Welke weerstanden zijn er

bij medewerkers? Waar komen deze gevoelens aan bod?

S: op welke steunbronnen moeten medewerkers kunnen terugvallen? Welke worden nu veel gebruikt? Welke worden gemist? Hoe kunnen medewerkers zich beter ondersteund weten en hoe kunnen ze elkaar ook beter ondersteunen?

Methodes en strategieën

Om deze verschillende competenties te realiseren zijn er heel wat werkvormen en methodes beschikbaar. Onderstaand overzicht ordent werkwijzen en strategieën volgens KAVES:

Kennis	Lezing, werkbezoek, onderzoek, studiewerk, interview met experts, bronnen raadplegen, opleiding volgen...
Attitude	Checklist, werken met stellingen en mythes, discussie binnen teams, getuigenis of lezing, verhandeling, bevraging opstellen, cases bespreken...
Vaardigheden	Training en modeling, rollenspel, oefenen in praktijk, opdracht uitvoeren en feedback krijgen, scenario's opstellen, stage lopen...
Emoties	Gesprek binnen team, werkspreking, individuele reflectie-oefening, verhaal of getuigenis van kinderen of begeleiders...
Steun	Positieve feedback, draagvlak, teamwork, contacten en hulp, bronnen, planning, werkbegeleiding, evaluatie...

In de hiernavolgende lijst zijn de belangrijkste KAVES categorieën aangegeven, zodat dit in de planning kan worden vertaald naar bruikbare en werkbare strategieën.

Een beproefde werkwijze is het werken met korte cyclische verbeteracties op kleine schaal, alvorens deze op grotere schaal in te voeren (na het doorvoeren van de noodzakelijke aanpassingen).

5.3 Competenties

Algemene condities

- Hulpverleners zijn voldoende gemotiveerd om het onderwerp seksualiteit en lichamelijke integriteit op te nemen (A)
- Hulpverleners zien voldoende het belang in van dit onderwerp (A)
- Hulpverleners voelen zich gesteund om taken op dit terrein op te nemen (S)
- Hulpverleners voelen zich niet belemmerd in de uitvoering van hun taken (S)
- Er is een draagvlak onder alle medewerkers voor de visie van de voorziening met betrekking tot seksualiteit en lichamelijke integriteit (S)
- Er is een open communicatie mogelijk over dit onderwerp tussen en met verschillende geledingen van de voorziening (A, V, E, S)
- De visie is vertaald naar de praktijk van het werken met kinderen / jongeren (A, V, E, S)
- Er is voldoende respect voor onderlinge verschillen in waarden en normen met betrekking tot dit onderwerp (A, E)
- Er is oog voor weerstanden ten aanzien van dit onderwerp bij medewerkers (E)
- Hulpverleners voelen zich vrij om open met kinderen / jongeren over dit onderwerp te praten (A,E)

- De sfeer in de teams is steunend en veilig om over dit onderwerp met elkaar van gedachten te wisselen (S)
- Er is geen angst voor klachten met betrekking tot seksueel grensoverschrijdend gedrag bij medewerkers (E, S)
- Hulpverleners zien het als hun taak kinderen / jongeren te ondersteunen met betrekking tot seksualiteit, intimiteit, relaties, lichamelijke en weerbaarheid (A)
- Verantwoordelijkheden, taken en bevoegdheden van hulpverleners zijn duidelijk op dat vlak (S)

Basiscompetenties

Onderstaande punten gelden in principe voor alle hulpverleners. Een beperkter aantal punten gelden voor alle medewerkers (dus ook het logistiek personeel).

Veiligheid en betrokkenheid kunnen creëren voor kinderen / jongeren met betrekking tot seksualiteit en lichamelijke (V)

- Onveilige (seksuele en lichamelijke)situaties bespreekbaar kunnen maken (V)
- Kunnen aansluiten op de belevingswereld van het kind / de jongere (V)
- Kinderen / jongeren voelen zich niet beoordeeld en veroordeeld omwille van hun seksualiteit of lichaam (A, V)
- Heldere gedragsregels en afspraken kunnen meegeven en hanteren (A,V)
- Ook stilzwijgen een plaats kunnen geven, en kinderen en jongeren de ruimte laten zich terug te trekken, en zelf te kiezen hoe, met wie en wanneer ze willen spreken

Seksualiteit en lichamelijke op een open en aangepaste manier bespreekbaar kunnen maken

- Relevante thema's voor het kind / de jongeren bespreekbaar kunnen maken (V)

- Een taal (ook non verbaal) hanteren die het kind / de jongere kan aanvaarden en begrijpen (V)
- Zich bewust zijn van de boodschappen die men zelf verbaal, non verbaal en in de eigen levenshouding uitdraagt (V)
- Kunnen communiceren over emoties en ervaringen (V,E)

Seksueel gedrag correct kunnen beoordelen

- Seksueel gedrag van kinderen / jongeren correct kunnen beoordelen (V)
- Signalen van riskant seksueel gedrag kunnen herkennen (V)

Basiskennis hebben over seksualiteit, seksuele ontwikkeling en seksueel grensoverschrijdend gedrag

- Medewerkers zijn in staat ad hoc basale voorlichting te geven (K,V)
- Medewerkers weten welk seksueel gedrag op welke leeftijd / tijdens welke ontwikkelingsfase voorkomt (K, A)
- Medewerkers weten welke betekenissen seksueel gedrag kan hebben in de verschillende fase van de seksuele ontwikkeling van kinderen en jongeren (K, A)
- Medewerkers kunnen inschatten wanneer seksueel gedrag grensoverschrijdend wordt aan de hand van een algemeen aanvaard referentiekader (bv. Het Vlaggensysteem) (K, A)

Doelen voor seksuele vorming en counseling kennen

- Weten waartoe seksuele vorming en counseling dient (K,A)
- Het belang van ondersteuning op dit vlak onderschrijven (A)
- Zelf maatschappelijk aanvaarde normen uitdragen bijvoorbeeld gelijkwaardigheid tussen seksen, wederkerigheid in relaties, vrije partnerkeuze... (V, S)

Rekening houden met diversiteit

- Erkennen en respecteren van verschillende opvattingen en denkbeelden van kinderen / jongeren en hun omgeving met betrekking tot seksualiteit (A,V)
- Kunnen aanvaarden dat eigen opvattingen soms verschillen van de visie van de voorziening (A,E)

Positief rolmodel zijn

- In gedrag en houding respectvol omgaan met de seksualiteit en lichamelijke integriteit van anderen (A,V)
- Optreden tegen seksistisch, discriminerend, veronderstellend of onveilig seksueel gedrag van kinderen / jongeren en hulpverleners (A,V)
- Zorgvuldig omspringen met de privacy van het kind/ de jongere (A,V)

Adequaat handelen bij (een vermoeden van) seksueel grensoverschrijdend gedrag

- Onderkennen bij jezelf van een signaal van verontrusting en dit in contact brengen binnen de voorziening
- Tijdig signaleren van seksueel grensoverschrijdend gedrag (A,V)
- Een mogelijk slachtoffer/pleger kunnen ondersteunen
- In dialoog kunnen treden met het kind / de jongere (V) met het oog op het wijzigen van gedrag
- Gepaste stappen kunnen zetten die een wijziging van gedrag beogen (V)
- Kunnen handelen conform het handelingsprotocol (V, S)
- Oog hebben voor groepsdruk (A, V)

Weerbaar gedrag van kinderen / jongeren kunnen stimuleren

- Er is aandacht voor de autonomie en de groeimogelijkheden van kinderen / jongeren met betrekking tot seksualiteit
- Kunnen kinderen / jongeren coachen in weerbaar gedrag, intimiteit, verlangen en grenzen

- Zelf weerbaar zijn en vertrouwd met aspecten van intimiteit en lichamelijke grenzen
- Kunnen omgaan met de weerbare reacties van anderen

5.4 Specifieke competenties

Deze competenties zijn noodzakelijk in een voorziening bij medewerkers tot wiens takenpakket het behoort om seksuele vorming te geven of te counsellen.

Seksuele vorming

In de literatuur, gebaseerd op een bevraging bij hulpverleners van relationele en seksuele vorming, komen we volgende top vijf tegen van specifieke competenties:

1. Vaardigheid om een positieve en veilige atmosfeer in de groep te creëren;
2. Het thema op een openlijke, toegankelijke manier kunnen behandelen en een juist taalgebruik hanteren.
3. Ervaring hebben op het terrein, kunnen omgaan met persoonlijke vragen en daarbij persoonlijke grenzen kunnen stellen;
4. Goed geïnformeerd zijn over seksuele ontwikkeling, lichaam, seks, veilig vrijen, diversiteit en de doelgroep;
5. Inlevingsvermogen hebben in wat leeft bij je kinderen / jongeren; goed contact hebben, niet boven de groep staan maar tussen de deelnemers.

Kennis: ik heb kennis van...

- ontwikkelingsfasen in seksuele ontwikkeling
- de noden, vragen en ervaringen van de doelgroep op vlak van seks en relaties.
- de specificiteit en diversiteit van de doelgroep waarmee men te maken heeft.
- de verschillen tussen jongens en meisjes, mannen en vrouwen op dit terrein.

- de maatschappelijke evoluties op gebied van relatie- en samenlevingsvormen.
- de maatschappelijke ernst van de problemen verbonden aan ongewenste zwangerschap, ongewenste seks, aids en soa-besmetting.
- de beschermingsmethodes en hun betrouwbaarheid.
- de bestaande noodscenario's en behandelingsmethodes.
- de hulpverlening op dit vlak.
- signalen die wijzen op problemen.
- de maatschappelijke waarden en normen op dit vlak.
- de interne en externe protocol bij incidenten.
- wat in de educatieve doelen staat op vlak van seks en relaties.
- materiaal en leermiddelen en hun kwaliteit en vindplaats.

Attitudes: ik heb/ik denk/ik wil...

- een klare kijk hebben op de eigen waarden en normen op dit vlak en op de wijze waarop deze gevormd werden.
- openheid en tolerantie ten aanzien van waarden en normen die afwijken van mijn eigen waarden en normen.
- zicht hebben op de (diversiteit aan) waarden en normen van het kind / de jongere en de wijze waarop deze gevormd worden.
- begrip voor het feit dat kinderen / jongeren hierover een andere mening kunnen hebben.
- erkenning voor "respect en zorg voor zichzelf en voor anderen" als belangrijke waarden.
- emancipatorisch denken over de verhouding tussen mannen en vrouwen.
- mijzelf niet discriminerend opstellen ten aanzien van homo's, lesbiennes, transseksuelen, mannen, vrouwen, allochtonen...

- geen negatief of stigmatiserend oordeel uitspreken over andermans gedrag en keuzes.
- kunnen getuigen over eigen waarden.
- waardenvormende gesprekken kunnen begeleiden.
- aandacht hebben voor kinderen / jongeren die in nood zitten.
- regelmatig mijn eigen ervaring en kennis bijwerken.

Vaardigheden: ik kan...

- communiceren in een verstaanbare en gewone taal.
- openheid en tolerantie opbrengen.
- een positieve en veilige sfeer creëren.
- humor gebruiken.
- mij inleven in de leefwereld van het kind / de jongere.
- een gesprek voeren met het kind / de jongere.
- een groepsgebesprek of discussie begeleiden en het kind / de jongere helpen een eigen mening te vormen.
- technieken en werkvormen gebruiken die veel interactie met de deelnemers toelaten.
- een cliënt met een probleem opvangen.
- kinderen / jongeren helpen in dialoog te gaan met anderen.
- als rolmodel fungeren voor het kind / de jongere en in die hoedanigheid respect (gezag) verwerven.
- eigen gedrag kritisch blijven bekijken.
- een gesprek met ouders, collega's en externen aangaan.

Emoties: ik ben in staat om...

- eigen gevoelens te erkennen op vlak van seks en relaties en deze te benoemen.
- hierover te praten in een begrijpbare taal.
- mij in te leven in de gevoelens van het kind / de jongere.

- ruimte te geven aan de gevoelens van het kind / de jongere en die serieus te nemen.
- een gesprek over gevoelens met het kind / de jongere te kunnen aangaan.
- condities te creëren om in groepsverband over persoonlijke gevoelens te praten, te mogen groeien in voelen.
- de privacy van kinderen / jongeren en andere deelnemers niet te schaden.
- zelf ergens terecht te kunnen voor hulp en ondersteuning.
- eigen grenzen in mijn voelen te herkennen en te beseffen waarover ik wel of niet kan/wil praten met het kind / de jongere.

Steun: ik...

- realiseer mij dat ik als model voor bepaalde kinderen en jongeren een belangrijke steun kan betekenen.
- kan kinderen / jongeren zelfvertrouwen geven en stimuleren in hun ontplooiing.
- weet welke hulpbronnen ik kan aanboren.

- kan zinvolle samenwerkingsverbanden aangaan met collega's.
- kan ouders/familie van de kinderen en jongeren betrekken bij dit aspect.
- kan collega's of externe diensten betrekken bij het geven van seksuele en relationele vorming.
- verzamel systematisch evaluatiegegevens en hou er rekening mee.
- ken diensten waar ik terecht kan voor ondersteuning.
- weet waar ik materiaal kan vinden ter ondersteuning.

Profiel Aanspreekpersoon Integriteit (API)

De Aanspreekpersoon Integriteit is contactfunctionaris binnen de voorziening betreffende lichamelijke en seksuele en integriteit. (Zie het instrument 'Profiel Aanspreekpersoon Integriteit').

Competenties van de API zijn:

1. eerste opvang/aanspreekpunt zijn voor kinderen, jongeren, hun ouders;

2. ondersteuning kunnen bieden aan hulpverleners;
3. kunnen doorverwijzen, signaleren en adviseren;
4. helpen in het uitwerken van een kwaliteits-, preventie- en reactiebeleid seksuele en lichamelijke integriteit.

6 Profiel Aanspreekpersoon Integriteit

Wat? Een Aanspreekpersoon Integriteit (API) kan er in een voorziening mee zorg voor dragen dat kinderen en jongeren en hun ouders iemand hebben bij wie ze met een vraag of klacht over seksuele en lichamelijke integriteit terecht kunnen. Hij of zij kan ook voor begeleiders een aanspreekpunt zijn rond deze materie.

Waarom? Een duidelijk aanspreekpunt met de nodige expertise kan mee zorgen voor een correcte behandeling van vermoedens of incidenten van grensoverschrijdend gedrag.

Wie? Een API is een medewerker of externe die de nodige competenties heeft en aanspreekbaar is zowel voor kinderen en jongeren als voor hun ouders en hulpverleners. Hij of zij kan zowel op het niveau van de voorziening als op het niveau van het steunpunt of federatie worden ingezet. Kinderen en jongeren moeten best terecht kunnen bij hun rechtstreekse begeleiders. Deze begeleiders moeten in dit geval kunnen terugvallen op de expertise van een API.

Opgepast! Een API is een belangrijke schakel in een integraal beleid, maar niet zalmakend. Hij of zij moet kunnen rekenen op een uitgewerkt beleid. De functie is verder ook niet te verwarren met de functie van een 'vertrouwenspersoon' voor werknemers of een vertrouwenspersoon waarin de Wet Patiëntenrechten voorziet. Ook de 'bijstandspersoon' is een andere functie, die voorzien is in het Decreet Rechtspositie Minderjarigen. In deze functies is het alles-

zins mogelijk ook de rol van API op te nemen t.a.v. de jongere.

Van de API wordt heel wat gevraagd, zoals je zal zien in onderstaande omschrijving van de veronderstelde taken en competenties. Laat je hierdoor echter niet afschrikken. Ook wanneer de randvoorwaarden met betrekking tot opleiding en competenties nog niet allemaal zijn ingevuld, is het zinvol om een API aan te duiden, vb. op niveau van de voorziening, en te voorzien in een groeipad.

6.1 Algemene taakomschrijving

De Aanspreekpersoon Integriteit is het eerste aanspreekpunt voor iedereen die opmerkingen of vragen heeft over lichamelijk en seksueel grensoverschrijdend gedrag van en t.a.v. kinderen en jongeren. De API kan functioneren als contactpersoon binnen de voorziening betreffende lichamelijke integriteit en seksualiteit voor de doelgroep zelf, voor hun ouders en voor de begeleiders. Zijn taken kunnen bestaan uit

- eerste opvang/aanspreekpunt;
- coördinatie van de interne procedure en doorverwijzing;
- preventieactiviteiten.

Eerste opvang

De API is er voor kinderen (en hun ouders) die te maken hebben met lichamelijk of seksueel grensoverschrijdend gedrag en hier met iemand over willen spreken. Ze kunnen ook begeleiders ondersteunen in die taak. De API:

- luistert: laat de persoon (melder) het verhaal vertellen, maar is alert op zijn/haar taak;
- bespreekt mogelijke doorverwijzingen of verleent advies bij mogelijke stappen;

- informeert over de procedures;
- maakt een correcte registratie en stelt een dossier samen.

Opgelet! De API doet niet aan onderzoek of waarheidsvinding.

Coördinatie van de interne procedure en doorverwijzing

De API zorgt ervoor dat elke vraag of klacht serieus genomen wordt. Hij/zij zorgt ervoor dat de interne procedure gevolgd wordt en voorziet ondersteuning bij de stappen die in het intern behandelen van een vraag, klacht of melding moeten worden gezet. Daarvoor kan de API terugvallen op het 'handelingsprotocol'. De API heeft geen hulpverlenende of onderzoekende rol. Voor professionele ondersteuning, hulpverlening of melding, verwijst de API door naar externe instanties binnen hulpverlening, politie en justitie. Hij of zij maakt hierbij gebruik van de 'wegwijzer'.

Preventieactiviteiten

De API:

- profileert zich binnen de eigen voorziening, zodat iedereen binnen de voorziening op de hoogte is van het bestaan van de API;
- houdt zich op de hoogte van ontwikkelingen op het terrein van kwaliteit, preventie en reactiebeleid lichamelijk en seksueel grensoverschrijdend gedrag binnen de sector;
- draagt bij aan beleidsuitvoering binnen de voorziening met betrekking tot ontwikkelingen op het vlak van lichamelijke en seksuele integriteit;
- geeft advies en informatie aan het bestuur waarmee gericht beleid kan worden ontwikkeld tegen lichamelijk en seksueel grensoverschrijdend gedrag. Hiervoor kunnen het Raamwerk Seksualiteit en Beleid en het Vlaggensysteem gebruikt worden.

6.2 Randvoorwaarden

De API:

- is geen bestuurslid;
- heeft een duidelijk aanspreekpunt binnen het bestuur en/of de directie (bv. respectievelijk de voorzitter of directeur);
- wordt een keer in de vier jaar gekozen door de interne democratische geledingen en/of aangesteld door het bestuur;
- kan op verzoek om de vier jaar een uittreksel uit het strafregister ('minderjarigenmodel') voorleggen;
- is niet inhoudelijk betrokken bij procedures;
- werkt conform het uitgewerkte handelingsprotocol;
- kan rekenen op opleiding en intervisie.

6.3 Onderscheid met de bijstandspersoon en de vertrouwenspersoon

De bijstandspersoon (Decreet Rechtspositie Minderjarigen, hierna DRM) staat de minderjarige bij in alle contacten met de jeugdhulpaanbieders, de toegangspoort en de trajectbegeleiding en in de uitoefening van zijn rechten, opgesomd in het DRM. Een bijstandspersoon moet aan de volgende voorwaarden voldoen:

- 1) door het beroepsgeheim gebonden zijn of personeelslid zijn van de instelling waar de minderjarige onderwijs volgt;
- 2) niet rechtstreeks betrokken zijn bij de jeugdhulpverlening georganiseerd ten behoeve van de minderjarige;
- 3) op ondubbelzinnige wijze door de minderjarige aangewezen zijn.

In de geest van het DRM is het aan de voorziening of de hulpverlener om jongeren hierover in te lichten

De bijstandspersoon heeft ook enkele uitdrukkelijke extra rechten/taken ten behoeve van de minderjarige:

- 1) De bijstandspersoon heeft toegang tot de gegevens die voor de minderjarige onder de agogische exceptie vallen.
- 2) Bij een belangenconflict tussen de ouders van de onbekwame minderjarige en de minderjarige kan de bijstandspersoon het recht op toegang tot het dossier van de minderjarige uitoefenen in zijn plaats.

De Wet Patiëntenrechten (W.P.) voorziet niet door middel van een specifieke bepaling in het recht van de (minderjarige) patiënt op ondersteuning door een vertrouwenspersoon. Maar dit recht kan wel afgeleid worden uit de bepalingen rond het recht op informatie en het recht op inzage in het patiëntendossier.

De W.P. stelt geen voorwaarden om te kunnen optreden als vertrouwenspersoon.

De Nationale Raad van de Orde van Geneesheren somt in haar advies wel vier criteria op. Een vertrouwenspersoon moet volgens dit advies:

- 1) een natuurlijke persoon zijn (dus geen dienst of bedrijf);
- 2) een vertrouwensrelatie hebben met de patiënt;
- 3) de belangen van de patiënt nastreven en
- 4) door de patiënt zelf worden aangeduid.

Een vertrouwenspersoon kan een minderjarige cliënt in de IJH enkel bijstaan als bijstandspersoon in de IJH wanneer deze persoon zou voldoen aan de vereiste van

- 1) beroepsgeheim of tewerkstelling bij de onderwijsinstelling waar de minderjarige school loopt
- 2) en nog niet betrokken zijn bij de jeugdhulp.

6.4 Competenties van de Aanspreekpersoon Integriteit (API)

De API heeft kennis van

- de interne procedure zoals die is vastgelegd in het handelingsprotocol;
- de gedragscode van de begeleiders van de voorziening;
- de voorziening en zijn cultuur;
- de aard en omvang van het probleem van lichamelijk en seksueel risicogedrag, in het bijzonder van seksueel misbruik;
- de mogelijkheden op hulpverleningsgebied voor doorverwijzing en consultatie;
- de mogelijke rechtspositionele en juridische gevolgen van een melding.

De API heeft als attitude

- een onbesproken staat van dienst met betrekking tot lichamelijk en seksueel misbruik;
- een valide visie en moraal ten aanzien van lichamelijke integriteit en seksualiteit;
- inzicht in het belang van voldoende professionele distantie en bedachtzaam handelen;
- inzicht in de denkwereld en gevoelens van slachtoffers (schuld- en schaamtegevoelens, angst, drempel om het kenbaar te maken/klacht in te dienen...);
- neutraliteit t.a.v. de beschuldigde en de pleger van lichamelijk en seksueel misbruik;
- inzicht in verschil in beleving tussen mannen en vrouwen, jongens en meisjes, plegers en slachtoffers;

- inzicht in de motieven en achtergronden van plegers van lichamelijk en seksueel misbruik;
- inzicht in de omstandigheden en risicofactoren bij situaties van lichamelijk en seksueel grensoverschrijdend gedrag;
- inzicht in de ontwijkings- en ontkenningsmechanismen van plegers;
- flexibel inzetbaar te zijn;
- zijn onafhankelijkheid goed te bewaken;
- bereidheid mee te zorgen voor een veilige omgeving voor kinderen en jongeren.

De API heeft specifieke vaardigheden. Hij of zij

- is sociaal, toegankelijk, aanspreekbaar voor alle betrokkenen;
- heeft inlevingsvermogen;
- is in staat elke klacht serieus te nemen en emotionele en praktische ondersteuning te bieden;

- beschikt over luistervaardigheden en kan goed observeren;
- kan gesprekken structureren;
- beschikt over goede gespreks- en voorlichtingstechnieken;
- kan presentaties geven en vormingsinitiatieven ondersteunen;
- kan een schriftelijk feitelijk verslag maken van een klacht.

Emotioneel heeft de API

- inlevingsvermogen met slachtoffer en pleger;
- de competentie om om te gaan met vertrouwelijkheid en weerstanden;
- de competentie om om te gaan met emoties van zichzelf, de melder en andere betrokkenen;
- de mogelijkheid steunende relaties te onderhouden met betrokkenen;

- de kwaliteit zich niet onder druk te laten zetten om wat in vertrouwen is verteld door te zeggen;
- rust en draagkracht;
- de competentie om zich neutraal en onafhankelijk op te stellen.

De API heeft/geeft steun. Hij of zij

- geniet het vertrouwen en respect bij begeleiders en jongeren;
- is aanspreekbaar door alle partijen;
- maakt een correcte registratie en dossier;
- beschikt over een netwerk en kan doorverwijzen naar diensten voor slachtoffer en pleger-hulpverlening, juridische bijstand, medische hulp...;
- beschikt over voldoende actuele en correcte informatiebronnen.

7 Het Vlaggensysteem

Wat? Deze methodiek helpt hulpverleners, medewerkers, bestuursleden, maar ook ouders en kinderen en jongeren zelf beter in te schatten wanneer seksueel gedrag grensoverschrijdend is of niet. Het systeem bestaat uit vier vlaggen (groen, geel, rood en zwarte vlag) en zes criteria om seksueel gedrag te beoordelen. Het schetst ook een pedagogische reactie per vlag, waar de hulpverlener zich kan op baseren in zijn reactie of aanpak.

Waarom? Er is vaak een groot verschil in de persoonlijke meningen en reactiewijzen van hulpverleners, waardoor kinderen en jongeren soms heel verwarrende boodschappen krijgen. Hulpverleners voelen zich meestal onzeker en dit systeem geeft houvast en creëert een gemeenschappelijke taal en een basis voor overleg.

Wie? Elke medewerker of de verantwoordelijke, maar ook ouders en kinderen kunnen hier steun aan hebben.

Opgepast! De methodiek geeft geen antwoord op alle voorkomende situaties, maar probeert om via het overlopen van de criteria, tot een goed overwogen reactie te komen. Dit geeft tegenwicht tegen emotioneel of paniekerig reageren, of onverschilligheid.

7.1 Hoe dit Vlaggensysteem gebruiken?

De methodiek is interessant om een gemeenschappelijke visie en taal te ontwikkelen tussen hulpverleners onderling. Het kan helpen regels af te spreken met de kinderen en jongeren over wat OK is en wat niet (en waarom). Ook in de communicatie naar ouders kan de methodiek worden gebruikt om duidelijkheid te creëren en gesprek te faciliteren. Bij

het Vlaggensysteem hoort een normatieve lijst (zie instrument 'normatieve lijst' en reeksen tekeningen van situaties).

7.2 Wat is het Vlaggensysteem?

Deze methodiek helpt hulpverleners, medewerkers, bestuursleden, maar ook ouders en kinderen en jongeren zelf beter in te schatten wanneer seksueel gedrag grensoverschrijdend is of niet. Het systeem bestaat uit vier vlaggen (groen, geel, rood en zwarte vlag) en zes criteria om seksueel gedrag te beoordelen. Het schetst ook een pedagogische reactie per vlag, waar de hulpverlener zich kan op baseren in zijn reactie of aanpak.

7.3 Criteria

Wederzijdse toestemming: Seksueel (getint) gedrag is alleen acceptabel als alle betrokkenen ermee akkoord gaan en zich er prettig bij voelen. Wederzijdse toestemming ('consent') betekent dat beide partijen met volle bewustzijn moeten instemmen. Als de ene partij de andere in het ongewisse laat, misleidt, bedriegt of overrompelt, kan je dus niet van wederzijdse toestemming spreken. Het moeilijke bij dit criterium is dat toestemming vaak non-verbaal wordt gegeven, en dat deze in de loop van het contact kan veranderen of ophouden. En dat beide partijen daarmee rekening moeten houden. Voor jongeren is dat dus niet gemakkelijk: om signalen correct in te schatten, om zelf duidelijke signalen te geven, en om te stoppen op het moment dat de andere partij afhaakt.

Vrijwilligheid: Er mag bij seksueel (getint) gedrag geen vorm van beloning, manipulatie, druk of dwang in het spel zijn. Onder vrijwilligheid verstaan we dat de ene partij de andere niet onder druk zet, of een vorm van dwang gebruikt in de seksuele interactie.

Deze dwang kan heel subtiel zijn, zoals een beloning beloven of een verlies of straf aankondigen: 'Als je niet meedoet, dan mag je niet naar mijn feestje komen, of ben ik je vriendje niet meer'. Soms is de dwang een dreigement of agressie en pijn, of de verwachting ervan.

Gelijkwaardigheid: Alleen seksueel (getint) gedrag tussen gelijkwaardige partners is acceptabel. Die gelijkwaardigheid moet er zijn op vlak van leeftijd, kennis, intelligentie, aanzien, macht, levenservaring, maturiteit, status... In een seksuele interactie moeten beide partijen aan elkaar gewaagd zijn, zodat de een de ander niet overheerst. De kans op misbruik van macht en overwicht is reëel, zelfs onbewust. De vraag hier is wanneer gebrek aan gelijkwaardigheid problematisch wordt. Kan een tienjarige seksuele spelletjes spelen met een 8-jarige? Een normaal begaafde 8-jarige jongen met een zwakbegaafde 7-jarig meisje? Twee jongens met één meisje? Hier zal men dus per situatie moeten bekijken of de partijen in de interactie voldoende gelijkwaardig zijn om overwicht van de ene op de andere uit te sluiten.

Ontwikkeling: Bij elke ontwikkelingsfase hoort seksueel (getint) gedrag dat typisch en dus aanvaardbaar is voor die fase. Ook seksueel gedrag dat atypisch is voor een bepaalde leeftijd of ontwikkelingsfase zou dus grensoverschrijdend kunnen zijn. Leef-tijds- of ontwikkelings-adequaat gedrag betekent dat de jongere seksueel gedrag vertoont dat voor zijn of haar leeftijd of ontwikkeling verwacht kan worden. Met andere woorden: wordt dit gedrag verwacht op deze leeftijd, of zien we gedrag van jongere of oudere kinderen of jongeren? Het gaat over situaties als bedplassen, naaktlopen, op de schoot kruipen, aan de geslachtsdelen wriemelen, taalgebruik...

Er zijn ook jongeren waarvan het ontwikkelingspatroon om diverse redenen niet volgens de gebruikelijke weg verloopt. Dan zal een vertaling van het criterium 'ontwikkelings-adequaat' nodig zijn. Er kan bijvoorbeeld een verschil zijn tussen de biologische (ook wel kalenderleeftijd genoemd) en de mentale leeftijd van een jongere, waardoor hij/zij in de ogen van de buitenwereld onaangepast gedrag vertoont. Voor deze kinderen is de normatieve lijst een vertrekpunt en moeten de normen of reactiewijzen aangepast worden aan de mogelijkheden van de jongere.

Context: In elke context gelden andere regels voor seksueel (getint) gedrag. Gezond seksueel gedrag is aangepast aan die context. Regels kunnen veranderen naargelang de context. De schoolcontext zal bijvoorbeeld minder seksueel gedrag toelaten dan de thuiscontext. (Seksueel) gedrag is aanstootgevend als het andere mensen choqueert, tegen de borst stuit, of beledigt. De context kan ook te onveilig zijn voor het kind of de jongere om zich seksueel te gedragen. Vandaar dat de context waarbinnen seksueel gedrag vertoond wordt van belang is. De familiale context, de subcultuur en cultuur (etnische, religieuze, culturele, persoonlijk, waarden en normen, enz.) waarin jongeren leven, beïnvloeden de mate waarin hun sociale interacties al dan niet als acceptabel en veilig beschouwd worden.

Zelfrespect: Soms kan seksueel (getint) gedrag fysieke, emotionele of psychische schade veroorzaken. Dit is niet de bedoeling. Aan seks hoor je een goed gevoel over te houden. Onder het criterium zelfrespect verstaan we dat de jongere zichzelf geen schade berokkent. Seksueel gedrag mag niet schadelijk zijn voor jezelf op fysiek, psychologisch of sociaal vlak. Zoals bijvoorbeeld jezelf vernederen, jezelf pijn doen, risicos seks hebben...

7.4 De vlaggen

We maken het onderscheid door middel van vlaggen.

- Een groene vlag: aanvaardbare seksuele situatie
- Een gele vlag: licht grensoverschrijdende seksuele situatie
- Een rode vlag: ernstig grensoverschrijdende seksuele situatie
- Een zwarte vlag: zwaar grensoverschrijdende seksuele situatie

Seksueel misbruik

Elke vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag, in verbale, non-verbale of fysieke zin, opzettelijk of onopzettelijk, waar geen wederzijdse toestemming voor bestaat, en/of die op een of andere manier is afdgedwongen, en/of waar het slachtoffer veel jonger is of in een afhankelijke relatie staat (donker gekleurde zone).

Seksueel grensoverschrijdend gedrag

Elke vorm van seksueel gedrag of seksuele toenaadering, in verbale, non-verbale of fysieke zin, waarbij aan één of meerdere van de volgende zes criteria niet wordt voldaan: (1) wederzijdse toestemming, (2) vrijwilligheid, (3) gelijkwaardigheid, (4) leeftijds- of ontwikkelingsadequaat, (5) contextadequaat en (6) zelfrespect (licht gekleurde zone).

7.5 Goed inschatten = gepast reageren

Gepast reageren op een seksueel getinte situatie is niet gemakkelijk. Doorgaans worden situaties ofwel genegeerd, ofwel al (te) snel bestraft of veroordeeld.

Kinderen en jongeren leiden enorm veel af uit jouw reactie, daarom is het belangrijk dat je een juist signaal geeft. Pas wanneer je een situatie goed inschat - de zes criteria helpen je daarbij - kan je op een gepaste manier reageren.

Criterium	GROENE VLAG	GELE VLAG	RODE VLAG	ZWARTE VLAG
Wederzijdse toestemming of consent	Duidelijk wederzijdse toestemming	Onduidelijke wederzijdse toestemming	Geen wederzijdse toestemming	Herhaaldelijk afwezigheid van wederzijdse toestemming
Vrijwilligheid	Vrijwillig (afwezigheid van dwang)	Lichte dwang of druk	Gebruik van manipulatie, chantage, macht, verleiding	Herhaaldelijk gebruik van agressie, geweld of ermee dreigen
Gelijk(waardig)heid	Evenwaardige partners	Lichte ongelijkheid in maturiteit, leeftijd, intelligentie,...	Grotere ongelijkwaardigheid	Herhaaldelijk grote ongelijkwaardigheid
Leeftijds- en ontwikkelings-adequaat	Minstens 20% van de kinderen en jongeren vertonen dit gedrag Specifieke ontwikkelingstaak	Gedrag van iets jongere of iets oudere kinderen of jongeren	Gedrag van kinderen of jongeren met groter leeftijdsverschil	Gedrag van kinderen of jongeren met groot leeftijdsverschil
Contextadequaat	Gedrag stoort niemand	Gedrag is licht aanstootgevend (onbeleefd)	Gedrag is erger aanstootgevend (kwetsend of beledigend)	Gedrag is zwaar aanstootgevend (shockearend)
Zelfrespect	Gedrag is niet zelfbeschadigend of is goed voor het zelfrespect	Gedrag kan zelfbeschadigend zijn	Gedrag heeft fysieke, emotionele of psychologische schade als gevolg	Heeft zware fysieke, emotionele of psychologische schade als gevolg

PEDAGOGISCHE REACTIE	GROENE REACTIE	GELE REACTIE	RODE REACTIE	ZWARTE REACTIE
	Bekijk/luister Benoem Bevestig Leg uit	Bekijk/Luister Benoem Begrens/leidt af Leg uit Observeer	Bekijk/luister Benoem Verbied Leg uit Observeer goed Bemiddel/herstel	Bekijk/luister Benoem Verbied Leg uit Straf of verwijs door Observeer extra

Bij iedere vlag reageer je op een andere manier. Bij een gele, rode en zwarte vlag moet je steeds reageren, maar zonder te veroordelen. Je reactie hoort bovendien te focussen op het gedrag of de situatie en niet op het kind of de jongere zelf. Bij groen gedrag kan het ook nodig zijn bewust niet te reageren.

Groene vlag - aanvaardbare seksuele situatie

Een aanvaardbare seksuele situatie wil zeggen dat alle zes criteria zijn vervuld.

Bv. een meisje van 5 kijkt toe hoe een jongetje van 6 plast

Reactiemogelijkheden:

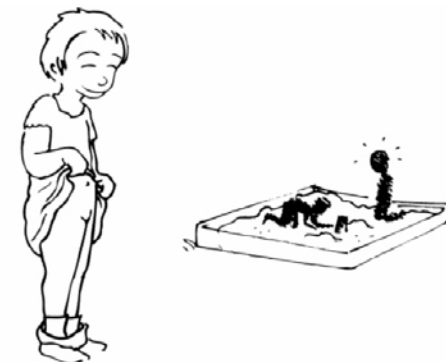
- De situatie bekijken/beluisteren
- De situatie benoemen: "Kijk je toe? Wat zie je?"
- De situatie bevestigen: "Jongens plassen anders dan meisjes..."
- Bewust niet reageren op de situatie: door de situatie te negeren geef je de boodschap dat er niets mis is met wat ze doen.

Door op een groene vlag fel te reageren om erger te voorkomen, geef je onbewust de boodschap dat seksueel gedrag nergens goed is en nergens kan.

Gele vlag - licht grensoverschrijdende seksuele situatie

Een licht grensoverschrijdende seksuele situatie wil zeggen dat niet alle zes criteria zijn vervuld. Zulke situaties komen vaak voor: kinderen en jongeren experimenteren, tasten grenzen af en gaan soms licht over de grens. Dat hoort nu eenmaal bij de ontwikkeling, want zo leren ze.

Bv. een meisje van 5 ontbloot opzettelijk haar spleetje in de speeltuin.

In deze situatie is er sprake van niet context-adequaat gedrag.

Reactiemogelijkheden:

- De situatie bekijken/beluisteren
- De situatie benoemen en begrenzen: "Met een blote poep rondlopen is niet echt wat we hier buiten kunnen doen, hier zijn veel mensen die je kunnen zien. Doe je broekje weer aan?"
- Bij kleine kinderen hoeft je een gele situatie zelfs niet te begrenzen. Bij hen kan het volstaan ze even af te leiden.
- De situatie verbieden is niet nodig, uitleggen waarom je begrenst wel.

Rode vlag - Ernstig grensoverschrijdende seksuele situatie

Bij een ernstig grensoverschrijdende seksuele situatie zijn niet alle zes criteria vervuld en wegen één of meer criteria zwaar door. Ernstig grensoverschrijdende seksuele situaties omvatten ook gedrag dat beledigend of kwetsend is voor anderen, gedrag dat fysieke, emotionele of psychologische schade veroorzaakt.

Bv. Na het spelletje vleeshoop zijn enkele meisjes woedend: de jongens hebben in hun borsten geknepen. De jongens lachen de beschuldigingen weg. Achteraf blijkt dat de jongens hadden afgesproken om het meeste 'tieten te knijpen'.

Meisjes hebben hier geen toestemming voor gegeven, en hun bezwaren worden weggelachen (vrijwilligheid). Door het feit dat er stiekem afspraken werden gemaakt, zijn de meisjes niet geïnformeerd (gelijkwaardig). Dit is vernederend (zelfrespect).

Reactiemogelijkheden:

- De situatie bekijken/beluisteren
- De personen met de situatie confronteren (zonder te veroordelen): "Ik stel vast dat jullie de meisjes tegen hun zin hebben betast"
- In plaats van te begrenzen, ga je de situatie verbieden: "Dat is niet respectvol, dat mag niet meer gebeuren."

- Je legt best uit waarom je de situatie verbiedt: "Bij deze spelletjes hoort lichaamscontact, maar het is maar leuk als iedereen zich er goed bij voelt".

Zwarte vlag - Zwaar grensoverschrijdende seksuele situatie

Bij een zwaar grensoverschrijdende seksuele situatie zijn niet alle zes criteria vervuld en wegen één of meer criteria zéér zwaar door. Zwaar grensoverschrijdend seksueel gedrag omvat ook gedrag dat zwaar aanstootgevend is en met zware fysieke, emotionele of psychologische schade als gevolg.

Bv. Een jongen van 10 gaat gewillig en passief in op het voorstel van een leider om zijn 'piemel' te strelen.

In deze situatie is geen enkel criterium vervuld. De criteria van toestemming (de jongen weet niet wat er gaat gebeuren en wat de gevolgen zijn) en gelijkwaardigheid wegen zeer zwaar door. In deze situatie is er sprake van seksueel misbruik.

Reactiemogelijkheden:

- De situatie bekijken, beluisteren, benoemen: de jongen vertellen dat het goed is dat hij jou in vertrouwen neemt. Vraag naar het wat, waar, wanneer en wie, niet naar het waarom. Maak duidelijk dat je het verhaal gelooft en dat je zal helpen.
- De situatie voorkomen in de toekomst: melden van het seksueel misbruik en zorgen dat de jongen niet verder meer in gevaar is.
- Als de jongen of zijn ouders dat wensen, kan je best doorverwijzen

Stuurwiel seksueel gedrag

Het stuurwiel seksueel gedrag kan helpen de criteria voor kinderen herkenbaar en duidelijk te maken. Het stuurwiel als symbool beduidt dat dit systeem de autonomie en verantwoordelijkheid van kinderen wil verhogen door ze van een bruikbaar besturings-systeem te voorzien.

In kindertaal:

SYMBOL	CRTIERIUM	UITLEG IN KINDERTAAL
	Toestemming	Als we het allebei willen en prettig vinden, dan is het oké. Als ik niet wil, dan moet ik dat duidelijk zeggen. Als mijn vriendje/vriendinnetje niet wil, dan mag ik niet aandringen.
	Vrijwilligheid	Ik doe het alleen omdat ik het zélf wil. Niet voor een beloning, om iemand een plezier te doen of te vermijden dat die boos wordt. Ik mag niet aandringen als mijn vriendje/vriendinnetje niet wil.
	Gelijkwaardigheid	Seksuele spelletjes met iemand die veel ouder, sterker of slimmer is of die veel jonger of zwakker is, zijn niet oké.
	Ontwikkeling	Alles op zijn tijd. Ik doe niets waar ik nog te jong of al te oud voor ben.
	Context	Ik houd rekening met mijn omgeving en probeer niemand te storen of choqueren met mijn gedrag.
	Zelfrespect	Ik doe niets dat schadelijk kan zijn voor mezelf. Ik denk na over de gevolgen van mijn gedrag en neem geen risico's.

7.6 Meer info

Niets Mis Mee?! Omgaan met seksueel getinte situaties met het Vlaggensysteem, Steumpunt Jeugd/Sensoa, 2012

Frans & Franck, Vlaggensysteem. Praten met kinderen en jongeren over seks en seksueel grensoverschrijdend gedrag, Sensoa/MOVISIE/Garant, Antwerpen/Apeldoorn, 2010.

Sensoa (2011). Over de Grens? Seksueel opvoeden met het Vlaggensysteem. Gids voor ouders. Op www.seksuelevorming.be.

8 Checklist omgangsregels

Wat? Seksualiteit en lichamelijke integriteit kunnen in veel vormen door mensen worden beleefd en ervaren. Omgangsregels zijn afspraken over hoe we met elkaar op dit vlak willen omgaan binnen de context van de voorziening.

Waarom? Deze lijst kan helpen huidige regels in kaart te brengen of nieuwe afspraken te maken.

Wie? Zowel het kind of de jongeren en hun opvoedingsverantwoordelijken als de medewerkers zijn belangrijke betrokkenen.

Opgepast!

- Afspraken over omgangsregels moeten in overleg tot stand komen. Vermijd het eenzijdig opstellen van leefregels, evalueer regelmatig bestaande gewoontes en gebruiken.
- Sommige items in de checklist omgangsregels lijken op het eerste zicht enkel voor residentiële of voor ambulante diensten van toepassing. Toch blijkt vaak dat vele van deze op het eerste zicht bijvoorbeeld 'residentiële' aandachtspunten thematisch ook relevant zijn voor ambulante hulpverlening, zeker wanneer de ambulante zorg plaatsvindt in een gezin of gezinsvervangende context. Items in de checklist omgangsregels die praktisch enkel van toepassing zijn op of residentieel werkende diensten of ambulant werkende diensten, blijven thematisch belangrijk binnen je hulpverleningscontact. Zo verbreed je je zorgblik binnen je eigen setting!

8.1 Omgangsregels voor jouw voorziening

De hiernavolgende lijst kan je helpen de huidige regels in kaart te brengen. Volgen we allemaal dezelfde afspraken, of is er veel onduidelijkheid? Hoe tevreden zijn alle betrokkenen over de wijze waarop we met elkaar omgaan? Daarnaast kan de lijst ons ook helpen tot goede afspraken te komen voor de toekomst.

Gebruik de checklist om na te gaan welke onderwerpen nadere discussie en afspraken behoeven. Op basis van de discussie kan je aanpassingen doen in het "huishoudelijk reglement", "zaalafspraken", kledkamerafspraken", "wachtkamerafspraken"...

Je kan de lijst zowel gebruiken voor afspraken tussen de kinderen en jongeren onderling, als tussen hulpverleners en jongeren. Gebruik daarvoor aparte versies.

Overloop de lijst en stel je bij de verschillende topics volgende vragen:

- Is dit geregeld op dit moment?
- Hoe tevreden is de jongere/hulpverlener daarover?
- Wat wil men wijzigen?
- Wat zijn aspecten en voorstellen die mee in overweging moeten genomen worden?

Heb extra aandacht voor jonge kinderen of jongeren die minder gemakkelijk hun wensen kunnen kenbaar maken.

8.2 Topiclijst omgangsregels

Hieronder vind je een lijst van onderwerpen die relevant kunnen zijn om omgangsregels op te maken. Het gedrag kan zich tussen kinderen/jongeren onderling afspelen, maar ook tussen hulpverleners en kinderen/jongeren.

	Geregeld	Tevredenheid	Wijzigen	Voorstellen
Aansprekingen				
Aanrakingen niet functioneel (lichaam, gezicht...)				
Aanrakingen wel functioneel				
Aanraken borsten				
Aanraken geslachtsdelen				
Hand in hand zitten				
Op de schoot zitten				
Zoen op wang				
Zoen op mond				
Tongzoen				
Knuffelen				
Kriebelen				
Naaktheid				
Douche				
Toiletbezoek				
Verzorging/EHBO				
Omkleden/verkleeden				
Toezicht				
Privacy				
Schaamte				
Bezoek op de kamer				
Kamerverdeling (gemengd?)				
Kledij				
Internet en nieuwe media (ook foto's maken)				
Vriendschap				
Verliefdheid				
Relatievormen (ook holebi)				
Gender				
Masturbatie				
Seks hebben				
Veilig vrijen en voorbehoedsmiddelen				
Pornografie gebruiken				
Lichamelijke verzorging				
Aanstaren/ gluren				
Vervoer van atleten				
Knipogen en andere non verbale signalen				
Seksuele opmerkingen				
HIV en soa				
...				

9 De gedragscode

Wat ? Een document dat de richtlijnen voor medewerkers over omgang met de kinderen en jongeren verzamelt.

Waarom ? De gedragscode is een concretisering van de visie van de voorziening op de omgang met kinderen en jongeren. Het maakt duidelijk wat gewenst en ongewenst gedrag van medewerkers is en kan zo mede dit ongewenst gedrag helpen voorkomen. Een gedragscode maakt deel uit van het preventiebeleid van je voorziening.

Wie ? Aan deze richtlijnen dienen alle medewerkers van de voorziening (ook ondersteunend personeel, vrijwilligers, stagiairs, etc.) zich te houden. De gedragscode kan eventueel worden vermeld in de arbeidsovereenkomst of wordt ondertekend bij indiensttreding en is beschikbaar voor externen.

Opgepast!

- Het invoeren van een gedragscode voor medewerkers garandeert natuurlijk niet dat ongewenst gedrag met zekerheid vermeden wordt. Bovendien zijn regels voor gedrag ten aanzien van kinderen en jongeren erg afhankelijk van de context van de voorziening.
- Sommige items in de gedragscode lijken op het eerste zicht enkel voor residentiële of voor ambulante diensten van toepassing. Toch blijkt vaak dat vele van deze op het eerste zicht bijvoorbeeld 'residentiële' aandachtspunten thematisch ook relevant zijn voor ambulante hulpverlening, zeker wanneer de ambulante zorg plaatsvindt in een gezin of gezinsvervangende context. Items in de gedragscode die praktisch enkel van toepassing zijn

op of residentieel werkende diensten of ambulant werkende diensten, blijven thematisch belangrijk binnen je hulpverleningscontact. Zo verbreed je je zorgblik binnen je eigen setting!

9.1 Een gedragscode opstellen en gebruiken

Elke voorziening binnen de Integrale Jeugdhulp kan overwegen een concrete gedragscode op te stellen voor het personeel, om ongewenst gedrag zoals seksueel misbruik te voorkomen. Idealiter gaat het over een document dat uitschrijft hoe binnen de voorziening de rechten van kinderen en jongeren gerespecteerd en gerealiseerd zullen worden. Je vindt hiervoor inspiratie in de uitgangspunten die je met je voorziening hebt geformuleerd.

Een gedragscode is een principeverklaring waarin de verwachtingen worden geformuleerd die de voorziening aan de medewerker stelt op vlak van houding en competenties. Voor deze afspraken bestaat een breed draagvlak binnen de voorziening. Het geeft weer wat de basisprincipes en de gouden regels zijn van de voorziening met betrekking tot de relatie tussen een medewerker enerzijds en een kind of jongere, een andere medewerker of een externe anderzijds. Afhankelijk van de noden binnen een bepaalde sector of voorziening kan een set van concrete afspraken omtrent gedrag worden opgesteld met betrekking tot het terrein seksualiteit en lichamelijke integriteit. Je kan daarvoor ondermeer het Vlaggensysteem als inspiratie gebruiken. Bekijk goed welke documenten je al ter beschikking hebt en hoe je die eventueel kan samennemen (vb. deontologische code of huisreglement). Na een incident kan het nuttig zijn in teamverband de afspraken te herbekijken en eventueel aan te passen.

9.2 Voorbeeldstructuur

Doel en doelgroep

In deze voorbeeldstructuur wordt de gedragscode vooral opgevat als een verzameling van richtlijnen voor de medewerker. Wat staat er in de reeds bestaande interne regels en afspraken (vb. huisregels, reglement, etc.) over gedrag? Is er bij de medewerkers en/of de kinderen en jongeren nood aan meer duidelijkheid over wat gewenst of ongewenst gedrag is? Je kan een gedragscode ook opstellen voor andere doelgroepen: de kinderen en jongeren, bezoekers, familie... Het gaat dan eerder over 'omgangsregels', zie instrument 'checklist voor omgangsregels'.

Een gedragscode kan een verzameling van richtlijnen zijn met het oog op het respect voor de lichamelijke en seksuele integriteit en op preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel misbruik. De gedragscode bevat dan bijvoorbeeld afspraken over relaties en fysiek contact. De gedragscode kan ook ruimere doelstellingen hebben: het vermijden van andere vormen van fysiek en psychisch geweld ten aanzien van kinderen en jongeren, het ontwikkelen van een participatief klimaat, het respecteren van het recht op privacy, etc.

Basisprincipes op het vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit

Elke medewerker onderschrijft de visie van de voorziening met betrekking tot seksualiteit en lichamelijke integriteit. Zie deel 1: 'modelvisie'. Afhankelijk van de accenten die de voorziening legt in haar visietekst, kan ook de gedragscode bepaalde uitgangspunten naar voren schuiven.

Belangrijke basisprincipes voor een gedragscode over seksualiteit en lichamelijke integriteit zijn participatie, respect, geweldloosheid, respect voor de privacy en zorg en verantwoordelijkheid. Deze opsomming is

uiteraard niet exhaustief en moet vorm krijgen binnen de dagelijkse praktijk van een voorziening. Daar zal je steeds geconfronteerd worden met de wisselwerking tussen de verschillende perspectieven: wat voor een medewerker niet kwetsend is, kan dat wel zijn voor een kind/jongere en vice versa. Alle betrokkenen zijn evenwaardige partners, ondanks hun ongelijke positie.

Elke medewerker beschouwt het kind / de jongere als actieve partner. Hij of zij

- ✓ betreft het kind / de jongere actief;
- ✓ informeert het kind / de jongere;
- ✓ laat het kind / de jongere, in functie van de leeftijd en maturiteit, mee beslissingen nemen;
- ✓ geeft het kind / de jongere ruimte;
- ✓ handelt vanuit gezag.

Dit betekent dat een medewerker

- ✗ geen beslissingen neemt boven het hoofd van het kind / de jongere
- ✗ niet handelt vanuit macht.

Elke medewerker heeft een respectvolle basishouding. Hij of zij

- ✓ toont respect voor de ander en voor de onderlinge verschillen in leeftijd, cultuur, gender, seksuele geaardheid, stijl of gelijk welke andere eigenschap;
- ✓ onderschrijft het belang van respectvol omgaan met de seksualiteit en lichamelijke integriteit van kinderen en jongeren, andere medewerkers en externen.

Dit betekent dat een medewerker

- ✗ geen ongewenste (seksuele) aandacht geeft;
- ✗ geen verschil maakt tussen kinderen/jongerendoor onderscheid, uitsluiting, beperking of voorkeur;
- ✗ noch in woorden, noch in daden uiting geeft aan racisme, seksisme, homofobie en discriminatie;

Elke medewerker onderschrijft het principe van geweldloosheid. Hij of zij

- ✓ gaat zonder verbaal, fysiek, psychisch of seksueel geweld om met kinderen/jongeren, andere medewerkers en externen;
- ✓ onderschrijft het belang van het garanderen van de veiligheid voor kinderen/jongeren.

Dit betekent dat een medewerker

- ✗ zijn of haar macht niet misbruikt;
- ✗ andere personen niet lastig valt;
- ✗ geen bezittingen vernielt van andere personen;
- ✗ andere personen niet bedreigt, aanvalt, negeert, of diensten ontzegt waarop de persoon recht heeft;
- ✗ geen chantage, misleiding of omkoping gebruikt ten aanzien van anderen.

Elke medewerker onderschrijft het recht op privacy van elkeen. Hij of zij

- ✓ toont respect voor de persoonlijke levenssfeer van cliënten, andere medewerkers en externen;
- ✓ biedt kinderen / jongeren de ruimte en privacy voor hun beleving van seksualiteit;
- ✓ gaat zorgvuldig om met persoonlijke gegevens van kinderen/jongeren in dossiers, rapportage of cliëntbespreking met derden;

- ✓ deelt enkel informatie met betrokkenen;
- ✓ informeert het kind / de jongere.

Dit betekent dat een medewerker

- ✗ zich niet onnodig mengt in het persoonlijke leven van een ander;
- ✗ niet meer controle of toezicht (zowel psychologisch als fysiek) oplegt dan nodig.

Elke medewerker neemt zorg en verantwoordelijkheid op voor de kinderen/ jongeren en voor het team/de voorziening. Hij of zij

- ✓ ziet het als zijn taak de seksuele gezondheid en lichamelijke integriteit van kinderen/jongerente bevorderen;
- ✓ tracht zelf een positief rolmodel te zijn;
- ✓ heeft zorg voor kinderen/jongeren met problemen;
- ✓ staat open voor communicatie en bespreekbaarheid van seksualiteit en lichamelijke integriteit;
- ✓ neemt het engagement om de eigen deskundigheid op het vlak van omgaan met seksualiteit en lichamelijke integriteit te vergroten;
- ✓ volgt deze regels en zorgt ervoor dat anderen deze regels niet overtreden.

Concrete regels

In de gedragscode kan een voorziening ook meer concrete regels opnemen. De concrete regels zijn niet bedoeld als keurslijf, wel als antwoord op concrete vragen uit de praktijk: op welke manier mag een opvoeder toezicht houden in de douches van de instelling? Kunnen kinderen/jongeren worden verplicht gezamenlijk te douchen? Mag een medewerker een

kind/jongere thuis ontvangen? Welke personen met een handicap hebben hulp nodig op het toilet en bij hun persoonlijke verzorging? Door wie worden ze dan geholpen? Welke richtlijnen dienen medewerkers van een instelling te hanteren bij de verdeling van de kamers? Zie hiervoor de instrumenten 'beleidsmatrix en interventies', 'competentiechecklist' en 'checklist voor omgangsregels'.

Implementatie

Beschrijf hoe jouw voorziening de gedragscode bekend zal maken bij alle betrokkenen: alle medewerkers en vrijwilligers, maar ook kinderen/jongeren zelf en zelfs derden die in contact komen met de kinderen/jongeren.

Je kan op formele wijze de gedragscode invoeren, bijvoorbeeld door deze te laten ondertekenen door

de medewerkers. Dit zal echter niet volstaan om de gedragscode ook naleving te geven in de dagelijkse praktijk. Communiceer dus ook op een meer informele wijze over de gedragscode om zo alle betrokkenen te sensibiliseren. Enkele suggesties: zoek aanleiding in je dagelijkse werking om de gedragscode op regelmatige basis te bespreken (evaluaties, nieuwe medewerker, teambespreking...), maak een affiche met een aantal basisregels, neem een samenvatting van de gedragscode op in je maandelijkse mailing of zoek een anagram dat enkele basisprincipes verzamelt.

Evaluatie en bijsturing

De gedragscode moet een dynamisch document van je voorziening zijn. Gedrag en situaties evolueren immers. Beschrijf hoe en hoe vaak je de gedragscode zal evalueren en opfrissen. Het levendig houden van de gedragscode is niet enkel de individuele verantwoor-

delijkheid van elke medewerker, maar ook een collectieve verantwoordelijkheid van de voorziening. Je kan het initiatief wel onder de verantwoordelijkheid brengen van bv. de kwaliteitscoördinator of teamleider.

10 Een handelingsprotocol

Wat? Een handelingsprotocol beschrijft de stappen die een medewerker kan zetten wanneer er binnen de voorziening een 'vermoeden, onthulling of vaststelling' is van seksueel misbruik.

Waarom? In de tekst omtrent beleidsvisie (zie deel 1: 'modelvisie') werd reeds gewezen op het belang van een gelaagd beleid: een breed kwali-teitsbeleid laat toe dat er een preventiebeleid wordt ontwikkeld, waarop je vervolgens kan verder bouwen aan een reactiebeleid. Een handelingspro-tocol maakt deel uit van een transparant reactie-beleid.

Wie? Elke medewerker die een vermoeden heeft, bij wie een onthulling gebeurt of die een vaststelling doet kan het handelingsprotocol als houvast gebruiken.

Opgepast!

- Een handelingsprotocol maakt een transparante en zo gelijk mogelijke behandeling van vermoeden, onthullingen en vaststellingen mogelijk en kan de medewerker(s) daarbij een houvast geven. Een handelingsprotocol is echter geen vaststaand scenario: vaak is er geen pasklaar antwoord. Je zal beslissingen moeten nemen in functie van de ernst en aard van de situatie en in overleg met collega's, verantwoordelijken en eventueel experts buiten je voorziening.
- Sommige items in de handelingsprotocol lijken op het eerste zicht enkel voor residentiële of voor ambulante diensten van toepassing. Toch blijkt vaak dat vele van deze op het eerste zicht bijvoorbeeld 'residentiële' aandachtspunten thematisch ook relevant zijn voor ambulante hulpverlening, zeker wanneer de ambulante zorg plaatsvindt in een gezin of gezinsvervangende context. Items in het handelingsprotocol die praktisch enkel van toepassing zijn op of residentieel werkende diensten of

ambulant werkende diensten, blijven thematisch belangrijk binnen je hulpverleningscontact. Zo ver-breed je je zorgblik binnen je eigen setting!

10.1 Hoe een eigen protocol uitwerken?

Net als de andere instrumenten, moet ook dit han-delingsprotocol worden vertaald naar de specifieke context van een sector of een voorziening. In veel voorzieningen bestaan er al regels en procedures om om te gaan met incidenten (een vertrouwensper-soon, klachtencommissie, protocol voor andere vor-men van ongewenst gedrag etc.).

In het kader van het decreet betreffende de kwaliteit van de gezondheids- en welzijnsvoorzieningen (17 oktober 2003) wordt de verplichting ingevoerd voor erkende voorzieningen om te voorzien in een proce-dure omgaan met grensoverschrijdend gedrag, met inbegrip van een meldplicht aan de erkennende over-heid. Een dergelijke procedure is reeds uitgewerkt voor onder meer de gehandicaptenzorg (VAPH) en de bijzondere jeugdzorg.

• **VAPH -voorzieningen** zijn vanaf 1 oktober 2012 verplicht om grensoverschrijdend gedrag ten aan- zien van hun gebruikers binnen de context van de hulpverlening te melden aan het VAPH via het re-gistratieformulier dat op de website kan gedown-load worden in de rubriek "Formulieren". Dit for-mulier moet bezorgd worden op het e-mailadres gog@vaph.be.

• Zowel voor de door **Kind en Gezin** erkende centra voor kinderzorg en gezinsondersteuning als voor de door **Jongerenwelzijn** erkende en gesubsidi- eerde voorzieningen staat in de respectievelijke re-gelgeving de plicht ingeschreven om elke ernstige

gebeurtenis onverwijld en binnen achtenveertig uur te melden aan Kind en Gezin, aan het comité of aan de jeugdrechtbank en de sociale dienst van de Vlaamse Gemeenschap bij die rechtbank, evenals aan Zorginspectie. Ook grensoverschrijdend gedrag wordt gezien als een ernstige gebeurtenis.

Een integratie in het bestaande kader is dan ook aan-gewezen.

De opmaak van een eigen handelingsprotocol kan in verschillende stadia gebeuren:

1. **Voorbereiden** van het handelingsprotocol: welke definities worden gehanteerd? Wat zijn de reeds bestaande interne regels (vb. huisregels)? Moet er rekening gehouden worden met beroepsgeheim van bepaalde medewerkers? Hoe houden we reke-ning met de mening van het kind / de jongere?
2. **Uitschrijven** van een eigen handelingsprotocol (op basis van de voorbeeldstructuur in dit docu-ment).
3. **Feedback** van de medewerkers en de kinderen / de jongeren verzamelen en verwerken.
4. **Implementeren** van het handelingsprotocol door het bekend te maken bij alle betrokkenen en de medewerkers ermee te leren werken. Het wordt aangeraden om een interne meldplicht (bijvoor-beeld bij een verantwoordelijke of bij de directie) voor vermoeden, onthulling of vaststelling van sek-sueel misbruik te hanteren.
5. **Evalueren** van het handelingsprotocol na elk inci-dent en geregeld opfrissen van het document.

10.2 Waarover gaat dit handelingsprotocol?

Onderscheid grensoverschrijdend gedrag en seksueel misbruik

We gaan ervan uit dat het handelingsprotocol enkel nodig is in gevallen van seksueel misbruik en niet wanneer het gaat over minder ernstig seksueel grensoverschrijdend gedrag. Een goede inschatting van de ernst van een situatie is hierbij belangrijk om te vermijden dat je enerzijds gaat overreageren op situaties die misschien passen binnen de seksuele ontwikkeling van jongeren en dat je anderzijds te weinig doet aan ernstige situaties van grensoverschrijdend gedrag of misbruik.

Deze inschatting is echter afhankelijk van vele factoren: de relatie tussen de betrokkenen, de beleving van het slachtoffer, de leeftijd en bekwaamheid van de betrokkenen... Om je inschatting van de ernst van situaties van grensoverschrijdend gedrag zoveel mogelijk te objectiveren, kan je als medewerker gebruik maken van het Vlaggensysteem, dat we hieronder in schematische vorm weergeven. Het helpt je gedrag te beoordelen aan de hand van zes criteria: (1) wederzijdse toestemming, (2) vrijwilligheid, (3) gelijkwaardigheid, (4) leeftijds- of ontwikkelingsadequaat, (5) contextadequaat en (6) zelfrespect.

We hanteren de volgende definities:

- **Aanvaardbaar seksueel gedrag** is seksueel gedrag dat aan elk van de bovengenoemde criteria voldoet. Het is wel mogelijk dat bepaald gedrag niet toegelaten wordt door de regels en afspraken in een voorziening. Het is belangrijk dan niet te reageren op het seksuele gedrag op zich, maar wel op de overtreding van de regel. Meer daarover in het instrument 'beleidsmatrix en interventies'.

- **Seksueel grensoverschrijdend gedrag** is elke vorm van seksueel gedrag of seksuele toenadering, in verbale,

non-verbale of fysieke zin, waarbij aan één of meerdere van de bovengenoemde zes criteria niet wordt voldaan (zie licht gekleurde zone in schema hieronder). Het is niet nodig bij dit gedrag de verschillende fasen van het handelingsprotocol te doorlopen. Dit betekent echter niet dat seksueel grensoverschrijdend gedrag zonder gevolg mag blijven: het is de taak van de begeleider om dit gedrag te bespreken met een collega of verantwoordelijke en bij de betrokkenen te begrenzen (eventueel verbieden of beletten), uit te leggen en verder te observeren. Bovendien kan een betrokkene nood hebben aan hulp of omkadering. In de instrumenten 'beleidsmatrix en interventies' en 'wegwijzer' wordt meer uitleg gegeven over hoe je kan reageren en waar je terecht kan voor hulp.

- **Seksueel misbruik** is elke vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag, in verbale, non-verbale of fy-

sieke zin, opzettelijk of onopzettelijk (bijvoorbeeld misbruik onder jonge kinderen), waar geen wederzijdse toestemming voor bestaat, en/of die op een of andere manier is afgedwongen, en/of waar het slachtoffer veel jonger is of in een afhankelijke relatie staat (zie donker gekleurde zone in schema hieronder). In deze situaties is het aangeraden het handelingsprotocol te gebruiken.

Opgelet: dit is een ruime definitie van seksueel misbruik. De juridische categorieën worden verder besproken in de achtergrondinformatie 'denkkaders'.

Wanneer je als begeleider **twijfelt** over de beoordeling van het gedrag of je niet in staat voelt het gedrag te begrenzen, uit te leggen en verder te observeren, moet je jouw beoordeling bespreken met een collega (collegiaal consult) en/of verdergaan met het protocol en dus een verantwoordelijke inlichten.

Criterium	GROENE VLAG	GELE VLAG	RODE VLAG	ZWARTE VLAG
Wederzijdse toestemming of consent	Duidelijk wederzijdse toestemming	Onduidelijke wederzijdse toestemming	Geen wederzijdse toestemming	Herhaaldelijk afwezigheid van wederzijdse toestemming
Vrijwilligheid	Vrijwillig (afwezigheid van dwang)	Lichte dwang of druk	Gebruik van manipulatie, chantage, macht, verleiding	Herhaaldelijk gebruik van agressie, geweld of ermee dreigen
Gelijk(waardig)heid	Evenwaardige partners	Lichte ongelijkheid in maturiteit, leeftijd, intelligentie,...	Grotere ongelijkwaardigheid	Herhaaldelijk grote ongelijkwaardigheid
Leeftijds- en ontwikkelingsadequaat	Minstens 20% van de kinderen en jongeren vertonen dit gedrag Specifieke ontwikkelingstaak	Gedrag van iets jongere of iets oudere kinderen of jongeren	Gedrag van kinderen of jongeren met groter leeftijdsverschil	Gedrag van kinderen of jongeren met groot leeftijdsverschil
Contextadequaat	Gedrag stoort niemand	Gedrag is licht aanstootgevend (onbeleefd)	Gedrag is erger aanstootgevend (kwetsend of beledigend)	Gedrag is zwaar aanstootgevend (shockearend)
Zelfrespect	Gedrag is niet zelfbeschadigend of is goed voor het zelfrespect	Gedrag kan zelfbeschadigend zijn	Gedrag heeft fysieke, emotionele of psychologische schade als gevolg	Heeft zware fysieke, emotionele of psychologische schade als gevolg

Wie zijn de betrokkenen?

Een medewerker kan een **vermoeden** hebben dat zich binnen of buiten de voorziening een situatie van seksueel misbruik voordoet waarbij een kind/jongere of een medewerker is betrokken. De medewerker vangt in zijn contacten met de betrokkenen signalen op die het vermoeden teweegbrengen.

Een slachtoffer, een getuige, een andere medewerker of een persoon van buiten de voorziening (bijvoorbeeld een ouder) kan een situatie van (vermoedelijk) seksueel misbruik bij een medewerker **onthullen**.

Een medewerker kan een **vaststelling** doen van seksueel misbruik door getuige te zijn van het misbruik. Het is belangrijk eerst een inschatting van de situatie te maken.

We noemen de medewerker die een vermoeden heeft, een onthulling ontvangt of een vaststelling doet de '**ontvanger**'. Een persoon die een situatie van (vermoedelijk) seksueel misbruik onthult, noemen we de '**onthuller**'.

Het seksueel misbruik kan zich afspelen:

- Binnen de voorziening
 - tussen een kind/jongere en een medewerker;
 - tussen kinderen / jongeren onderling;
 - tussen medewerkers onderling;
- Buiten de voorziening
 - tussen een kind/jongere en een externe persoon;
 - tussen een medewerker en een externe persoon.

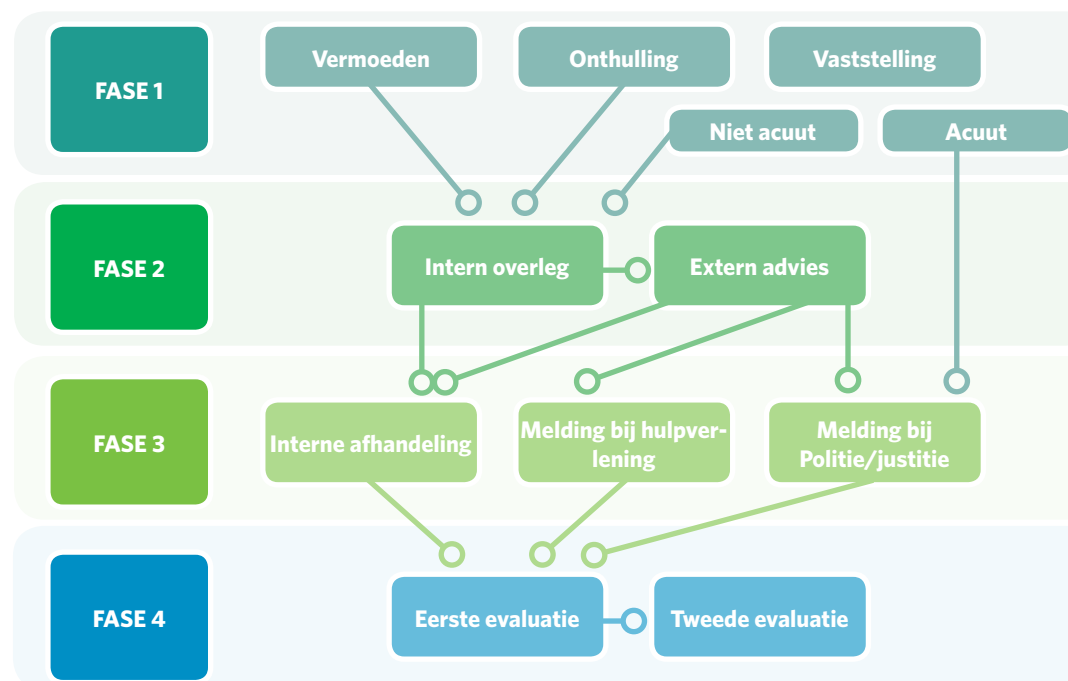
Het kind / de jongere, medewerker of externe kan **slachtoffer** of **pleger** zijn van seksueel misbruik. Seksueel misbruik is niet enkel het misbruik van een kind door een volwassene. Misbruik kan zich ook afspelen tussen leeftijdsgenoten (volwassenen of minderjarig).

Onderstaand schema verduidelijkt voor welke situaties onderstaand protocol voornamelijk is bedoeld. De structuur die verder wordt besproken, geldt als basis voor het handelen in elk van de blauw gemarkeerde situaties. Afhankelijk van de context van je voorziening kan je er voor kiezen deze basisstructuur uit te werken voor verschillende scenario's, vb. 'een kind/jongere ondergaat thuis misbruik',

'seksueel misbruik onder kinderen / jongeren', 'seksueel misbruik van een kind/jongere door een medewerker'... Voor andere situaties zijn mogelijke interventies en tips opgenomen in het instrument 'beleidsmatrix en interventies'. Wanneer een medewerker als pleger betrokken is, kan je nagaan welke mogelijkheden tot straffen of schorsen de arbeidsovereenkomst toelaat.

Slachtoffer	Kind/jongere	Medewerker	Externe
Pleger			
Kind/jongere	Handelingsprotocol	Handelingsprotocol	Handelingsprotocol
Medewerker	Handelingsprotocol	Beleidsmatrix/Interventies	Beleidsmatrix/Interventies
Externe	Handelingsprotocol		

10.3 Voorbeeldstructuur

10.4 Basis voor een handelingsprocedure

Algemene aandachtspunten:

- Pas tijdens de hele procedure een permanente monitoring toe. Bekijk de stappen die je onderneemt/ hebt ondernomen steeds vanuit verschillende perspectieven (slachtoffer, pleger, andere kinderen/ jongeren, andere medewerkers, ouders, de voorziening...)
- De rechten van minderjarige betrokkenen zijn duidelijk omschreven in het Decreet betreffende de rechtspositie van de minderjarige in de Integratie Jeugdhulp. Belangrijk voor dit handelingsprotocol is dat de minderjarige hierin erkend wordt als rechts-subject en dus mee kan bepalen wat 'in zijn belang' dient te gebeuren. Voor wat betreft het recht op instemming met de jeugdhulp en het recht op toegang tot het dossier wordt de feitelijke competentie van de minderjarige beoordeeld op basis van twee criteria: de leeftijd en de maturiteit. Als indicatieve leeftijdsgrens geldt 12 jaar.

FASE 1 Vermoeden, onthulling of vaststelling

De eerste fase van handelen betreft het vermoeden, de onthulling of de vaststelling. Deze eerste fase heeft voornamelijk tot doel om op het moment van een vermoeden, onthulling of vaststelling veiligheid te verzekeren, omkadering te geven aan een eventueel slachtoffer of een onthuller en voldoende informatie te verzamelen om je verder over het welzijn van alle betrokkenen te kunnen ontfermen.

Verantwoordelijkheden van de ontvanger

Hieronder worden de verantwoordelijkheden besproken van de ontvanger (de persoon die een vermoeden heeft, een onthulling ontvangt of een vaststelling doet). Als hulpverlener/ontvanger ben je gebonden

aan het beroepsgeheim. Het is uitermate belangrijk een goede inschatting te maken van de ernst en het acuut karakter van de situatie. Je staat hierin niet alleen. In een hulpverleningscontext kan je, met respect voor het beroepsgeheim, hiervoor een beroep doen op je collega's/ het team. Het is aan te raden een (klein) schriftelijk verslag bij te houden van elke stap die je zet. Uiteraard is het belangrijk zeer discreet te werk te gaan bij het bijhouden en delen van deze documenten.

→ Bij een vermoeden van seksueel misbruik

- Je eigen verontrusting ernstig nemen en orde brengen in de signalen die het vermoeden hebben opgewekt (wat merk ik, sedert wanneer, etc.). Het kan helpen een schriftelijk neerslag te maken van de signalen die aan de basis liggen van je vermoeden.
- De veiligheid trachten te garanderen.
- Als professioneel hulpverlener bespreek je je verontrusting met de pleger of het slachtoffer.
- Zorg voor voldoende omkadering en opvang van het potentieel slachtoffer.
- Indien ook je collega's gehouden zijn door het beroepsgeheim (gezamenlijk beroepsgeheim, zie 'achtergrondinformatie'), kan je de verontrusting met een collega bespreken.
- Je kan je vermoeden in elk geval bespreken met een verantwoordelijke (zie fase 2, waarin eveneens wordt beschreven waar men extern advies kan vragen). Dit is aangewezen wanneer de verdachte pleger een collega is.

→ Bij een onthulling van seksueel misbruik

- Actief luisteren naar de onthuller. Probeer de onthuller niet 'uit te horen' of suggestieve vragen te stellen. Het doel van je gesprek is nooit de waarheidsvinding; dat is de rol van justitie. Je hebt wel

voldoende informatie nodig om de ernst van de situatie te kunnen inschatten en je te kunnen ontfemen over het welzijn van de betrokkenen. Zie het instrument 'beleidsmatrix en interventies'.

- Zorg voor voldoende omkadering en opvang van de onthuller en het potentieel slachtoffer.
- Geen geheimhouding beloven. Geen zaken beloven die je niet kan realiseren. In functie van de bewaamheid van het kind/ de jongere de beslissing zoveel mogelijk samen het kind/ de jongere nemen. De onthuller in elk geval informeren over de stappen die je zal zetten, maar ook duidelijk maken dat je het verdere verloop niet kan voorspellen.
- Het kan helpen om (indien mogelijk samen met de onthuller) het verhaal schriftelijk vast te leggen.
- Zoveel als mogelijk de veiligheid garanderen: aan de onthuller vragen waar hij/zij op dat moment behoefte aan heeft, het risico op herhaling of vergelding inschatten en proberen te verminderen.
Het is evident dat de veiligheid niet altijd gegarandeerd kan worden door de ontvanger van de onthulling: er kan een hiërarchisch onevenwicht zijn, de onthuller is niet altijd het slachtoffer, de ontvanger heeft niet altijd zicht op het bestaan van andere slachtoffers, enz. Het is daarom belangrijk om de informatie zo snel mogelijk te delen met superieuren die de verantwoordelijkheid en de bevoegdheid hebben om die taak uit te voeren (zie fase 2).
- Een eerste inschatting maken van de ernst van de feiten. Een referentiekader kan worden gevonden in de achtergrondinformatie 'normatieve lijst'.

→ Bij een vaststelling van seksueel misbruik

- Zoveel als mogelijk de veiligheid garanderen: proberen zorgen dat het seksueel misbruik stopt, de hulp inroepen van superieuren.

- In acute gevallen (vb. een verkrachting heeft net plaatsgevonden) of situaties die bedreigend blijven, de politie (101) en medische bijstand voor het slachtoffer (112) oproepen. Zorgen voor omkadering en opvang van het slachtoffer (emotionele ondersteuning, voorbereiden op en eventueel meegaan voor medische tussenkomst...)
- Voor een politieonderzoek is het belangrijk dat de plaats van een mogelijk misdrijf onaangevoerd blijft (sporen en bewijsmateriaal) en dat het slachtoffer snel een medisch onderzoek krijgt. Daarvoor wordt mogelijks de zogenaamde set seksuele agressie (SSA) gebruikt. Dit is een set medisch materiaal dat speciaal is gemaakt voor het opnemen van sporen van seksueel geweld. Met deze sporen kunnen zowel het misdrijf als de schuld of onschuld van een verdachte worden bewezen of kan de dader worden opgespoord. Er is een set voor het slachtoffer en een set voor de verdachte. Om geen bewijzen te vernietigen mag het slachtoffer zich niet wassen vooraleer het onderzoek voorbij is. Er wordt eerst toestemming aan het slachtoffer gevraagd en het slachtoffer mag zich laten begeleiden door de huisarts of een ander vertrouwenspersoon. De wetsdokter aangeduid door het Parket zal het medisch onderzoek uitvoeren in het kader van de SSA. De behandelende arts mag aanwezig zijn.
- De betrokkenen informeren over de stappen die je zal nemen (vb. melding aan superieuren).

FASE 2 Overleg en ADVIES

De tweede fase betreft het intern overleg dat wordt gepleegd met betrekking tot het vermoeden, de onthulling of de vaststelling, alsook het advies dat je

eventueel kan vragen bij externe diensten. Afhankelijk van de (ernst en het acuut karakter van de) situatie zijn verschillende stappen mogelijk. Probeer dit overleg zo snel mogelijk te organiseren. Deze fase heeft tot doel om in overleg met collega-hulpverleners (zowel binnen als buiten jouw voorziening) te komen tot een aantal maatregelen om de situatie goed te beheren op korte termijn.

Intern overleg

Het is belangrijk dat je met elk vermoeden, elke onthulling en vaststelling niet alleen blijft handelen. Je hebt de verantwoordelijkheid om dit binnen je voorziening zo snel mogelijk in overleg te brengen, ook wanneer het over minder acute gevallen van seksueel misbruik zou gaan. De reikwijdte van het intern overleg zal sterk verschillen naargelang de ernst van de situatie en naargelang het gaat om seksueel misbruik binnen of buiten de voorziening.

Afhankelijk van de afspraken binnen de voorziening kan een verantwoordelijke persoon aangeduid zijn (vb. Aanspreekpersoon Integriteit, klachtenbehandelaar, coördinator, directie, Raad van Bestuur...) of kan het aangewezen zijn dit op een teamvergadering te bespreken. Het omgaan met een vermoeden, onthulling of vaststelling kan best verlopen volgens een gezamenlijk opgesteld plan. Zorg ervoor dat het duidelijk is wie welk mandaat heeft (vb. wat kunnen de medewerkers als team beslissen, welke zaken moeten op directieniveau of door een eventuele Raad van Bestuur worden beslist) en welke van onderstaande taken door wie zullen worden uitgevoerd (de verantwoordelijke, de ontvanger, een ander teamlid, de directie, een extern expert...)

- Oordelen over de ernst van de feiten. Als men de feiten ernstig genoeg vindt, moet de procedure worden voortgezet. Op dat moment moet er een basis van deskundigheid zijn om zulke situaties te kunnen beoordelen. Een referentiekader kan worden gevonden in de achtergrondinformatie 'normatieve lijst'.
- Deze evaluatie zal aangeven of eerder genomen veiligheidsmaatregelen al dan niet moeten worden versterkt.
- Volgens de afspraken binnen je voorziening andere verantwoordelijken (vb. vertrouwenspersoon) of de directie op de hoogte brengen.
- Eventueel externe experts betrekken bij het intern overleg. Het is aangewezen over een lijst van mogelijke externe experts te beschikken (bijvoorbeeld: een medewerker van een CLB, een medewerker van het Vertrouwenscentrum Kindermishandeling, de ombudsman van de voorziening, een vertrouwenspersoon van het kind/de jongere, een arts, een advocaat als onafhankelijk juridisch adviseur of bijstandspersoon van de minderjarige...). De samenstelling van deze groep zal afhankelijk zijn van de situatie en de betrokkenen (gaat het om kinderen / jongeren en/of medewerkers...). Zie het instrument 'wegwijzer'.
- Interne communicatie aanbieden tussen leidinggevenden, andere medewerkers, bestuursleden... zonder dat elkeen van de details van een zaak op de hoogte worden gebracht.
- Een schriftelijk verslag van elke vergadering, beslissing en actie bewaren in een centraal dossier, om te voorkomen dat er misverstanden ontstaan of acties niet worden uitgevoerd.
- Beslissen welke verdere acties zullen worden ondernomen (en door wie) ten aanzien van het slachtoffer en de pleger: gesprekken met de betrokkenen,

verdere beschermingsmaatregelen, etc. Het is belangrijk een open communicatie te houden met het slachtoffer en de pleger. Tips over gespreksvoering vind je in het instrument 'beleidsmatrix en interventies'. Let wel, het doel van de gesprekken met slachtoffer of pleger is nooit de waarheidsvinding: dat is de rol van justitie. Zeker indien er een gerechtelijke afhandeling volgt, is het niet aangewezen met het slachtoffer of de pleger gesprekken te voeren over de gebeurde feiten.

- Hulpverleners met beroepsgeheim kunnen hun collega's bevragen over signalen (wat hebben ze opgemerkt, wat kunnen ze reconstrueren), perceptie (hoe gaan zij ermee om) en capaciteiten (wat zijn hun capaciteiten om verder te werken in de gegeven situatie). Ze kunnen daarvoor ook de hulp van het Vertrouwenscentrum Kindermishandeling inroepen.
- Beslissen of, wanneer, door wie en hoe contact zal worden opgenomen met derden (ouders, familie, adviseurs, administratieve diensten van de verantwoordelijke overheden). Hieronder wordt besproken bij welke organisaties je terecht kan voor advies, ook bij de communicatie naar derden.
- Een verantwoordelijke aanduiden om indien nodig met de media te praten. Aangezien een geval van seksueel misbruik veel media-aandacht kan krijgen, moet één contactpersoon worden gekozen die heldere informatie verstrekt als ernaar wordt gevraagd. Het is beter een beetje informatie te geven, dan helemaal geen. Het voorbereiden van een persconferentie kan helpen bij het uitvoeren van deze taak. Het delen van informatie gebeurt uiteraard met respect voor de privacy van de (minderjarige) betrokkenen en het eventuele beroepsgeheim van

de medewerkers. Ga na of je hiervoor advies en ondersteuning kan krijgen bij je koepelorganisatie.

Extern advies

De voorziening kan daarna advies inwinnen bij gespecialiseerde diensten binnen de hulpverlening. Dit advies kan gaan over welke stappen te zetten, hoe te communiceren met betrokkenen, internen, externen, enz.

Een adviesvraag over een situatie van seksueel misbruik waarbij minderjarigen betrokken zijn, richt je best tot het Vertrouwenscentrum Kindermishandeling in je provincie. Wanneer de betrokkenen volwassenen zijn, kan je je richten tot het dichtstbijzijnde Centrum voor Algemeen Welzijnswerk. Ook de huisarts van een slachtoffer kan een goed aanspreekpunt zijn.

Iedereen kan bij het Justitiehuis informatie vragen over een eventuele juridische procedure. Ga na of je bij je koepelorganisatie of bij je werkgeversorganisatie terecht kan voor juridisch advies. Juridische vragen kan je ook stellen aan het Steunpunt Jeugdhulp, de Kinderrechtswinkel of een Wetswinkel.

Indien er minderjarigen betrokken zijn, kan Child Focus gecontacteerd worden voor een telefonische crisisondersteuning en een verwijzing naar de meest passende bijstand binnen hulpverlening en/of politie en justitie.

Consulenten van de jeugdrechtsbank werken in opdracht van de jeugdrechtsbank. Hou in overleg met hen er rekening mee dat zij kunnen terugkoppelen naar hun opdrachtgever. Je naar het parket richten met je adviesvraag staat gelijk aan een melding.

Meer informatie over deze contacten vind je terug in het instrument 'wegwijzer'.

FASE 3 Interne afhandeling, opvolging en/of melding

In functie van de beoordeling van de ernst van de situatie en rekening houdend met het extern advies, kan in een derde fase het team beslissen dat een vermoeden, onthulling of vaststelling

- intern verder wordt afgehandeld en/of;
- een opvolging krijgt binnen de hulpverlening en/of;
- gemeld wordt bij politie of justitie.

Deze fase heeft tot doel om aan de (vermoedelijke) situatie van misbruik passend gevolg te geven en voor alle betrokken opnieuw welzijn en veiligheid te creëren op middellange termijn.

Zorg voor een vlotte en snelle overgang tussen de verschillende fasen van dit handelingsprotocol en breng alle betrokkenen tijdig op de hoogte van de situatie en de stappen die ondernomen werden/worden. Evalueer de genomen stappen permanent: het is bijvoorbeeld mogelijk dat een situatie die je intern dacht te kunnen afhandelen, later toch beter opvolging kan krijgen binnen de hulpverlening of kan gemeld worden bij politie (door de betrokkene of een ouder) of bij justitie (door een hulpverlener).

Tenzij het over een situatie gaat die zich buiten de voorziening afspeelt, zal een interne opvolging sowieso nodig zijn. Men moet het misbruik een halt toe roepen, optreden ten aanzien van de pleger (indien die een kind/jongere of medewerker is) en het

slachtoffer omkaderen. Ook de andere kinderen / jongeren en medewerkers, net als de voorziening op zich zullen misschien ondersteuning nodig hebben. Een melding bij hulpverlening of justitie gebeurt best in overleg met het team (afhankelijk van de afspraken binnen je voorziening ook met bekrachtiging van de directie), na overleg met de jongere en na het advies te hebben ingewonnen bij externe professionals. Deze kunnen jou en het slachtoffer adviseren over je juridische plichten (vb. aangifteplicht, zie ook de achtergrondinformatie 'beroepsgeheim en andere begrippen'), maar ook meer vertellen over de gevolgen die een melding kan hebben voor de pleger, het slachtoffer en de voorziening. Laat je ook adviseren over hoe je op de hoogte kan gehouden worden van wat er met je aangifte/klacht gebeurt (vb. door het aanvragen van het statuut van benadeeld persoon). Zie ook hierboven: extern advies bij vb. het Vertrouwenscentrum Kindermishandeling.

Het is belangrijk altijd transparant te zijn ten aanzien van alle betrokkenen (het slachtoffer, de pleger, de familie...) rekening houdend met je beroepsgeheim. Vergeet bij dit alles ook niet dat het slachtoffer op elk moment zelf bepaalde stappen kan zetten (bijvoorbeeld klacht indienen bij de politie). Ook andere betrokkenen kunnen beslissen een melding van de situatie te maken bij de hulpverlening of bij politie/justitie.

Een gerechtelijke procedure sluit uiteraard niet uit dat er ook een hulpverleningstraject wordt gestart en andersom.

Interne afhandeling

→ Op individueel niveau van de betrokkenen

- Bespreken en beslissen welke maatregelen zullen worden getroffen ten aanzien van de pleger, indien kind/jongere of medewerker.

- Bekijk welke mogelijkheden er zijn voor het extra toezicht houden op, het straffen of het schorsen van een medewerker of een kind/jongere. Heb daarbij aandacht voor het veiligheidsgevoel van alle betrokkenen. Zie daarvoor het instrument 'beleidsmatrix en interventies'.

- Bespreken en beslissen welke maatregelen zullen worden getroffen ten aanzien het slachtoffer, indien kind/jongere of medewerker.

- Is er een opvolging door gespecialiseerde hulpverlening nodig, of kunnen interne maatregelen de veiligheid en het welzijn van het slachtoffer waarborgen?

- Extra aandacht is nodig voor personen met een meervoudige beperking. Beseft de persoon de ernst van de situatie? Welke invloed hebben de feiten op zijn denken/functioneren? Hoe kaarten we dit aan (ook naar ouders/voogden)?

→ Op relationeel vlak

- Wanneer zowel dader als slachtoffer dit wensen, kunnen herstelgerichte acties ondernomen worden. Hiervoor doet de voorziening best een beroep op gespecialiseerde voorzieningen voor herstelbemiddeling. Zie daarvoor het instrument 'wegwijzer'.

- Bekijk hoe je het vertrouwen kan herstellen tussen je voorziening en de betrokkenen (zowel slachtoffer als pleger). Bekijk op voorhand wat je als voorziening kan ondernemen om eventueel het vertrouwen te herstellen.

→ Op het niveau van je voorziening

- Beslissen hoe en welke informatie zal worden gedeeld met de andere medewerkers en kinderen / jongeren rekening houdend met je beroepsgeheim. Correct intern communiceren draagt bij tot een sfeer van openheid en toont dat de zaak ernstig genomen wordt.

- Mogelijk zijn andere kinderen / jongeren en medewerkers erg verward of angstig door het seksueel misbruik binnen de voorziening en hebben ook zij nood aan ondersteuning en verduidelijking rond de genomen maatregelen (met respect voor privacy).

- Binnen je voorziening kan er veel verwarring, spanning of verdeeldheid ontstaan na een geval van seksueel misbruik. Ook op dit niveau kan opvolging nodig zijn.

→ Verder communiceren met de familie van de betrokkenen om hen op de hoogte te brengen van de situatie rekening houdend met je beroepsgeheim, steun te verlenen, de verdere acties uit te leggen, en te informeren over hun rechten en mogelijkheden.

Opvolging binnen de hulpverlening (zorgtraject binnen of buiten de voorziening)

Een hulpverleningsvraag over een situatie van seksueel misbruik waarbij minderjarigen betrokken zijn, richt men best tot het Vertrouwenscentrum Kindermishandeling van de provincie. Wanneer de betrokkenen volwassenen zijn, kan men zich richten tot het dichtstbijzijnde Centrum voor Algemeen Welzijnswerk. Door de gespecialiseerde voorzieningen zal een hulpverleningstraject worden uitgestippeld en uitgevoerd, dan wel doorverwezen naar gespecialiseerde traumazorg zoals bijvoorbeeld in de CGG aangeboden wordt. Ook de huisarts van een slachtoffer kan een goed aanspreekpunt zijn. Meer informatie vind je terug in het instrument 'wegwijzer'.

Melding bij politie en justitie

Voor een geval van seksueel misbruik kan een slachtoffer of zijn/haar ouders een klacht indienen bij de politie. Een hulpverlener met beroepsgeheim heeft aangifterecht bij het Parket (zie 'achtergrondinfor-

matie – beroepsgeheim en andere begrippen'). Het is belangrijk zich goed te informeren over de mogelijkheden, het verloop en de gevolgen van een gerechtelijke procedure. Zie ook hierboven: extern advies bij vb. het Vertrouwenscentrum Kindermishandeling. Zijn de medewerkers binnen je voorziening gehouden door het beroepsgeheim? Gaat het slachtoffer akkoord met een melding bij politie of justitie? Is het slachtoffer bereid zelf klacht in te dienen? (cf. supra, extern advies)

Ook na een melding bij politie of justitie is een interne opvolging van de situatie nodig. Wellicht moet ook hulpverlening ingeschakeld worden, moet er verder gecommuniceerd worden met de betrokkenen, de andere kinderen / jongeren en medewerkers, de familie.

Het verloop van de gerechtelijke procedure is afhankelijk van een aantal factoren.

- Indien er sprake is van een minderjarig slachtoffer zal er na een melding, op voorwaarde dat deze voldoende informatie bevat, in eerste instantie een opsporingsonderzoek gestart worden. In tweede instantie kan het Parket beschermingsmaatregelen nemen ten aanzien van het minderjarige slachtoffer. Wordt een situatie van seksueel misbruik van een minderjarige door een hulpverlener aan het Parket gemeld, dan volgen er wellicht eerst beschermingsmaatregelen ten aanzien van de minderjarige en kan daaropvolgend ook een strafdossier geopend worden ten aanzien van de pleger.
- Het verloop van het proces is afhankelijk van verscheidene factoren waaronder de beschikbaarheid van informatie voor verschillende betrokkenen.

- Minderjarige betrokkenen worden door daarvoor opgeleide politiemensen audiovisueel verhoord. Dit wil zeggen dat het verhoor op video wordt opgenomen en bijgevolg slechts eenmaal hoeft plaats te vinden.

In het instrument 'wegwijzer' vind je meer informatie over politie en justitie.

FASE 4 Evaluatie en nazorg

De laatste fase van de procedure betreft de evaluatie van de stappen die werden ondernomen bij een vermoeden, onthulling of vaststelling. Deze fase heeft tot doel de gehanteerde procedures eventueel aan te passen en de gevolgen voor de betrokkenen en de voorziening op lange termijn op te volgen.

In elk geval is het belangrijk tijdens de hele procedure een permanente evaluatie toe te passen. Bekijk de stappen die je onderneemt/hebt ondernomen steeds vanuit verschillende perspectieven (slachtoffer, pleger, andere kinderen/jongeren, andere medewerkers, ouders, de voorziening...)

Een eerste evaluatiemoment kan plaatsvinden meteen nadat een zaak als afgesloten kan worden beschouwd. Op dat moment moeten tijd en ruimte worden gemaakt voor een evaluatie van de gevolgde procedure. Enkele mogelijke beschouwingen zijn: welke stappen werden gevolgd in de aanpak van het gebeuren, hadden bepaalde stappen beter kunnen worden ondernomen, hoe wordt de actuele situatie geëvalueerd, wat kan worden geleerd van het incident dat zich heeft voorgedaan, moet de gebruikte procedure worden aangepast, kunnen we deze situatie in de toekomst voorkomen?

Heb voldoende aandacht voor herstel, zowel voor het collectief herstel van het evenwicht in de werking van de voorziening, als voor het individueel hersteltraject van betrokkenen en hun omgeving (waar nodig door de behandelzorg, bv. in CGG).

Dit evaluatiemoment herhaal je bij voorkeur een aantal maanden later. Op dat moment wordt namelijk duidelijk of er nood is aan verder herstel binnen de voorziening. Zij er nog verbeteringen aan de procedure nodig? Heerst er nog steeds een spanning of taboe omtrent bepaalde onderwerpen? Is er een gevoel van veiligheid en welzijn? Willen we bepaalde mensen bedanken die ons hebben ondersteund?

Door de ondernomen stappen grondig te evalueren kan het handelingsprotocol niet alleen een houvast zijn om met een incident om te gaan, maar ook een aanzet zijn om preventieve maatregelen te nemen die latere incidenten helpen vermijden.

11 Wegwijzer

Wat? Deze wegwijzer bevat basisinformatie m.b.t. de externe instanties die aanspreekbaar en/of ondersteunend kunnen zijn bij het realiseren van een kwaliteits-, preventie- en reactiebeleid rond seksualiteit.

Waarom ? Het is essentieel te weten op welke externe instanties men een beroep kan doen voor vorming, voor informatieve vragen en advies en bij welke instanties men terecht kan voor een melding van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik.

Wie? De wegwijzer bevat belangrijke informatie voor elke medewerker van een voorziening.

Wanneer? De wegwijzer kan ondersteunend zijn bij:

- het opmaken van een beleid omtrent seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel misbruik en
- het reageren op een vermoeden, onthulling of vaststelling van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik.

Opgelet ! Dit instrument bundelt de algemene informatie die over verschillende instanties voorhanden is. Personaliseer deze lijst door de contactgegevens te noteren van de diensten in de omgeving van jouw voorziening. Een voorafgaand verkennend contact met deze organisaties kan drempelverlagend werken op het moment dat zich een incident voordoet.

Voor wat vorming en ondersteuning betreft, kan naast Sensoa ook een beroep worden gedaan op de steunpunten en/of koepelorganisaties van jouw sector. Wat de melding van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik betreft, dient een onderscheid te worden gemaakt tussen een melding door burgers en een melding door professionals. Het meldpunt 1712 is hét meldpunt voor de burger. Professionelen kunnen voor een melding terecht bij het Vertrouwenscentrum Kindermishandeling of bij het Centrum Algemeen Welzijnswerk.

	Informatie en vorming	Advies/ informatie bij vermoeden of incident	Hulpverlening	Melding	Rechtsbijstand	Herstel- bemiddeling
Sensoa	x					
Meldpunt 1712		x		x voor burgers		
Child Focus		x				
Vertrouwenscentrum Kindermishandeling (VK)	x	x	x	x voor professionals		
Centrum Algemeen Welzijnswerk (CAW)		x	x	x voor professionals		
Centrum Geestelijke Gezondheidszorg (CGG)			x			
Huisarts		x	x			
Justitiehuis		x				
Politie				x		
Parket				x		
Advocaat.be / jeugadvocaat.be					x	
Suggnomè						x

11.1 Sensoa - vorming

Sensoa ondersteunt organisaties bij de seksuele en relationele vorming van kinderen en jongeren met websites, brochures, educatief materiaal en vorming. Preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag maakt deel uit van de thema's die binnen seksuele vorming worden aangepakt. Sensoa geeft ook begeleiding bij het uitwerken van een eigen organisatiebeleid op vlak van seksualiteit en bij het ontwikkelen van onderdelen ervan. Voorbeelden van vormingen zijn: 'Werken met het Vlaggensysteem', 'Uitwerken van een RSV-beleid' en 'Training counseling'. Sensoa beheert eveneens een leermiddelenbank.

- Meer informatie vind je op de algemene website www.sensoa.be.
- Voor jongeren is er de website www.allesoverseks.be.
- Begeleiders vinden meer informatie op www.seksuelevorming.be.
- Op de website www.seksualiteit.be vind je informatie over seksualiteit voor het grote publiek.

De sensoa leermiddelenbank biedt een breed aanbod van educatieve materialen voor relationele en seksuele vorming

11.2 Meldpunt 1712 -advies/informatie voor de burger

Elke burger kan zich richten tot het telefonisch meldpunt "geweld, misbruik en kindermishandeling" op het gratis nummer 1712. Het meldpunt integreert de bestaande meldpunten, aanspreekpunten, onthaalwerkingen van de vertrouwenscentra kindermishandeling en de centra algemeen welzijnswerk (slachtofferhulp, ouderenmis(be)handeling, partnergeweld, intrafamiliaal geweld). Het is hét meldpunt voor de

burger voor alle vormen van geweld, misbruik en kindermishandeling.

Het is vlot bereikbaar op het nummer 1712. Achter dit telefoonnummer zit een doorschakeling die de burger doorverbindt met het meldpunt van de provincie van waaruit hij belt. Het meldpunt is te contacteren op werkdagen van 9 tot 17u. Er is voorzien in een permanentieregeling en personen die buiten de openingsuren bellen, krijgen de boodschap dat ze contact kunnen opnemen met teleonthaal op het gratis nummer 106.

Wat doet het meldpunt 1712?

- het beluistert het verhaal van het slachtoffer, de pleger, een betrokkene of derde en probeert de vraag samen met de beller helder te krijgen;
- het bekijkt samen met de beller de mogelijkheden om iets met die bezorgdheid of verontrusting te doen;
- het helpt om de juiste informatie te zoeken;
- het maakt de beller wegwijs in de wereld van justitie en hulpverlening en
- het kan de beller, indien gewenst of aangewezen, toeleiden tot gespecialiseerde hulpverlening in de buurt (een centrum algemeen welzijnswerk zijn, een vertrouwenscentrum kindermishandeling of een andere instantie) of doorverwijzen naar politie of justitie.

Hoe werkt het meldpunt 1712?

Men kan bij het meldpunt 1712 in alle discretie terecht. Men hoeft zijn naam niet te zeggen. 1712-medewerkers zijn gebonden aan het beroepsgeheim. Wanneer iemand in gevaar verkeert, zal men uiteraard niet nalaten hulp te bieden. Personen die bedreigd worden of in gevaar zijn, worden aangeraden onmiddellijk de politie (101) te contacteren. Voor

dringende medische hulp wordt aangeraden te bellen naar 112.

Een oproep naar het meldpunt is gratis en wordt niet op de gesprekslijst van de factuur vermeld. Zo kunnen bijvoorbeeld kinderen ook vrijblijvend contact opnemen met het meldpunt, zonder dat ze het risico lopen hierop door een ouder te worden aangesproken. Dit is een belangrijk veiligheidsaspect in situaties van kindermishandeling, intrafamiliaal geweld, ouderenmis(be)handeling en partnergeweld.

Informatie over misbruik en geweld

Meer informatie is terug te vinden op www.1712.be.

Op de website van het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk kan men informatie vinden rond verschillende thema's:

- Meer informatie over familiaal geweld: <http://www.caw.be/Familiaalgeweld/tabid/290/Default.aspx>
- Meer informatie over seksueel misbruik: <http://www.caw.be/Seksueelmisbruik/tabid/425/Default.aspx>
- Meer informatie over slachtoffers van een misdrijf: <http://www.caw.be/Slachtoffervaneenmisdrijf/tabid/546/Default.aspx>

Bovendien is er een informatieve website voor professionals in opbouw: www.steunpunt.be.

11.3 Child Focus - advies/informatie

Child Focus is de Stichting voor vermiste en seksueel uitgebuide kinderen en is 24 uur op 24, zeven dagen op zeven, bereikbaar voor advies en informatie over situaties van seksueel misbruik van minderjarigen. De

consulenten van Child Focus geven de melder een telefonische crisisondersteuning en verwijzen door naar de meest passende bijstand binnen hulpverlening en/of politie en justitie. Child Focus beheert eveneens het burgerlijk meldpunt voor beelden van seksueel misbruik van kinderen en heeft een aparte hulplijn over veilig internet.

- Iedereen kan met vragen en meldingen in verband met seksueel misbruik van minderjarigen terecht op het gratis noodnummer 116000 (24/24, 7/7). Vanuit het buitenland is Child Focus bereikbaar op het betalend nummer +32 2 475 44 99. Het meldpunt is ook per chat bereikbaar op www.nupraatikerover.be.
- Beelden van seksueel misbruik van minderjarigen (kinderpornografie) kunnen gemeld worden via het online burgerlijk meldpunt www.stopchildporno.be.
- Voor informatie, vragen en probleemmeldingen omtrent online veiligheid van minderjarigen is er www.clicksafe.be.
- Meer informatie op www.childfocus.be.

11.4 Vertrouwenscentrum Kindermishandeling (VK) – vorming, advies/informatie en hulpverlening

Ben je professioneel betrokken bij een kind of jongere en wil je advies of heb je de vraag / verwachting dat er hulp wordt opgestart dan kan je terecht bij het Vertrouwenscentrum Kindermishandeling (VK) van je provincie.

De VK's zijn aanspreekbaar voor alle vormen van geweld op kinderen. Voor elk vermoeden of een ongerustheid over kindermishandeling, kan men contact opnemen met een VK. Zij zijn gespecialiseerd in de aanpak van dit soort zaken. Samen met de contactnemen

maken zij een inschatting van de ernst van de situatie en de noden. Op basis daarvan wordt het vervoltraject bepaald : ondersteunend optreden of de hulpverlening zelf organiseren en coördineren.

In elke Vlaamse provincie en in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is er een Vertrouwenscentrum Kindermishandeling (VK) werkzaam.

- De vertrouwenscentra zijn elke werkdag bereikbaar van 9u tot 17u. Voor zeer dringende meldingen zijn ze ook buiten de kantooruren en in het weekend bereikbaar.
- De contactgegevens van het VK in jouw provincie vind je via www.kindermishandeling.be. Aangezien er regionale verschillen mogelijk zijn in het aanbod van de VK's, is het aangeraden op voorhand ter informatie contact op te nemen.

De deskundigheid en kennis van de VK's wordt doorgegeven via vorming en opleidingen vanuit de VK's zelf en via deelname aan studiedagen en andere externe opleidingsvormen.

11.5 Centrum voor Algemeen Welzijnswerk (CAW) – advies/informatie en hulpverlening

Wanneer de betrokkenen bij een situatie van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik volwassenen zijn, kan men zich voor een advies- of hulpvraag richten tot het dichtstbijzijnde Centrum voor Algemeen Welzijnswerk.

Er zijn 25 CAW's in Vlaanderen en Brussel. In elke regio is er één of meer onthaalpunten waar men terecht kan voor informatie, advies, opvang, praktische hulp, cri-

sishulp en begeleiding. Er is ook een specifiek onthaal voor jongeren in het jongerenadviescentrum (JAC).

Slachtoffers kunnen in elk gerechtelijk arrondissement terecht bij de dienst slachtofferhulp van het CAW. Sommige CAW's bieden ook hulp aan voor minderjarigen die zelf seksueel grensoverschrijdend gedrag stellen. In sommige regio's is er ook crisishulp 24 uur op 24.

- De CAW's zijn telefonisch bereikbaar tijdens de kantooruren op het nummer 078/150.300.
- Jongeren kunnen chatten via www.jac.be.
- Surf naar www.caw.be voor de contactgegevens van een centrum in de buurt.

11.6 Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg (CGG) - hulpverlening

Er zijn in Vlaanderen 20 door het Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid erkende CGG's. Een CGG biedt hulp aan mensen met ernstige psychische problemen. In een CGG zijn er daarvoor meestal aparte teams voor volwassenen en voor kinderen en jongeren. Elk team bestaat uit een of meerdere psychiaters, psychologen en maatschappelijk werkers.

Een CGG biedt medisch-psychiatrische hulp (een psychiater stelt een diagnose en schrijft indien aangewezen medicatie voor) en psychotherapeutische hulp (psychologen of andere gekwalificeerde medewerkers gaan een reeks gesprekken aan met de cliënt; de cliënt kan zo een aantal emoties of ervaringen beter verwerken).

- Meer informatie en de contactgegevens van de CGG's vind je via <http://www.zorg-en-gezondheid.be/Zorgaanbod/Geestelijke-gezondheidszorg/>.

Hulp voor plegers

Er zijn in Vlaanderen een aantal diensten die gespecialiseerd zijn in de begeleiding en behandeling van plegers van seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel misbruik. Het Universitair Forensisch Centrum (UFC) doet dienst als steuncentrum in het kader van het samenwerkingsakkoord tussen de Federale Staat en de Vlaamse gemeenschap inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik. Op de website van het UFC vind je meer informatie over en contactgegevens van gespecialiseerde diensten, www.ufc.be.

Enkele diensten zijn bovendien gespecialiseerd in hulp voor minderjarige plegers. Bij een aantal daarvan kan je enkel terecht na doorverwijzing door de jeugdrechtbank, maar er zijn er ook enkele waar minderjarigen – onder bepaalde voorwaarden terecht kunnen voor hulp op vrijwillige basis.

- CAW Artevelde (Gent)
09 233 12 89
- CAW 't Verschil (Hasselt)
011 21 20 20
- CGG Mandel en Leie (Kortrijk)
056 24 09 00
- CGG Noorderkempen (Turnhout)
014 41 09 67
- EXIT (Brugge)
050 44 57 18
- I.T.E.R. (Brussel)
02 512 62 43
- UCKJA (Antwerpen)
03 280 49 00

11.7 Huisarts – advies/informatie en hulpverlening

De huisarts van een slachtoffer of pleger kan een goed aanspreekpunt zijn voor advies bij een situatie of voor (medische) hulpverlening. De huisarts zal indien nodig of gewenst doorverwijzen naar meer gespecialiseerde hulp.

11.8 Justitiehuis – advies/informatie

België telt 28 justitiehuizen: één in elk gerechtelijk arrondissement van Vlaanderen en Wallonië en twee in Brussel, namelijk een Nederlands- en een Franstalig justitiehuis.

De justitiehuizen zijn onder meer verantwoordelijk voor slachtofferonthaal. Daarnaast kan elke burger, in het kader van de eerstelijnswerking van het justitiehuis, terecht bij een justitieassistent die de burger met problemen gelinkt aan specifieke domeinen van justitie of aan het justitiehuis onthaalt en informeert. Iedereen kan informatie vragen bij het Justitiehuis met betrekking tot een eventuele juridische procedure. Het Justitiehuis geeft echter geen advies over de te nemen stappen.

- De contactgegevens van het Justitiehuis vind je via www.juridat.be, via 'gerechtelijke adressen'.

11.9 Politie – melding

Een aangifte van een geval van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik, of het neerleggen van een klacht (i.e. aangifte door het slachtoffer) kan bij de lokale politie. De politie wordt bij wet verplicht elk misdrijf waarvan zij kennis krijgen te melden aan de procureur des Konings (zie 3.10). Over het hele land zijn er 196 lokale politiezones operationeel. Het kan nuttig zijn bij de opmaak van een eigen wegwijzer de lokale politie te contacteren en na te gaan welke dienst of persoon meest geschikt is om te contacteren bij een incident.

- In noodsituaties bel je de politie op het noodnummer 101.
- Via de website www.lokalopolitie.be, onder lokale politie / contact, kan je de contactgegevens van jouw politiezone opzoeken.

11.10 Parket van de procureur des Konings (lokaal Parket) – melding

België is opgedeeld in gerechtelijke arrondissementen. In deze arrondissementen bevindt zich een parket (of openbaar ministerie) met aan het hoofd de procureur des Konings. Na een aangifte van een misdrijf bij de politie, wordt de procureur des Konings ingelicht. Een aangifte van een geval van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik kan ook rechtstreeks bij het parket. Na een aangifte vindt een opsporingsonderzoek (onder leiding van de procureur des Konings) of gerechtelijk onderzoek (onder leiding van een onderzoeksrechter) plaats.

Het verloop van de gerechtelijke procedure is afhankelijk van een aantal factoren.

- Indien er sprake is van een minderjarig slachtoffer zal er na een melding bij de politie in eerste instantie een opsporingsonderzoek gestart worden. In tweede instantie kan het Parket beschermingsmaatregelen nemen ten aanzien van het minderjarige slachtoffer. Wordt een situatie van seksueel misbruik van een minderjarige aan het Parket gemeld door een hulpverlener, dan volgen er wellicht eerst beschermingsmaatregelen ten aanzien van de minderjarige en kan daaropvolgend ook een strafdossier geopend worden ten aanzien van de pleger.
- Minderjarige betrokkenen worden door daarvoor opgeleide politiemensen audiovisueel verhoord. Dit wil zeggen dat het verhoor op video wordt opgenomen en bijgevolg slechts eenmaal hoeft plaats te vinden.

Na afloop van het onderzoek heeft de procureur ten aanzien van de verdachte drie mogelijkheden:

1. Als er onvoldoende bewijzen zijn dat de verdachte het werkelijk gedaan heeft, zal de procureur de klacht seponeren, dit wil zeggen de verdachte niet vervolgen. Let wel: dat er bijvoorbeeld onvoldoende bewijzen zijn, betekent niet dat er geen misbruik is geweest. Het betekent evenmin dat er geen maatregelen getroffen kunnen worden die een minderjarig slachtoffer beschermen.
 2. Zijn er wel duidelijke aanwijzingen dat de verdachte schuldig is, dan kan de procureur de verdachte voorstellen zich, bij wijze van alternatieve maatregel, te laten behandelen. Dit is enkel mogelijk bij niet al te ernstige feiten. De verdachte kan dit weigeren, maar de kans is groot dat hij/zij dan alsnog gedagvaard wordt.
 3. Als er duidelijke aanwijzingen zijn dat de verdachte schuldig is en het om ernstige feiten gaat, dan zal de procureur de verdachte doorverwijzen naar de rechtbank, waar er uitspraak gedaan wordt over zijn/haar schuld en een eventuele straf of maatregel. Als de dader minderjarig is, komt de zaak voor de jeugdrechtbank.
- De contactgegevens van de parketten vind je via http://justitie.belgium.be/nl/rechterlijke_orde/openbaar_ministerie/parket/.

11.11 Advocaat.be / Jeugdadvocaat.be - rechtsbijstand

Voor eerstelijnsbijstand (het geven van juridische informatie, een eerste juridisch advies of de verwijzing naar een gespecialiseerde instantie of organisatie) en tweedelijnsbijstand (een pro deo advocaat) van een dader of een slachtoffer kan men geheel of gedeeltelijk kosteloos een beroep doen op een advocaat.

- Voor meer info kan je terecht op www.advocaat.be.

Elke balie (de orde van advocaten per arrondissement) heeft bovendien een jeugdpermanentie, waar minderjarigen terecht kunnen voor gratis juridisch advies van een jeugdadvocaat.

- Een overzicht van de contactgegevens en openinguren per lokale balie vind je op www.jeugdadvocaat.be onder 'lokale balies'.

11.12 Suggnomè - herstelbemiddeling

Wie betrokken is bij een strafrechtelijk dossier (een slachtoffer of dader, maar ook een familielid of een hulpverlener) kan een herstelbemiddeling aanvragen. Bij herstelbemiddeling gaan slachtoffer en dader, rechtstreeks of onrechtstreeks, met de hulp van een neutrale persoon het gesprek aan over de feiten, de achtergronden, de betekenis en de gevolgen van een misdrijf. De bemiddeling gebeurt vrijwillig en vertrouwelijk en wordt begeleid door bemiddelingsdiensten die hiertoe werden erkend door de minister van Justitie.

- Meer informatie en contactgegevens van plaatselijke bemiddelingsdiensten vind je via www.suggnome.be.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Dit laatste deel van het Raamwerk Seksualiteit en Beleid geeft je nuttige achtergrondinformatie bij de ontwikkeling van een beleid rond seksualiteit en lichamelijke integriteit. Je vindt in dit deel:

1. **denkkaders** voor een beleid over seksualiteit en lichamelijke integriteit, met linken naar meer bronnenmateriaal;
2. de **normatieve lijst** seksuele ontwikkeling, die je een idee geeft van leeftijdgebonden seksueel gedrag;
3. een **overzicht seksuele vorming**, dat je een idee geeft van wat er aangeboden kan worden aan kinderen en jongeren;
4. **beroepsgeheim en andere begrippen**: informatie over de huidige wetgeving terzake;
5. een **overzicht van risico- en beschermende** factoren bij seksuele en lichamelijke integriteit.

1 Denkkaders

Wat? We selecteren zeven denkkaders die naar gelang de context relevant zijn voor het ontwikkelen van een visie op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit.

Waarom? In het uitwerken van een beleid is een visie richtinggevend. De visie van jouw voorziening op seksualiteit en lichamelijke integriteit verklaart de grondslagen en doelstellingen van je beleidskeuzes. Die visie ontstaat niet uit het niets: je vertrekt vanuit relevante denkkaders en bouwt daarop een argumentatie uit die het hele proces van beleidsaanpassingen voedt en stuurt.

Wie? Het is de bedoeling dat de hele ploeg de belangrijkste inzichten deelt. Je kan een of enkele medewerkers vragen deze denkkaders door te nemen en te presenteren aan collega's.

Opgepast! Vaak moet je een afweging maken tussen twee of meer belangrijke uitgangspunten bijvoorbeeld het recht op veiligheid en de nood aan exploratie. Het is vaak een en-en-verhaal, en de discussie mag op dit punt niet verzanden in vragen over hoe je dit kan of zal realiseren. Deze vragen zijn voor een later moment.

1.1 Hoe deze denkkaders gebruiken?

Denkkaders zijn richtinggevend voor het handelen. Het zal dus snel duidelijk worden dat wat we doen, zelfs onbewust, geïnspireerd is door een bepaalde visie op seksualiteit en lichamelijke integriteit. Door allerlei omstandigheden krijgen bepaalde denkkaders eenzijdig de bovenhand. Daarom is het noodzakelijk die uitgangspunten van ons handelen kritisch te bekijken. Op die manier worden stappen naar verandering ook gemakkelijker gezet.

Het instrument 'uitgangspunten' is gebaseerd op deze denkkaders. We formuleren achterliggende gedachten in een aantal overzichtelijke punten. Deze zijn allemaal relevant, maar de specifieke context van de voorziening zal het noodzakelijk maken een selectie te maken, prioriteiten te bepalen of te herformuleren. Op de geselecteerde uitgangspunten kan een voorziening zijn beleidsvisie baseren.

Voor men aan een selectie en bespreking begint, is het nuttig de denkkaders kort te overlopen. Idealiter zijn alle medewerkers daarbij betrokken. We suggereren dat een of enkele personen de denkkaders

bestuderen en een korte presentatie geven aan de medewerkers. De aanpassingen in het beleidsplan zullen beter begrepen worden en medewerkers kunnen zo actiever meewerken aan de realisatie van beleidsverbeteringen.

1.2 Seksuele ontwikkeling

Seksualiteit maakt deel uit van het leven en zal in verschillende levensfasen een andere betekenis krijgen. De seksuele carrière of levensloop beschrijft welke ontwikkelingsfasen bij mensen voorkomen, en ongeveer op welk moment in hun ontwikkeling. De ontwikkeling stopt niet op 18 jaar, dus ook na de jeugd komen er nog 'ontwikkelingstaken' voor op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit.

Seksualiteit: een ontwikkelingsproces¹

Het spontaan seksueel getint gedrag van kinderen en jongeren is door verschillende onderzoekers vrij goed gedocumenteerd. Het maakt deel uit van het hele ontwikkelingsproces en hangt ook samen met andere aspecten zoals zelfbeeld, relaties tot anderen en biologische rijping.

De seksuele ontwikkeling volgt in grote lijnen hetzelfde basispatroon, al kan het tempo waarin het verloopt wel van kind tot kind verschillen. Dat er zo'n min of meer vast patroon van seksuele ontwikkeling is, heeft te maken met het vaste patroon van de biologische en hormonale ontwikkeling van kinderen.

Seksualiteit van kinderen en jongeren is een proces waarbij zij leren seksualiteit, lichamelijkheid en

¹ Voor een uitgebreide literatuurlijst verwijzen we naar FRANS, E. en FRANCK, TH., Vlaggensysteem. Praten over seks en seksueel grensoverschrijdend gedrag, Garant, Antwerpen-Apeldoorn, 2010, 147 p.

intimiteit te integreren in hun leven. Voorbeelden hiervan zijn de ontwikkeling van de zelfwaardering en de relaties met anderen. Voorlopers van de latere seksualiteitsbeleving, zoals het vermogen om te genieten van lichamelijk contact, zijn al vanaf de geboorte aanwezig. In de kindertijd wordt de basis gelegd voor een latere seksualiteitsbeleving. De ontwikkeling van seksueel gedrag, gevoelens en gedachten gaat het hele leven door.

Vanaf de kindertijd wordt een begin gemaakt met de ontwikkeling van een seksueel script. Dit houdt in dat een kind eigen ideeën, waarden en verwachtingen rond seksualiteit organiseert in seksueel gedrag. Zowel positieve als negatieve ervaringen tijdens de seksuele ontwikkeling dragen bij aan dit script, en beïnvloeden de beleving van seksualiteit op latere leeftijd.

Centraal in de seksuele levensloop staat de ontwikkeling van een adequate interactiecompetentie. Deze wordt voor een groot deel beïnvloed door iemands persoonlijke geschiedenis. Kinderen en jongeren ontwikkelen zich in interactie met hun omgeving. In de ontwikkeling speelt sociaal leren een belangrijke rol. (Jongere) kinderen leren door observatie en imitatie. Ook de reactie van de ouder of opvoeder op het gedrag van kinderen en jongeren op het gebied van seksualiteit, lichamelijkeheid en intimiteit beïnvloedt het leren. Aan de hand van deze leerervaringen leert het kind of de jongere welk seksueel gedrag – wanneer en met wie – ‘gepast’ is, welke effecten het teweegbrengt en hoe men zich hierbij zou moeten voelen. Ze leren wat ze prettig vinden en wat niet. Ze leren regels over hoe je je in seksuele situaties gedraagt en hoe je dingen aan kunt pakken. Zo worden hun normen en waarden

ten aanzien van seksualiteit gevormd. Deze ervaringen zijn dus functioneel. Ze bieden een kader om de eigen gevoelens en gedragingen te duiden en gedrag van anderen te interpreteren. Al doende leren kinderen en jongeren ook welk gedrag grensoverschrijdend is en welk gedrag niet.

De normatieve lijst

In de achtergrondinformatie ‘normatieve lijst’ kan je de normatieve lijst seksuele ontwikkeling vinden, een overzicht dat de combinatie maakt tussen ontwikkeling en ethiek (volgens de zes criteria van het Vlaggensysteem). Deze beschrijft welk soort seksueel gedrag in welke ontwikkelingsfase kan voorkomen. We baseerden ons op bestaand westers onderzoek tot de leeftijd van 18 jaar. De lijst is niet exhaustief en zal wellicht in de loop van de volgende jaren aangepast worden aan nieuwe bevindingen. Hou daarom de uitgebreide lijst op www.seksuelevorming.be in de gaten.

Seksualiteit en de verdere levensloop

Op basis van een analyse van de sleutelmomenten (Straver, C. J., Cohen-Kettenis, P. T., & Slob, A. K. (1998)) in het seksuele en relationele leven van +18 jarigen, geven we hieronder een overzicht van thema's die in bepaalde leeftijdfases veel kans hebben om op een of andere manier aan bod te komen.

→ Jongvolwassenheid (18 tot 29 jaar)

Geleidelijk minder relatiebreuken en kiezen voor een ‘vaste’ relatie – alternatieve samenlevingsvormen of huwelijk – grotere sturingsvaardigheid van het vrijen en grotere tolerantie – seksuele oriëntatie – seriële monogamie – keuze voor vaste relatie – grotere emotionele betrokkenheid in relaties – omgaan met seks in langdurige relatie – seksualiteitsbeleving naast nieu-

we sociale aspecten (huis/werk/gezin/kinderen) – hotel mama – experimenteren met seks – seks op reis – *quarterlife crisis* – dertigersdilemma – echtscheiding – seksuele disfuncties en taboe – zelfstandig wonen – single zijn – onenightstands – seksuele oriëntatie – middelengebruik (bingedrinking) – invloed van vriendengroepen als alternatief voor ‘traditionele’ familie

→ Volwassenheid (30 tot 55 jaar)

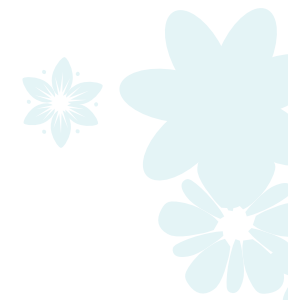
Seks in een lange relatie – echtscheiding – seks tijdens zwangerschap – seks en ouderschap en invloed op partnerrelatie – seksuele opvoeding van kinderen – ontrouw – partnercontacten met/zonder vaste partner – (swingers/parenclubs) – daten na langdurige relatie (fenomeen *datingsites*) – afname zin in seks – porno – seksuele disfuncties – tevredenheid partnerrelatie – verandering van duur en frequentie binnen relaties – ontwikkelen van de seksuele intimiteit

→ Derde en vierde levensfase (56+)

Menopauze/andropauze – invloed van medicatie (Sildenafil) – daten via internet – omgaan met veranderde risico's gebonden aan seks – verandering seksualiteitsbeleving in langdurige relatie – omgaan met seksuele disfuncties – seksualiteit in voorzieningen – vermindering frequentie en zin in seks – vitalsexual – geen afname van het seksuele genoegen – zelfbevrediging – variatie in het seksuele spel – nood aan aanraking

Seksuele competenties en seksueel leren

Er bestaat tot op heden geen competentiemodel waarin alle elementen vervat zijn die we veronderstellen nodig te hebben op vlak van seksueel en relationeel welzijn. Voor andere aspecten van de ontwikkeling bestaat zo'n model wel, bijvoorbeeld voor morele ontwikkeling en cognitieve ontwikkeling.

Seksualiteit echter is een terrein waarover verschillende visies bestaan.

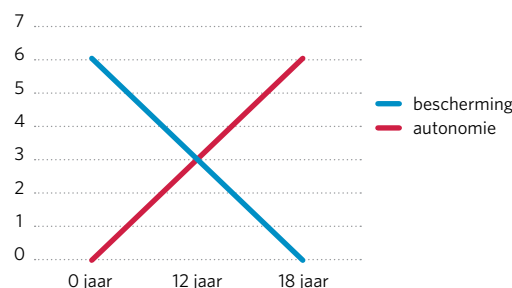
Bancroft (2006) beschrijft de integratie van seksualiteit, lichamelijke en intimiteit in de ontwikkeling van kinderen en jongeren als de integratie van drie ontwikkelingsbundels: de ontwikkeling van een genderidentiteit, seksuele ontvankelijkheid en de capaciteit tot relatievorming. Wanneer deze drie ontwikkelingsbundels beginnen te integreren in het overgangsstadium tussen kindertijd en adolescentie, dan ontstaat de seksuele identiteit van de jongere.

Het leerproces

Seksuele vorming zou kinderen en jongeren de nodige competenties moeten aanleren.

Seksueel leren speelt zich niet los van de lerende af. Kinderen en jongeren leren al doende, zijnde, denkende, voelende, kijkende. Seksualiteit is heel concreet en divers. Seksueel leren zou ons moeten in staat stellen onze ervaringen plezieriger, veiliger, belonender of minder moeilijk te maken. Dit hoeft niet noodzakelijk puur met vallen en opstaan te gebeuren. Opvoeders kunnen ons in de vroege kinderjaren beschermen en helpen. Autonomie en zelfsturing speelt gaandeweg een steeds belangrijker rol.

In onderstaand model zie je hoe een dalende controle en bescherming vanuit de opvoeders en een groeiende autonomie van het kind hand in hand gaan. Dat betekent ook dat wat geleerd wordt in eerste instantie een zo groot mogelijke zelfsturing zal moeten zijn. Kinderen en jongeren leren zelf gaandeweg inschatten welk gedrag hen past en hoe ze dit aanpakken.

Ouders en opvoeders hebben de belangrijke taak kinderen en jongeren bij te staan in die ontwikkeling. Dit betekent dat ze in eerste instantie kijken naar het volle glas in plaats van naar het lege glas. Ze kijken met name naar wat kinderen reeds kunnen en begrijpen, en helpen hen die vaardigheden en competenties te ontwikkelen die een stapje verder liggen. Zie ook de achtergrondinformatie 'seksuele vorming'.

1.3 Rechtenkader

Seksuele rechten

Het internationaal mensenrechtenkader stimuleert overheden verplichtingen na te komen rond het recht op gezondheid en de aanverwante rechten, zoals recht op leven, gelijke kansen, onderwijs en informatie. Seksuele rechten zijn internationaal erkend als 'mensenrechten' die verband houden met seksualiteit, zoals het recht op privacy, het recht op gezondheidszorg, het recht op vrijheid van gedachte en mening, het recht om vrij te zijn van geweld, en het recht op opvoeding en informatie.²

² "Under international human rights law, states must demonstrate that they have taken steps to fulfil their obligations to ensure the right to health, and the related rights to life, non-discrimination, education and information by removing barriers to adolescents access to sexual and reproductive health information and providing comprehensive sexuality education in schools that delivers accurate and objective information and is free of prejudice and discrimination." "An international human right: sexuality education for adolescents in schools" Center for Reproductive Rights, www.reproductiverights.org

Een aantal belangrijke VN-conferenties, waaronder de Internationale Mensenrechtenconferentie (Wenen, 1993), de Internationale Conferentie over Bevolking en Ontwikkeling (Cairo, 1994) en de Wereldvrouwenconferentie (Beijing, 1995), resulteerde in internationale afspraken over seksuele en reproductieve rechten op basis van een actieplan. Hiermee werd een rechtenkader gevormd voor de ontwikkeling van initiatieven die seksuele en reproductieve gezondheid bevorderen.

Het charter van de 'International Planned Parenthood Federation'³ (IPPF-1996) selecteert twaalf seksuele en reproductieve rechten.

Iedere man of vrouw heeft het recht:

1. op leven;
2. op persoonlijke vrijheid en veiligheid;
3. op gelijkwaardigheid en een leven zonder discriminatie;
4. op privacy;
5. op vrijheid van meningsuiting;
6. op informatie en onderwijs;
7. zelf te beslissen al dan niet te trouwen;
8. zelf te beslissen of men kinderen wil, en op welk moment;
9. op gezondheidszorg;
10. op de voordelen van wetenschappelijke vooruitgang;
11. op vrijheid van vereniging en politieke participatie;
12. vrij te zijn van foltering en mishandeling.

³ De grootste non-profit organisatie ter wereld voor gezinsplanning, seksuele en reproductieve gezondheid en rechten is de 'International Planned Parenthood Federation' (IPPF). Het is de koepelorganisatie van nationale organisaties voor gezinsplanning in meer dan 180 landen. De hoofdzetel is in Londen en er zijn daarnaast nog zes regionale zetels.

Wat betekenen deze rechten op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit?

1. Het recht op leven

Een vrouw hoeft niet te sterven door een zwangerschap of bevalling. Zij heeft tevens het recht een zwangerschap te voorkomen of beëindigen als haar leven daardoor in gevaar kan komen.

2. Het recht op persoonlijke vrijheid en veiligheid
Ieder mens heeft volledige zeggenschap over het eigen lichaam en recht op lichamelijk genot. Maar niet ten koste van een ander. Mensen bepalen zelf de keuzes in hun seksuele leven. Dwang, uitbuiting en misbruik zijn nooit toegestaan. Mensen bepalen zelf of, hoeveel en wanneer ze kinderen willen krijgen. Niemand mag onderworpen worden aan gedwongen zwangerschap, sterilisatie of abortus.

3. Het recht op gelijkwaardigheid, en om vrij te zijn van alle vormen van discriminatie
Niemand mag gediscrimineerd worden op basis van geslacht, seksuele voorkeur, leeftijd, ras, sociale klasse, geloof, een lichamelijke of een verstandelijke beperking. Mannen en vrouwen hebben gelijke rechten. Dit betekent bijvoorbeeld ook dat vrouwen niet mogen worden ontslagen van werk of opleiding omdat zij zwanger zijn.

4. Het recht op privacy
Iedereen mag zelf bepalen hoe men seksualiteit wil beleven, zolang men niet de seksuele rechten van een ander schendt. En dat allemaal in vertrouwen en met bescherming van de privacy. De privacy dient ook beschermd te worden als mensen gebruik maken van seksuele en reproductieve diensten in de gezondheidszorg en andere sectoren.

5. Het recht op vrijheid van meningsuiting
Mensen zijn vrij in hun opvattingen over reproductieve en seksuele gezondheid. Niemand, ook de Kerk niet, mag deze vrijheid beperken.

6. Het recht op informatie en onderwijs
Mensen hebben het recht op alle mogelijke informatie, ook over beschikbare methoden voor gezinsplanning. Met andere woorden: hoe kun je ervoor zorgen dat je wel of juist niet zwanger wordt. Dit recht heeft ook betrekking op informatie over bescherming tegen geslachtsziekten (soa). Bovendien heeft iedereen het recht te weten welke voorzieningen zich bezighouden met de bevordering van seksuele en reproductieve gezondheid.

7. Het recht om zelf te beslissen om al dan niet te trouwen
Niemand mag gedwongen worden te trouwen. En niemand mag gedwongen worden met een bepaalde persoon te trouwen.

8. Het recht om te beslissen of en wanneer men kinderen wil (zie ook: Kind en Recht)
Mensen zijn vrij te bepalen of ze kinderen willen, hoeveel en wanneer. Zij zijn natuurlijk wel gehouden dat op een verantwoordelijke manier te doen. Daarbij dienen methoden van vruchtbaarheidsregulering tot hun beschikking te staan. Dat wil zeggen dat iedereen de vrijheid heeft de pil, condooms of andere voorbehoedmiddelen aan te schaffen.

9. Het recht op gezondheidszorg
Iedereen heeft het recht op gezondheidszorg, ook ten aanzien van de seksuele en reproductieve gezondheid. Dit houdt zowel preventie als behandeling van seksuele vragen of problemen in.

10. Het recht op de voordelen van wetenschappelijke vooruitgang

Dit betekent dat iedereen recht heeft op veilige, betrouwbare en nieuwe technologieën. Dus wanneer er de 'prikpil' of 'Viagra' wordt uitgevonden, dan mag iedereen van dit medicijn profiteren zodra dit beschikbaar is.

11. Het recht op vrijheid van vereniging en politieke participatie
Iedereen heeft het recht om met anderen bijeen te komen om hun seksuele en reproductieve rechten te bepleiten en op te eisen. Dat houdt onder andere in dat men regeringen ertoe mag bewegen prioriteit te verlenen aan seksuele en reproductieve gezondheid en rechten.

12. Het recht vrij te zijn van foltering en mishandeling
Niemand mag onderworpen worden aan marteling, verminking en andere vormen van geweld. Elk individu heeft het recht om niet (lichamelijk, geestelijk dan wel emotioneel) mishandeld te worden door zijn of haar seksuele partner of iemand anders. Iedereen heeft recht op bescherming hiertegen. Seksuele partners dienen met elkaar om te gaan op basis van gelijkheid, vrijheid en wederzijds respect.

Declaration on Sexual rights

Een aanvullend document is het 'IPPF Declaration on Sexual Rights', dat in 2008 werd ontwikkeld. Het complementeert en integreert het Charter.

Seksuele Rechten krijgen hierin vorm volgens zeven leidende principes:

1. Seksualiteit is een belangrijk deel van ons menszijn.
2. Jongeren onder 18 hebben ook rechten.

3. De basis van mensenrechten is non-discriminatie.
4. Mensen moeten in staat zijn van hun seksualiteit te genieten en vrij te kiezen of ze zich al of niet willen voortplanten.
5. Iedereen heeft het recht tegen schade te worden beschermd.
6. Seksuele rechten kunnen enkel door de wet worden beperkt als het is om de rechten en vrijheden van anderen te beschermen, om algemeen welzijn te verzekeren en openbare gezondheid te vrijwaren.
7. Landen hebben de verplichting om seksuele rechten voor iedereen te respecteren, beschermen en vervullen.

De verklaring bestaat uit tien artikels die de volgende rechten beschrijven:

1. Het recht op gelijkheid, gelijke bescherming van de wet en vrijheid van alle vormen van discriminatie omwille van sekse, gender of seksualiteit;
2. Het recht op participatie van alle personen, ongeacht hun sekse, gender of seksualiteit;
3. Het recht op leven, vrijheid, veiligheid van de persoon en lichamelijke integriteit;
4. Het recht op privacy;
5. Het recht op persoonlijke autonomie en erkenning voor de wet;
6. Het recht op vrijheid van gedachte, mening en expressie; het recht tot associatie;
7. Het recht op gezondheid en op de voordelen van wetenschappelijke vooruitgang;
8. Het recht op opvoeding en informatie;
9. Het recht te kiezen al of niet te trouwen en een gezin te plannen en te stichten, en te beslissen of, hoe en wanneer men kinderen heeft;
10. Het recht op aansprakelijkheid en herstel.

Meer informatie over deze verklaring vind je op www.IPPFEN.org.

In de publicatie *"Exclaim! Young people's guide to sexual rights: an IPPF declaration"* (IPPF, 2011) worden deze seksuele rechten vertaald naar jongeren. Hierbij verbindt men de rechten met Kinderrechten en het principe van groeiende bekwaamheid van jongeren.

Men formuleert drie leidende principes:

1. Seksualiteit maakt integraal deel uit van het mens-zijn voor alle jongeren.
2. Seksualiteit en seksueel plezier zijn belangrijk voor alle jonge mensen, los van de nood aan voortplanting.
3. De groeiende bekwaamheid van kinderen en jonge mensen moet erkend worden.

Vertaald naar rechten geeft dit het volgende:

1. het recht op gelijkwaardigheid
2. het recht tot participatie
3. het recht op leven en vrij te zijn van pijn
4. het recht op privacy
5. het recht op persoonlijke autonomie en door de wet erkend te worden als een individu
6. het recht op vrijheid van gedachte en expressie
7. het recht op gezondheid
8. het recht op weten en leren
9. het recht te kiezen al of niet te trouwen en kinderen te hebben
10. het recht zijn rechten verdedigd te weten

Het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK)

Dit verdrag bevat diverse bepalingen die op jongeren en seksualiteit van toepassing zijn, namelijk rond

bescherming tegen seksueel misbruik en tegen seksuele uitbuiting en toegang tot gezondheidszorg.⁴ Discriminatie omwille van seksuele geaardheid is in strijd met het artikel 2 van het IVRK. De bescherming tegen discriminatie geldt zowel voor kinderen van homoseksuele ouders als voor lesbische, homo, bi-seksuele en transgendere jongeren.

Artikel 5 van het IVRK stelt dat we rekening moeten houden met de groeiende bekwaamheid van kinderen en jongeren. Kinderen en jongeren ontwikkelen en we moeten rekening houden met deze 'evolving capacities' of ontwikkelende vermogens van kinderen (Landsdown, 2009).

Artikel 19 van het IVRK verplicht de Staat om kinderen te beschermen tegen elke vorm van mishandeling of uitbuiting door ouders of door andere personen die verantwoordelijkheid dragen voor de zorg voor het kind, met inbegrip van seksueel misbruik en om in verband hiermee preventieve maatregelen te nemen en behandelingsprogramma's op te zetten.

Artikel 34 van het IVRK verplicht de staten ertoe het kind te beschermen tegen alle vormen van seksuele exploitatie en seksueel misbruik. Hiertoe nemen de Staten die partij zijn met name alle passende nationale, bilaterale en multilaterale maatregelen.

Artikel 24 van het IVRK voorziet het recht op toegang tot gezondheidszorg en medische voorzieningen met bijzondere nadruk op eerstelijnsgezondheidszorg en preventieve gezondheidszorg, met hierbij inbegrepen ook voorlichting rond geboortepanning.

⁴ De tekst van het IVRK vind je op www.kinderrechten.be in de rubriek "kinderrechteninfo".

1.4 Juridisch en regelgevend kader

Lichamelijkheid en seks behoren tot de intieme levenssfeer en daar beslis je in principe zelf over. Toch ben je als mens en individu niet volledig vrij. Maatschappelijk leven er immers waarden en opvattingen. Juridisch gelden er normen. Denk bijvoorbeeld aan juridische begrippen als “goede zeden”, “bederf van jeugd en prostitutie” en “aanzetten tot ontucht”.⁵

Recht op seksualiteitsbeleving

Het recht op seksualiteitsbeleving is door de wet gewaarborgd als onderdeel van het zelfbeschikkingsrecht. Dit betekent dat er geen sprake is van strafbare feiten als alle betrokkenen geldig toestemmen (zie verder). Dat is het principe van *consensualiteit* of het *recht op gewenste seksualiteitsbeleving*.

Pas wanneer een van de betrokkenen niet of niet geldig toestemt, is er sprake van strafbare feiten en komt het principe van *non-consensualiteit* en het recht op *bescherming tegen ongewenste seksualiteitsbeleving* in beeld. De wet voorziet in strafrechtelijke bescherming tegen ongewenste seksuele handelingen zonder penetratie (= aanranding van de eerbaarheid) en met penetratie (= verkrachting).

Strafrechtelijke bescherming tegen ongewenste seksualiteitsbeleving

De wet voorziet straffen voor aanranding van de eerbaarheid en verkrachting. Het begrip eerbaarheid is

niet geconcretiseerd maar wordt ingevuld als het algemeen begrip van eerbaarheid zoals dat op een bepaald ogenblik in de samenleving aangevoeld wordt, de seksuele integriteit zoals die door het collectief bewustzijn van een bepaalde maatschappij en op een bepaald tijdstip wordt ervaren. Concreet gaat het bij *aanranding van de eerbaarheid* om gedragingen die gericht zijn op het aanraken of het (doen) ontbloten van de vrouwelijke of mannelijke geslachtsorganen of van de borsten van een vrouw. Er moet sprake zijn van geweld of bedreiging.

Het misdrijf *verkrachting* wordt omschreven als: *elke daad van seksuele penetratie* van welke aard ook en met welk middel ook, gepleegd op een persoon die daar niet in toestemt. Toestemming is er met name niet wanneer de daad is opgedrongen door middel van geweld, dwang of list of mogelijk is gemaakt door een onvolwaardigheid of een lichamelijk of een geestelijk gebrek van het slachtoffer (Art. 375 al. 1-2 Sw). Penetratie vereist niet dat een seksueel orgaan wordt gepenetreerd maar het moet wel een seksuele component hebben. Er zijn een aantal verzwarende omstandigheden waarvan leeftijd (minderjarigen) een belangrijke factor uitmaakt.

Recht op gewenste seksualiteitsbeleving

Wanneer is seksualiteit gewenst en vanaf wanneer kan iemand geldig toestemmen? Er worden twee principes gehanteerd. Ten eerste de *leeftijd* en ten tweede het al of niet aanwezig zijn van *penetratie*. Qua leeftijd geldt het principe dat mensen jonger dan 16 jaar verondersteld worden niet geldig te kunnen instemmen met een seksuele handeling. Dus wie een min-16-jarige bij een seksuele handeling betreft pleegt steeds een misdrijf. Art. 375 al. 6 Sw. bevat een gelijkaardige redenering met betrekking tot seksuele penetraties. Alleen legt dit artikel de leeftijdsgrens vreemd genoeg op 14 jaar. Wie een seksuele penetratie pleegt op een persoon die jonger dan 14 jaar is, pleegt steeds een misdrijf. Wie 14 jaar of ouder is, wordt echter wel geacht rechtsgeldig te kunnen toestemmen met een seksuele penetratie. Samen lijken deze artikelen dus te suggereren dat een jongere van 14 of 15 jaar oud wel geldig kan toestemmen met een seksuele penetratie maar niet met andere seksuele handelingen. In de rechtspraktijk werd dit ondervangen door een persoon die een seksuele penetratie pleegt op een persoon van veertien of vijftien jaar schuldig te verklaren aan een aanranding *bij gelijkstelling* (art. 372 al. 1 Sw.). Onderstaande tabel vormt een samenvatting:

	-14 jaar	14 of 15 jaar	16 jaar of ouder
Zonder penetratie	aanranding van de eerbaarheid	aanranding van de eerbaarheid	geen misdrijf
Penetratie	verkrachting	aanranding van de eerbaarheid	geen misdrijf

⁵ Gebaseerd op Stevens L., Recht met betrekking tot seksualiteit. Leidraad bij de colleges, KULeuven, 2008

In deze gevallen gaat het steeds om seksuele handelingen waarbij geen *geweld of bedreigingen of andere vormen van dwang* gebruikt worden. Deze artikelen beogen jongeren onder een bepaalde leeftijd tegen seksuele handelingen te beschermen. Maar ze vormen in principe ook een obstakel voor jongeren onder 16 jaar die met hun seksualiteitsbeleving experimenteren. Ze houden immers geen rekening met het leeftijdsverschil tussen de betrokkenen. Dezelfde regels gelden voor bijvoorbeeld een 15-jarige en een 18-jarige enerzijds en een 15-jarige en een 43-jarige anderzijds. Zowel de 18-jarige als de 43-jarige maken zich schuldig aan een misdrijf wanneer zij seksuele handelingen beleven met een min-16-jarige. Als twee min-16-jarigen seksuele handelingen met elkaar beleven, plegen ze allebei een 'als een misdrijf omschreven feit'. Omdat de 'dader' minderjarig is, is niet het strafrecht, maar wel het jeugdrecht van toepassing. In dergelijke gevallen kan de jeugdrechtbank maatregelen treffen ten aanzien van de minderjarige 'daders'. Dit is in de praktijk waarschijnlijk vrij uitzonderlijk, maar het blijft principieel mogelijk.

Ook seksuele handelingen *in een familiale context* zijn verboden totdat alle betrokkenen achttien jaar zijn (Art. 372 al. 2 Sw). Dat betekent dus ook dat seksuele handelingen tussen verwante personen *niet* strafbaar zijn wanneer alle betrokkenen die minimale leeftijd bereikt hebben. Verwante personen zijn: ouders en grootouders, adoptanten, broers of zussen. Verder ook iedere persoon die een soortgelijke positie heeft in het gezin als een broer of zus (bijvoorbeeld: kinderen in nieuw samengestelde gezinnen) en iedere persoon die gewoonlijk of occasioneel met het slachtoffer samenwoont en over haar of hem gezag heeft (bijvoorbeeld: de nieuwe partner van de moeder). Het is belangrijk op te merken dat de minderjarige zelf geen

strafbare feiten pleegt; enkel diegene die de minderjarige bij de seksuele handelingen betreft, pleegt een misdrijf. Het is eveneens belangrijk op te merken dat het hier opnieuw gaat om seksuele handelingen waarbij *geen geweld of bedreigingen* gebruikt werd.

Een apart hoofdstuk vormen die uitingen van seksualiteit die wel gewenst zijn maar toch strafbaar gesteld kunnen worden. Het belangrijkste voorbeeld hiervan is de wetgeving op *prostitutie en ontucht*. Prostitutie – het 'kopen' of 'verkopen' van seksuele handelingen – is op zichzelf nooit strafbaar geweest in België (op voorwaarde dat degene die de seksuele handelingen 'verkocht' seksueel handelingsbekwaam was). Wel strafbaar zijn allerlei handelingen die een derde, dus iemand anders dan de prostituant of prostituee, stelt waardoor 'vraag' en 'aanbod' elkaar (kunnen) vinden. Een concreet voorbeeld hiervan is het bemiddelen tussen een cliënt en een prostituee. Opdat er sprake zou zijn van strafbare handelingen, moet er dus sprake zijn van prostitutie en van verboden handelingen met betrekking tot prostitutie.

Recht en sekse

Iedere persoon heeft juridisch een geslacht en slechts één geslacht. Men verworft een geslacht op definitieve wijze op het ogenblik waarop dit wordt vermeld in de akte van geboorte. Als zodanig is deze akte niet meer voor wijziging vatbaar. Er bestaat dus naar Belgisch recht geen 'recht op vrije geslachtskeuze'. Het geslacht wordt op het ogenblik van de geboorteaangifte vastgesteld door een arts op grond van de uiterlijk waarneembare kenmerken. Er zijn nog aanpassingen mogelijk, in drie situaties, en onder strenge voorwaarden.

- Er werd een materiële vergissing begaan bij het opstellen van de geboorteakte: een 'fout' geslacht of geen

geslacht ingevuld. In dat geval kan men via een juridische procedure de akte laten verbeteren.

- Op het ogenblik van het opstellen van de geboorteakte is er onduidelijkheid over het geslacht. Het gaat om mensen van wie de fysieke geslachtskenmerken niet eenduidig waren en die psychologisch tot het andere geslacht behoren dan dat wat in hun geboorteakte vermeld staat. Ook in deze gevallen kan men via een juridische procedure de akte laten verbeteren.
- Op het ogenblik van het opstellen van de geboorteakte is er geen onduidelijkheid over het geslacht. In deze gevallen gaat het om mensen bij wie de fysieke geslachtskenmerken eenduidig zijn, maar die psychologisch tot het andere geslacht behoren, wat eventueel versterkt is door de kenmerken van het sociale leven van die persoon (transseksualiteit). Sinds mei 2007 erkent België het recht op geslachtsidentiteit (= het recht om juridisch het geslacht te hebben waarmee men zich identificeert).

Recht en conceptie

De wetgeving in verband met conceptie gaat over anticonceptiva en medisch begeleide bevruchting. Contraceptieve middelen worden in de Belgische wetgeving gelijkgesteld met geneesmiddelen en afhankelijk gemaakt van een medisch voorschrift. Het voorschrijven van anticonceptie aan minderjarigen is nergens verboden. Wel zijn er meningsverschillen over vanaf welke leeftijd minderjarigen hier zonder medeweten van hun ouders over anticonceptie mogen beschikken (14 of 16 jaar).

Bij eventuele sterilisatie van een verstandelijk beperkte persoon moet de persoon zelf steeds betrokken worden. Als er sprake is van verlengde minder-

jarigheid, moeten naast de persoon zelf ook de ouders of wettelijke vertegenwoordigers ingeschakeld worden.

Recht en zwangerschap

Het belangrijkste element van de wetgeving over zwangerschap is de wet op zwangerschapsafbreking. In de wet worden de termen vruchtafdrijving en zwangerschapsafbreking door elkaar gebruikt en niet gedefinieerd. Vruchtafdrijving wordt beschouwd als een misdrijf wanneer er sprake is van opzettelijke, kunstmatige beëindiging van de zwangerschap wanneer de foetus nog niet levensvatbaar is en vernietigd wordt in utero. Het verbreken van de zwangerschap is niet strafbaar als aan volgende voorwaarden wordt voldaan:

- De zwangere vrouw moet zich in een *noodsituatie* bevinden: de vrouw zelf beoordeelt dit (niet haar ouders of partner) en dat moet door een arts bevestigd worden.
- Ze moet de vaste wil hebben om een zwangerschapsafbreking doen en een verzoek indienen. De dag van de ingreep moet dat verzoek schriftelijk bevestigd worden en bij het dossier gevoegd. Voor het strafrecht volstaat ook bij een minderjarige het verzoek van de zwangere vrouw (ouders hebben geen beslissingsbevoegdheid).
- De ingreep moet gebeuren door een arts onder medisch verantwoorde omstandigheden.
- De ingreep moet gebeuren in een instelling voor gezondheidszorg waaraan een voorlichtingsdienst verbonden is (een ziekenhuis of abortuscentrum).
- De zwangerschapsafbreking moet uitgevoerd worden vóór het einde van de 12de week na de bevruchting. Na de termijn van 12 weken is zwangerschapsafbreking enkel nog toegestaan als het voltooiën van de zwangerschap een ernstig gevaar vormt voor de gezondheid van de vrouw. De uitvoerende arts moet dan de medewerking en het advies vragen van een tweede geneesheer.

Vrouwelijke genitale verminking (VGV)⁶

- Genitale verminking van meisjes en vrouwen is expliciet en zwaar strafbaar op grond van artikel 409 van het Strafwetboek betreffende de strafrechtelijke bescherming van minderjarigen. De wet spreekt over “**eender welke vorm van verminking van de genitaliën**”. Een preciezere omschrijving zou het toepassingsgebied beperken, wat de wetgever heeft willen vermijden. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen de verschillende gradaties van verminking. Het is de rechter die oordeelt over de ernst en de strafmaat. Wel zegt de wet uitdrukkelijk dat het moet gaan om “verminking van de genitaliën van **een persoon van het vrouwelijk geslacht**”. Erge vormen van besnijdenis bij jongens kunnen bestraft worden op grond van opzettelijke slagen en verwondingen.
- Naast het ruime toepassingsgebied voorziet de wet in **een ruime verjaringstermijn**: het misdrijf verjaart ten vroegste tien jaar na haar meerderjarigheid.
- Tot slot heeft de wet voor minderjarigen een uitzondering gemaakt op het **territorialiteitsbeginsel**. Volgens dat beginsel is de strafwet alleen van toepassing op misdrijven gepleegd in België, ongeacht de nationaliteit van de dader. Die uitzondering dient om de kinderen te beschermen die in België wonen maar tijdens een vakantie in het land van herkomst worden besneden.
- In april 2011 nam het Comité van Ministers van de Raad van Europa een belangrijk verdrag aan: Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Het is het eerste bindende instrument dat een duidelijk kader

⁶ www.Rosadoc.be

schept voor de strijd tegen geweld op vrouwen, bescherming van de slachtoffers en bestrafning van de daders. Het staat stil bij o.m. gedwongen huwelijken, genitale verminking, stalking, fysiek, psychologisch en seksueel geweld. Het verdrag werd opgesteld voor ondertekening in Istanbul op 11 mei 2011. België zal het verdrag in 2012 ondertekenen.

Juridische woordenlijst

Verkrachting

Seksueel contact met penetratie zonder toestemming van een van de betrokkenen. Gedwongen of ongewenste seksuele betrekkingen, maar ook onvrijwillige orale of anale seks. Dit is strafbaar.

Aanranding van de eerbaarheid

Seksueel contact zonder toestemming en zonder penetratie. Bijvoorbeeld betasten van geslachtsdelen, moeten toekijken als iemand masturbeert. Strafbaar.

Incest

Seksueel contact tussen familieleden. Bijvoorbeeld: broer van 16 en zus van 17 hebben samen seks met toestemming, vader betast zijn zoontje van 6 aan zijn geslachtsdelen. Strafbaar tot 18 jaar.

Overspel

Een (seksuele) relatie met een derde terwijl je getrouwd bent of samenwoont. Dit is niet strafbaar.

Prostitutie

Seks tegen betaling of vergoeding, bijvoorbeeld in ruil voor belkrediet. Wie seks tegen betaling of vergoeding heeft met een minderjarige, is strafbaar. Als er een minderjarige bij seksuele handelingen tegen betaling of een andere vorm van vergoeding gebruikt wordt, noemen we dat kinderprostitutie.

Openbare schennis van de goede zeden

Wie foto's, films, teksten... die strijdig zijn met de goede zeden toont, verspreidt of verkoopt aan minderjarigen maakt zich hier schuldig aan. Idem voor wie seksuele handelingen stelt in aanwezigheid van minderjarigen of op een plaats (park, auto...) waar anderen je kunnen zien.

Ontucht

Ontucht wordt afgemeten aan het 'collectief bewustzijn'. Wat de gemiddelde Belg als kwetsend ervaart op het vlak van seksualiteitsbeleving, is ontuchtig.

Kinderpornografie

Het gaat om de visuele afbeelding van een kind (minderjarige persoon) dat betrokken is bij werkelijke of gesimuleerde seksuele gedragingen of de afbeelding van geslachtsorganen van een kind wanneer het overheersende kenmerk een voorstelling met seksuele doeleinden is.

Schuldig verzuim

De wet zegt dat je iemand moet helpen of voor een persoon hulp inroepen die in groot gevaar verkeert en dat je strafbaar bent als je dat niet doet. Je moet dus helpen als je weet dat iemand zal verkracht worden.

'Age of consent'

'Age of consent' is de minimumleeftijd waarop iemand wettelijk bekwaam wordt geacht om toestemming te geven voor seksuele handelingen. Wereldwijd gelden verschillende leeftijdsgrenzen.⁷ Sommige landen hebben naast de wettelijke leeftijdsgrens ook een bepaling rond het maximum leeftijdsverschil tussen partners. Voor een goed begrip is het nodig de

wettelijke leeftijdsgrens in samenhang met andere wettelijke bepalingen te lezen.

Alle Europese rechtssystemen hanteren een minimumleeftijd voor seksuele contacten en bestraffen seksuele relaties met mensen onder een bepaalde leeftijd. Nergens is deze leeftijd lager dan 12 jaar.

In 27% van de Europese landen zijn instemmende seksuele relaties met 14-jarigen legaal, in 22% van de landen met 15-jarigen, in 37% met 16-jarigen. In een meerderheid van de landen is dit ook het geval wanneer de oudere partner de relatie aanknoopt. In bijna alle Europese landen zijn seksuele relaties vanaf 16 legaal. De meeste staten gebruiken een hogere leeftijdsgrens voor seksuele relaties met autoriteitsfiguren en maken geen onderscheid tussen heteroseksuele en homoseksuele relaties. (Graupner, 2000)

Jongeren groeien vandaag op in een geglobaliseerde wereld en knopen relaties aan ver buiten de landsgrenzen. Vanuit juridisch oogpunt dus geen makkelijke opgave om te weten wat mag en wat niet. (Waites, 2005)

Sectorspecifieke regelgeving⁸

Ook de sectorale regelgeving kan bepalingen bevatten in verband met grensoverschrijdend gedrag. De kans dat bijvoorbeeld kindermishandeling ook kan plaatsvinden binnen de voorzieningen zit niet (langer) in een taboesfeer.

Dergelijke bepalingen worden voornamelijk teruggevonden in regelgeving inzake kwaliteitsbeleid,

erkennings- en subsidiëeringsnormen en klachtenrecht. Hieronder volgt een illustratieve duiding.

Kwaliteitsbeleid

De vereisten aan kwaliteitszorg wordt eveneens in eigen sectorale regelgeving gegoten. Zo wordt onder meer voor de *Centra voor kinderopvang en gezinsondersteuning* in eerder algemene termen vereisten gesteld omtrent het personeelsbeleid en klachtenbehandeling.⁹

Specifieke aandacht voor grensoverschrijdend gedrag gesteld door 'professionelen' als onderdeel van kwaliteitszorg is terug te vinden in de sectoren van de kinderopvang en van personen met een handicap. Hier wordt namelijk expliciet voorzien in een meldingsplicht voor grensoverschrijdend gedrag aan de toezichthoudende (en eventueel subsidiërende) overheid.

Binnen het *Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap* (VAPH) dienen voorzieningen feiten van grensoverschrijdend gedrag verplicht te melden aan het centraal meldpunt voor grensoverschrijdend gedrag.¹⁰ Iedere voorziening moet een geschreven referentiekader rond grensoverschrijdend gedrag opstellen. Procedures worden op een driedig spoor uitgewerkt, met name preventie, detectie en reactie.

De toezichthoudende overheid reikt hier werkinstrumenten aan. Enerzijds werkt het VAPH in overleg met de sector een eenvormig registratieformulier uit.

⁹ Art. 6 en art. 7, 3° MB 10 juni 2002 betreffende de kwaliteitszorg in de centra voor kinderopvang en gezinsondersteuning, BS 18 augustus 2002 (in uitvoering van art. 33 B.VI.Reg. 1 maart 22 betreffende de erkenning en subsidiëring van de centra voor kinderopvang en gezinsondersteuning, BS 11 mei 2002).

¹⁰ Art. 42 en 43 B.VI.Reg. 4 februari 2011 betreffende de algemene erkenningsvoorwaarden en kwaliteitszorg van voorzieningen voor opvang, behandeling en begeleiding van personen met een handicap, BS 8 april 2011.

⁸ Gebaseerd op: Herbots, K., Ankaert, E., Van Grunderbeek, E. en Put J. (2012) *Professioneel Omgaan met Risico's. Juridisch onderzoek naar de aansprakelijkheid van private non-profit voorzieningen met de focus op jeugdhulp en kinderopvang*. Brussel, Politie/Vlaams Welzijnsverbond

⁷ Age of consent for sex worldwide. Ingekleurde wereldkaart met leeftijdsgrenzen vind je op www.wikipedia.org.

Anderzijds heeft het een CD-Rom uitgebracht dat als praktisch hulpmiddel wil dienen voor de voorzieningen bij de uitbouw van een preventie-, detectie- en reactiebeleid. Op de CD-Rom zijn een aantal methodieken, theoretische inzichten, werkwijzen en een toegepast juridisch kader terug te vinden.

Erkennings- en subsidiëeringsnormen

In een aantal sectoren wordt de aanpak van grensoverschrijdend gedrag als een erkenningsvereiste voor de voorziening opgenomen. Het voeren van een kwaliteitsbeleid¹¹ of het waarborgen van het recht op klachten(behandeling)¹² wordt vaak eveneens ingeschreven als een erkenningsvereiste voor voorzieningen.

Zo zijn voorzieningen binnen de *bijzondere jeugdbijstand*¹³ als de *Centra voor kinderzorg en gezinsondersteuning*¹⁴ verplicht ieder ernstige gebeurtenis binnen 48 uur te melden aan het comité voor bijzondere jeugdzorg of aan de Jeugdrechtbank en de sociale dienst voor gerechtelijke jeugdbijstand bij die rechtbank, evenals aan Zorginspectie respectievelijk aan Kind en Gezin.

Klachtenbehandeling

Kinderen, jongeren, ouders en andere betrokkenen beschikken over het recht om eventuele klachten over de werking van de voorziening, de dienstverlening,

de hulpverlening... in te dienen bij de betrokken voorziening en/of toezichthoudende overheid.

Een klachtrecht is er niet enkel ten opzichte van een bestuursinstelling¹⁵, maar ook ten opzichte van private voorzieningen¹⁶. Zo kunnen binnen de bijzondere jeugdbijstand kinderen, jongeren, ouders en andere betrokken terecht bij de Jo-lijn, de gratis luister- en klachtenlijn van het Agentschap Jongerenwelzijn.¹⁷

Een overzicht van de wettelijke regelingen is te vinden op www.juriwel@wvg.vlaanderen.be en www.juridat.be.

1.5 Ethisch kader

Seksualiteit is in het verleden vaak de arena geweest van debatten met aan de ene kant conservatieve of traditionalistische standpunten, en aan de andere kant meer libertaire opvattingen. Er zijn de laatste decennia grote veranderingen gebeurd op dit terrein, die voor een verschuiving hebben gezorgd in het denken over de morele dimensie van seksueel gedrag.

Onze realiteit is complexer geworden als gevolg van een aantal maatschappelijke processen zoals:

- globalisering;
- het persoonlijke wordt zichtbaarder en meer publiek;
- emancipatie van groepen als vrouwen, homoseksuelen, transgenders, mensen met een beperking;
- veranderende positie van kinderen en jongeren;

- meer kennis en zicht op het voorkomen, de oorzaken en gevolgen van seksueel misbruik en de structurele factoren die dit mogelijk maken;
- meer gezinnen en families maken scheiding mee en zijn nieuw samengesteld of eenoudergezinnen.

Deze evoluties zorgen voor een nood aan een aangepast ethisch kader en uitgangspunten die tegemoet komen aan die veranderende realiteit. We overlopen hieronder een aantal belangrijke concepten.

Sexual/intimate citizenship

Jeffrey Weeks (Weeks, 2003) en Ken Plummer (Plummer, 2002) ontwikkelen het concept van seksueel of intiem 'burgerschap', waarbij ze stellen dat seksualiteit een maatschappelijke component heeft. Het speelt zich niet uitsluitend af in de slaapkamers van mensen, maar ook op straat, in de media, en op internet. Vandaag zijn in de meeste westerse landen de rechten op een bevredigend intiem en seksueel leven, die voor een oudere generatie bijna onbereikbaar leken, een evidentie. Elke westerse politiek moet rekening houden met de rechten en mogelijkheden van zijn bevolking op dat vlak, en de invloed van intieme en seksuele kwesties op de kwaliteit van leven. In de kern van deze kwaliteit van leven zit seksualiteit.

Naar een seksuele democratie

Vanuit de discussie over fundamentele mensenrechten worden hiërarchie en traditionele verhoudingen tussen mensen in vraag gesteld, en meer informele, democratische en gelijkwaardige seksuele relaties worden de norm. Het is een democratisch recht om zelf ons lichaam te controleren (bodily self-determination). Een democratische moraal zou gedrag beoordelen op basis van de wijze waarop partners met elkaar omgaan, de consideratie die ze voor elkaar

11 Bv. art. 3, § 1, 11° en § 7 B.V.I.Reg. 24 juli 1997 tot regeling van de erkenning en subsidiëring van de centra voor integrale gezinszorg, BS 27 november 1997; art. 21 B.V.I.Reg. 17 mei 2002 betreffende erkenning en subsidiëring van de vertrouwenscentra kindermishandeling, BS 19 juni 2002.

12 Bv. art. 11bis, 4° c B.V.I.Reg. 13 juli 1994 inzake de erkenningsvoorwaarden en de subsidiënormen voor de voorzieningen van de bijzondere jeugdbijstand, BS 10 december 1994.

13 Art. 11, 1° B.V.I.Reg. 13 juli 1994 inzake de erkenningsvoorwaarden en de subsidiënormen voor de voorzieningen van de bijzondere jeugdbijstand, BS 10 december 1994.

14 Art. 11 B.V.I.Reg. 1 maart 22 betreffende de erkenning en subsidiëring van de centra voor kinderzorg en gezinsondersteuning, BS 11 mei 2002.

15 Decr.VI. 1 juni 2001 houdende toekenning van een klachtrecht ten aanzien van bestuursinstellingen, BS 17 juli 2001.

16 Bv. art. 9 Decr.VI. 30 april 2004 tot oprichting van het intern verzelfstandigd agentschap met rechtspersoonlijkheid Kind en gezin, BS 7 juni 2004, waarbij Kind en Gezin niet enkel klachten over eigen werking en dienstverlening behandelt maar ook die tegen partners en door hen geregistreerde voorzieningen.

17 <http://wvg.vlaanderen.be/jongerenwelzijn/jolijn/jolijn.htm>.

hebben, de afwezigheid van dwang of druk en de mogelijkheid om vrij en gelijkwaardig te onderhandelen, hun openheid naar elkaar, de mate van plezier en behoefte die ze kunnen bevredigen.

De grenzen van dit recht op zelfbepaling liggen in het gevaar of de bedreiging die gedrag voor zichzelf of voor anderen kan betekenen. Het recht om keuzes te maken is altijd verbonden met een bepaalde context, en kan niet los van een ruimere sociale omgeving worden gezien. Daarom is dit recht om te kiezen zowel gebaseerd op de erkenning van verschil in individuele noden en doelen, alsook in de wijze waarop deze worden geleefd.

Seksueel pluralisme

Pluralisme betekent dat seksualiteit niet intrinsiek goed of slecht is, maar een veld van mogelijkheden biedt, die beoordeeld moeten worden door de context waarbinnen ze plaatsvinden. Seksueel pluralisme (Weeks, 1998) is de acceptatie van diversiteit als de norm van onze cultuur. Een pluralistische benadering heeft niet als doel nieuwe absolute waarden te propageren, eerder richtlijnen voor besluitvorming te formuleren. De klemtoon ligt op de voordelen van keuzevrijheid, en de condities die deze keuzevrijheid beperken.

Het menselijke gebaar

Het vorige hoeft niet te betekenen dat de waarden waarop wij onze seksuele gedragingen baseren niet meer valabel zijn, integendeel. We leven in een tijdperk waarin waarden ons kunnen helpen de onzekerheid en complexiteit te overbruggen. In de kern van ons seksueel gedrag zit de nood aan wederzijdsheid, de nood aan een continue betrokkenheid op anderen. Gelijkwaardige wederzijdse relaties, waar solidariteit

impliceert dat we zorg dragen en verantwoordelijkheid nemen voor elkaar, worden de norm. Dit impliceert ook een geloof in de waardigheid van de ander, de nieuwsgierigheid om over anderen te leren, de bereidheid geweld in intieme relaties te vermijden. Het impliceert een erkenning van gelijkwaardigheid en inter-afhankelijkheid, en een engagement om conflicten op een democratische manier uit te klaren, door dialoog.

Seksuele cultuur

Een *ars erotica* of ethica der zinnen moet de lacune invullen die is ontstaan door het wegvallen van verbodsbepalingen en conservatieve morele principes, anders dreigen we zelf slachtoffer te worden van consumisme, onverschilligheid en uitspattingen (Raes, 1997). We zijn moreel verplicht op zoek te gaan naar een seksuele 'geletterdheid', in tegenstelling tot een seksueel analfabetisme, om de nieuwe vrijheden op een positieve manier vorm te geven (Gescinska, 2009).

In deze benadering duidt men op het verschil tussen permissiviteit en tolerantie. Permissiviteit leunt sterk aan bij onverschilligheid, en garandeert niet dat we ook permissief worden ten aanzien van het gebruik van geweld tegen vrouwen. Het is ook niet omdat pornogebruik democratisch wordt, dat we het met zijn allen moeten gaan propageren. Het is niet omdat we seksualiteit kunnen commercialiseren, dat we moeten blij zijn met het bestaan van seksueel Disneyland.

Een seksuele cultuur moet dus tegenwicht bieden en bestaat uit volgende bouwstenen:

- Bekwaamheid en meesterschap in praktijk: men moet zich bewust zijn dat seksualiteit een dynamisch karakter heeft, en dat men zijn seksualiteit een plaats moet geven in zijn leven.

- Autonomie en seksualiteit: zelfreflectie en zelfbepaling is essentieel in een goed seksueel leven, in combinatie met een open democratische dialoog. We behandelen de ander ook als een autonoom en zelfbepalend wezen, wat impliceert dat de notie van 'consent' of wederzijdse toestemming onlosmakelijk verbonden is met autonomie.
- Externe inmenging en morele verantwoordelijkheid: een begrenzing van de persoonlijke keuzevrijheid is nodig, en het belang van seksuele opvoeding wordt benadrukt.

Criteria van Het Vlaggensysteem

Opvoeders die met seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van kinderen geconfronteerd worden, hebben nood aan een referentiekader om met dit gedrag om te gaan. De kernvraag is of bepaald seksueel gedrag wel of niet acceptabel is, en waarom. Om deze vaag te kunnen beantwoorden, gaan we na of aan zes criteria is voldaan.

Het Vlaggensysteem (Frans & Franck, 2010) presenteert een ethisch kader, dat de ruggengraat uitmaakt van de methodiek. De bedoeling van het systeem bestaat erin dat men seksueel gedrag correcter en genuanceerder kan beoordelen, dat men een betere communicatie kan aangaan met alle partijen, en een consequenter 'pedagogisch plan' kan uitzetten met alle betrokkenen. Deze criteria zijn:

- Toestemming (wederzijds)
- Gelijkwaardigheid
- Vrijwilligheid
- Leeftijds- of ontwikkelingsadequaat
- Contextadequaat gedrag
- Zelfrespect

(zie beleidsinstrument 'Het Vlaggensysteem')

1.6 Kwaliteit van leven

Dit denkkader verzamelt een aantal benaderingen die als gemeenschappelijke noemer hebben dat ze ons helpen de kwaliteit van leven van een cliënt in te schatten en te verbeteren. In tegenstelling tot een curatief of preventief kader, richten deze modellen zich op het vergroten of versterken van de positieve en beschermende factoren voor het (seksuele) leven van kinderen en jongeren.

Het Ecogram

In het werk van Nagy (Nagy, 2005) is vaak sprake van het mobiliseren van relationele hulpbronnen. Het begrip 'ecogram' is ontwikkeld en uitgewerkt door Parry (Herman, 2009). Het gaat daarbij om een visuele voorstelling, die ontwikkeld is om het sociale netwerk van een cliëntsysteem in kaart te brengen. Een ecogram helpt ons naar het systeem te kijken waarbinnen een cliënt leeft. Onder sociaal netwerk of relatienetwerk kunnen we verstaan: 'de groep mensen met wie iemand ten minste het afgelopen jaar min of meer duurzame banden onderhoudt voor de vervulling van de noodzakelijke levensbehoeften'. Het gaat dus om directe, persoonlijke, min of meer duurzame, en betekenisvolle contacten of banden die mensen onderhouden met hun omgeving. We kunnen dat beschouwen als het sociaal kapitaal waarover iemand beschikt.

Een sociaal netwerk vervult een drietal belangrijke functies. Vooreerst is er een informatieve functie: mensen leren van elkaar wat ze succesvol hebben aangepakt en voorzien aldus in een vorm van *natural support*. We onderscheiden ook een ontladende functie. Bij iemand je emoties kwijt kunnen heeft een bevrijdend effect. Soms is er ook een feedbackfunctie. We krijgen van anderen corrigerende reacties, zodat we nieuwe wegen ontdekken om uit de problemen te geraken.

Men onderscheidt volgende 4 functionele eigenschappen van steun: emotionele steun (waardering, ondersteuning, affectie, acceptatie, bezorgdheid, achting, vertrouwen, begrip en sympathie), instrumentele steun (praktische en materiële hulp), gezelschap (aanwezigheid en aansluiting schept veiligheid), advies en informatie (Vb. Waar gaat men raad vragen voor het nemen van moeilijke beslissingen?).

Een sociaal netwerk kan volgende structurele eigenschappen hebben:

1. Omvang: hoe omvangrijk is het netwerk? Wat is het totaal aantal mensen met wie contact bestaat? Een netwerk kan onbestaande, ingekrompen of uitgebreid zijn.
2. Differentiatie of verscheidenheid: de variatie van netwerkleiden in leeftijd, geslacht, cultuur/etniciteit sociale klasse, burgerlijke staat, opleiding, scholing en beroep... Een netwerk kan homogeen zijn of heterogeen.
3. Densiteit of dichtheid: dit blijkt onder meer uit de frequentie van het contact, het initiatief (mate van wederkerigheid en vrijwilligheid) en de kwaliteit of het gewicht en intensiteit van de (wederzijdse) betrokkenheid.
4. Bereikbaarheid: de geografische en ruimtelijke afstand tussen de cliënt en netwerkleiden. De wijze waarop die afstand overbrugd wordt, bepaalt ook de inzetbaarheid (vb. gebruik van GSM).
5. Stabiliteit: een sociaal netwerk schept een relatief duurzame of eerder wankel en labiele vorm van sociale bescherming.

Een persoonlijke relatiekaart kan men nu structureel en functioneel analyseren aan de hand van voornoemde kenmerken.

De analyse van genoemde structurele en functionele eigenschappen van een netwerk kan een beeld geven van de kwetsbaarheid, draagkracht of sociale inpassing (integratie) van een cliënt(systeem). Tegenover sociale integratie staan sociaal isolement en marginalisering.

Een adequaat sociaal netwerk is uitgebalanceerd en verschillende vormen van (compenserende) steun zijn aanwezig. Verder moet het geborgenheid en bestaanszekerheid bieden, maar ook voldoende open zijn.

Nut en waarde

Een ecogram heeft altijd een voorlopig karakter en is in de eerste plaats een dynamisch instrument om relaties op een bepaald moment te beschrijven en te analyseren.

Een belangrijk effect van het maken van een ecogram is dat, naast een overzicht van de bestaande hulp- en spanningsbronnen, ook potentieel te mobiliseren hulpbronnen zichtbaar worden. Hierdoor ontstaat niet alleen een goed en dynamisch beeld van de verhouding tussen draaglast en draagkracht van het cliëntsysteem, de geschetste relaties laten ook duidelijk zien waar het groeipotentieel binnen dit netwerk te vinden is. Bovendien kan gemakkelijker vanaf de start van de hulpverlening een te sterke nadruk op de relatie hulpverlener-client worden voorkomen. In het ecogram is de relatie tussen de hulpverlener en het cliëntsysteem immers slechts een van de (vele) relaties die het cliëntsysteem met anderen onderhoudt.

Door het uittekenen van het relationele netwerk wordt (ook voor de cliënt) duidelijker hoeveel, en

welke sociale steun mensen (al dan niet) ontvangen en wat de invloed daarvan is op hun beleving en gedragingen. Bovendien is die ondersteuning vaak alleen maar potentieel aanwezig, niet direct zichtbaar en niet operationeel. Aan de hulpverlener of hulpverlener om (samen met de cliënt) uit te zoeken welke mogelijkheden in het sociale netwerk besloten liggen.

Sexual Crucible en groeicirkel

David Schnarch is een seksuoloog uit de hoek van de 'family and marriage therapy', die seksualiteit in een relatiecontext zet (Schnarch, 1991). Meer nog, hij beschouwt seksualiteit als een venster op de relatie, met andere woorden: hoe je seks hebt met je partner zegt veel over hoe je relatie is, en de seksuele relatie kan de motor zijn om je relatie te verdiepen en zelf te groeien. Hij noemt seksuele relaties dan ook 'people growing machines'.

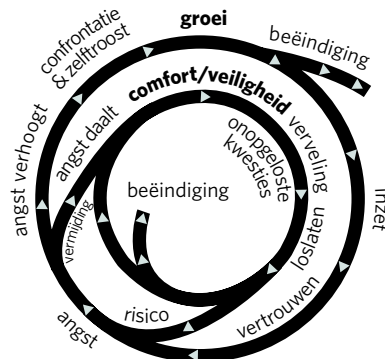
Elke intieme relatie maakt een groeicirkel mee omdat we conflicten tegenkomen die we niet kunnen vermijden en dit daagt ons uit om te groeien als mens en als partner.

In de figuur zie je twee concentrische cirkels, waarvan de buitenste de groeicirkel is en de binnenste de comfortcirkel. In de comfortcirkel is er rust, vrede en stabiliteit. Dit lijkt soms het hoogste goed, maar verveling en uitholling van de relatie ondergraven de stabiliteit. Externe en interne factoren dwingen je tot verandering en het in vraag stellen van keuzes en grenzen. Je persoonlijke integriteit staat op het spel, en de relatie geraakt in een groeimodus: zelfconfrontatie, risico's nemen, met de bijhorende opwindning, angst en nood aan zelftroost.

Groeicirkel

groei en stabiliteit

voor individuen, partners, families en groepen

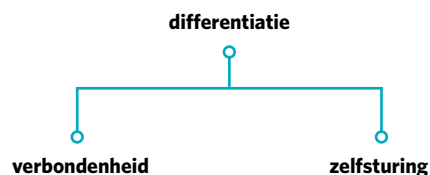
buitenste cirkel: groei

binnenste cirkel: comfort

Een relatie kan maar op basis van consensus in de comfortcirkel blijven; van zodra één van de partners een veranderingsproces start, moet de ander in die beweging mee. Hij of zij wordt uitgedaagd en kan uit de relatie stappen of mee in de verandering gaan.

Differentiatie

Het niveau van differentiatie dat partners hebben, kan helpen in tijden van groei en verandering, en is cruciaal in de kwaliteit van de relatie.

Met differentiatie verwijst Schnarch naar het begrip zoals Murray Bowen het heeft ontwikkeld namelijk als

mensen gedifferentieerd zijn van elkaar als partners betekent het dat ze erin slagen een gevoel van zelf (identiteit) te behouden en te ontwikkelen in nauwe verbondenheid met de ander. Differentiatie is dus een combinatie van twee dynamieken in een relatie namelijk de nood aan zelfsturing versus de nood aan verbondenheid.

Schnarch ontwierp een differentiatie model met vier evenwichtspunten, dat je kan helpen je eigen niveau van differentiatie ten aanzien van een partner te bekijken en verhogen.

1. 'Solid Flexibel Self': de mogelijkheid om duidelijk te zijn over wie je bent en wat je wil, in het bijzonder wanneer de partner druk uitoefent om je aan te passen.
2. 'Quiet Mind - Calm Heart': in staat zijn jezelf te kalmeren, je kwetsuren te verzachten en angsten te beheersen.
3. 'Grounded Responding': de mogelijkheid kalm te blijven en niet te overreageren, eerder dan afstand te creëren en weg te lopen wanneer de partner angstig of verstoord is.
4. 'Meaningful Endurance': de mogelijkheid de problemen van jezelf en je relatie het hoofd te bieden en de comfortzone te verlaten en ongemak te tolereren in functie van groei.

Waarde en nut van dit model

Intieme relaties helpen mensen te groeien als mens. Alle relaties kennen comfort en groeimomenten. Een goede relatie is een relatie waar partners een hoog niveau van differentiatie toelaten en aankunnen, en niet emotioneel afhankelijk of gefuseerd zijn. In een zogenaamde A-relatie leunen partners op elkaar en dit maakt de relatie kwetsbaar. In een zogenaamde H-relatie steunen mensen op zichzelf, en treden vanuit hun sterkte naar elkaar toe.

De Hermeneutische Cirkel

De Hermeneutische Cirkel (Bosch, Suyckebuyk, 2000) is een hulpmiddel om een inschatting te maken hoe de emotionele draagkracht, het verstandelijke niveau, de sociale ontwikkeling, de vaardigheden, de achtergrond en eventuele opmerkelijke gebeurtenissen zich verhouden in het leven van iemand met een verstandelijke beperking. Door gebruik te maken van de methodiek van de hermeneutische cirkel kun je de mens in zijn totaal leren zien en daarvoor beter leren begrijpen. Het is een methodiek die ons ook in staat stelt een seksuele hulpvraag te verduidelijken.

Binnen de cirkel kunnen een aantal onderwerpen worden geplaatst:

1. De lichamelijke ontwikkeling
2. De verstandelijke ontwikkeling
3. De emotionele ontwikkeling
4. De sociale ontwikkeling
5. De persoonlijke levensgeschiedenis
6. Bijkomende psychiatrische problematiek

Met de Hermeneutische Cirkel is het mogelijk om:

- een op de cliënt afgestemd seksueel voorlichtingsprogramma op te stellen;
- mogelijke grensoverschrijdingen beter te doorgronden en van een antwoord te voorzien;
- de cliënt respectvoller te bejegenen.

Dit kader is bruikbaar voor de individuele cliënt.

1.7 Seksuele gezondheid

Seksuele gezondheid is de noemer voor een benadering waarin men een positieve invulling geeft aan de condities die mensen nodig hebben om deze gezondheid te vrijwaren. Seksuele gezondheid is een ideale kapstok om een totaalbeleid op vlak van seksualiteit aan op te hangen. Niet alleen heeft men in deze benadering oog voor goede hulp en services, ook preventieve gezondheidszorg en opvoeding krijgen een plaats, naast het vrijwaren van de algemene condities waarbinnen de seksuele gezondheid van mensen kan gegarandeerd worden.

De definitie van seksualiteit volgens de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) luidt als volgt:

“Seksualiteit vormt een centraal aspect van het mens-zijn doorheen de levensloop en omvat zowel seks als genderidentiteiten en -rollen, seksuele oriëntatie, erotiek, plezier, intimiteit en voortplanting. Seksualiteit wordt ervaren en komt tot uiting in gedachten, fantasieën, verlangens, overtuigingen, attitudes, waarden, gedrag, praktijken, rollen en relaties. Seksualiteit bevat in principe al deze dimensies, maar ze worden niet steeds alle waargenomen of tot uiting gebracht. Seksualiteit wordt beïnvloed door de interactie van biologische, psychologische, sociale, economische, politieke, ethische, wetelijke, historische, religieuze en spirituele factoren.”

Seksuele gezondheid

De “United Nations International Conference on Population and Development” (ICPD, Cairo 1994) formuleert seksuele gezondheid als volgt:

“Seksuele gezondheid is een staat van lichamelijk, emotioneel, mentaal en sociaal welzijn op het vlak van seksualiteit; het is meer dan de afwezigheid van ziekte, disfunctie of gebrek. Seksuele gezondheid vereist zowel een positieve en respectvolle benadering van seksualiteit en seksuele relaties, als de mogelijkheid om positieve en veilige seksuele ervaringen te hebben, vrij van dwang, discriminatie en geweld. Om seksuele gezondheid te bereiken en te handhaven, moeten ieders seksuele rechten worden gerespecteerd, beschermd en gerealiseerd.”

Reproductive health

Op dezelfde internationale conferentie werd een definitie naar voren gebracht van reproductive health ofwel voorplantingsgezondheid. Het wordt beschreven als “a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity, in all matters relating to the reproductive system and to its functions and processes. Reproductive health therefore implies that people are able to have a satisfying and safe sex life and that they have the capability to reproduce and the freedom to decide if, when and how often to do so. Implicit in this last condition is the right of men and women to be informed and to have access to safe, effective, affordable and acceptable methods of family planning of their choice, as well as other methods of their choice for regulation of fertility which are not against the law, and the right of access to appropriate health care services that will enable women to go safely through pregnancy and childbirth and provide couples with best chance of having a healthy infant. (...) reproductive health care is defined

as the constellation of methods, techniques, and services that contribute to reproductive health and wellbeing by preventing and solving reproductive health problems. It also includes sexual health; the purpose of which is the enhancement of life and personal relations, and not merely counselling and care related to reproduction and sexually transmitted diseases."

Seksuele vorming

Seksuele vorming betekent leren van cognitieve, emotionele, sociale, interactieve en fysieke aspecten van seksualiteit. Seksuele vorming start vroeg in de kindertijd en gaat door in adolescentie en volwassenheid. Voor kinderen en jongeren bedoelt seksuele vorming de seksuele ontwikkeling te beschermen en ondersteunen.

Het voorziet en versterkt kinderen en jongeren gradueel met informatie, vaardigheden en positieve waarden, die hen in staat stellen hun seksualiteit te begrijpen en ervan te genieten, veilige en bevredigende relaties te hebben en verantwoordelijkheid te nemen voor de eigen en andermans seksuele gezondheid en welzijn.

Het stelt hen in staat keuzes te maken die de kwaliteit van hun leven verhogen en bijdragen aan een solidaire en rechtvaardige maatschappij.

Alle kinderen en jongeren hebben het recht op toegang tot seksuele vorming aangepast aan hun leeftijd. (WHO Standards, 2010)

In oktober 2010 bracht de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) bovendien richtlijnen uit over re-

lationele en seksuele vorming in Europa. De zogeheten 'Standards for Sexuality Education in Europe'¹⁸ benadrukken het belang van relationele en seksuele vorming (RSV) op school. De richtlijnen zijn gebaseerd op de hoger vermelde positieve invulling van seksualiteit. Relationele en seksuele vorming wordt dus breder ingevuld dan enkel het beschrijven van de biologische veranderingen. In de richtlijnen worden de verschillende onderwerpen die door een RSV-curriculum moeten worden gedekt, toegepast voor de afzonderlijke leeftijdsgroepen.

Relationele en seksuele vorming betekent: kinderen en jongeren begeleiden in hun seksuele ontwikkeling. Het bijzondere van de richtlijnen is dat ook wordt aangegeven welke vaardigheden kinderen en jongeren zouden moeten verwerven zodat ze kunnen opgroeien tot verantwoordelijke en liefhebbende partners, en welke attitudes moeten worden bevorderd om seksuele gezonde volwassenen te worden. Normen en waarden worden besproken, jongeren krijgen de kans een eigen mening te vormen, en leren omgaan met identiteit, relaties en lichamelijke intimiteit. In de richtlijnen staat eveneens te lezen over welke competenties betrokkenen bij relationele en seksuele vorming dienen te beschikken.

¹⁸ De "Standards for Sexuality Education in Europe" werden gezamenlijk opgesteld door het WHO Regional Office for Europe en het Federal Centre for Health Education (BZgA) in nauwe samenwerking met een groep van 20 experts uit negen Europese landen. Ze zijn van toepassing op alle Europese WHO-lidstaten. <http://www.euro.who.int/en/what-we-publish/information-for-the-media/sections/latest-press-releases/new-european-guidelines-on-sexuality-education-experts-say-sexuality-education-should-start-from-birth> en <http://www.bzga-whocc.de/?uid=072bde22237db64297daf76b7cb998f0&id=Seite4486>

Principes en doelstellingen van 'Sexuality Education'

De richtlijnen die door de WHO zijn opgesteld voor Europa, bepalen dat seksuele en relationele vorming aan zeven principes moet voldoen. Seksuele vorming

1. is aangepast aan de leeftijd wat betreft ontwikkeling en begrip, en cultureel, sociaal en gendersensitief. Het sluit aan bij de realiteit van jongeren.
2. is gebaseerd op de (seksuele en reproductieve) rechten van mensen.
3. is gebaseerd op een holistisch concept van welbevinden, waar gezondheid deel van uitmaakt.
4. is sterk gebaseerd op gendergelijkwaardigheid, zelfbeschikking en het aanvaarden van diversiteit.
5. start vanaf de geboorte.
6. moet begrepen worden als een bijdrage aan een rechtvaardige en menselijke samenleving via het versterken van individuen en gemeenschappen.
7. is gebaseerd op wetenschappelijk correcte informatie.

De WHO ziet als gewenste effecten van seksuele vorming:

- Bijdragen aan een sociaal klimaat dat tolerant, open en respectvol is ten aanzien van seksualiteit, verschillende levensstijlen attitudes en waarden;
- Seksuele diversiteit en genders verschillen respecteren, en zich bewust zijn van genderidentiteit en genderrollen;
- Mensen in staat stellen geïnformeerde keuzes te maken die gebaseerd zijn op begrip en verantwoordelijkheid ten aanzien van zichzelf en de partner;
- Zich bewust zijn van en beschikken over kennis over het menselijk lichaam, zijn ontwikkeling en functies, zeker met betrekking tot seksualiteit;

- In staat te zijn zich te ontwikkelen als een seksueel wezen, wat wil zeggen gevoelens en noden leren uitdrukken, seksualiteit op een plezierige manier beleven, en eigen genderrol en seksuele identiteit ontwikkelen;
- Bruikbare informatie verworven hebben over fysieke, cognitieve, sociale, emotionele en culturele aspecten van seksualiteit, anticonceptie, preventie van soa's en hiv en seksueel geweld;
- De nodige vaardigheden hebben om met alle aspecten van seksualiteit en relaties om te gaan;
- Informatie hebben over het aanbod en de toegang tot hulp en medische diensten, in het bijzonder wat betreft problemen en vragen over seksualiteit;
- Reflecteren over seksualiteit en diverse normen en waarden wat betreft mensenrechten, in functie van het ontwikkelen van een eigen kritische attitude;
- In staat zijn (seksuele) relaties te onderhouden waar er wederzijds begrip en respect is voor elkaars noden en grenzen, en gelijkwaardige relaties hebben. Dit draagt bij tot het voorkomen van seksueel misbruik en geweld;
- In staat zijn te communiceren over seksualiteit, emoties en relaties, en er de nodige taal voor hebben.

Andere definities van seksuele en relationele vorming van UNESCO en IPPF

“Brede seksuele en relationele vorming stelt zich ten doel om jonge mensen uit te rusten met kennis, vaardigheden, normen en waarden die zij nodig hebben om hun seksualiteit te kunnen bepalen en ervan te kunnen genieten, in fysiek en emotioneel opzicht, individueel en in verhouding tot de ander binnen een relatie. “Seksualiteit” is hierbij een breed begrip, dat gezien moet worden in de context van de emotionele en sociale ontwikkeling. In deze benadering is enkel informatie onvoldoende. Jonge mensen moeten de kans krijgen om essentiële sociale en emotionele vaardigheden te verwerven en positieve attitudes, normen en waarden te ontwikkelen.” (IPPF, 2006)

In de “International Technical Guidance on Sexuality Education” dat recentelijk door de UNESCO en andere VN organisaties is opgesteld, wordt seksuele en relationele vorming als volgt omschreven:

“Seksuele en relationele vorming wordt gedefinieerd als een op leeftijd toegesneden, cultureel relevante benadering van het leren over seks en relaties door het verlenen van wetenschappelijk correcte, realistische, en onbevooroordeelde informatie. Seksuele en relationele vorming biedt kansen om eigen waarden, normen en attitudes te verkennen en vaardigheden op te bouwen om beslissingen te nemen, te communiceren en risico's te verkleinen met betrekking tot de vele facetten van seksualiteit.” (Unesco, 2009)

1.8 Traumatogene modellen

Deze modellen beschrijven de gevolgen van seksueel misbruik en schending van de lichamelijke integriteit. Onderzoeken van de laatste 20 jaar bewijzen dat seksueel misbruik één van de ergste trauma's is. Niet alle kinderen vertonen duidelijk zichtbare gevolgen zoals symptomen. Ongeveer 40% vertonen weinig of geen zichtbare symptomen. Ongeveer 10 tot 20% van deze asymptomatische kinderen gaat na 12 tot 18 maanden achteruit. Dit is het zogenaamde 'sleeper effect'. De meeste kinderen die seksueel misbruik hebben meegemaakt, zijn min of meer symptomatisch. 62 % kreeg tenminste één psychiatrische diagnose, 29 % twee of meer (Putham, 1993).

Traumatogene model

Finkelhor ziet vier dynamieken ontstaan die kunnen verklaren waarom er zo'n ernstige en langdurige gevolgen kunnen zijn na seksueel misbruik van kinderen: traumatische seksualisatie, stigmatisatie, verraad en machteloosheid (Finkelhor, 1986). Traumatogene factoren veranderen de waarneming en de emoties met betrekking tot de omgeving en maken een trauma door de vertekening van het beeld van het kind over zichzelf, over zijn wereld en over zijn affectieve capaciteiten.

Traumatische seksualisatie	Stigmatisatie	Verraad	Machteloosheid
Dynamiek beloning voor seksueel gedrag; aandacht en affectie door seks; fetisjisme bepaalde lichaamsdelen; verkeerde opvattingen over seksuele moraal en seks; seks verbinden met negatieve emoties en herinneringen;	dader beschuldigt slachtoffer; installatie zwijgplicht; kind schaamt zich over feiten; omgeving reageert geschokt over verbreking zwijgplicht; schuldinductie door anderen; opvatting dat slachtoffer beschadigd is;	manipulatie; kwetsbaarheid en vertrouwen; verwachting beschermd te worden blijft onbeantwoord; welzijn slachtoffer wordt genegeerd; gebrek aan steun en bescherming vanwege ouders;	schending lichamelijke integriteit; kwetsbaarheid blijft; dader gebruikt geweld en trucs; kind voelt zich niet in staat het geweld te stoppen en zichzelf te beschermen; herhaalde angsten; geringe overtuigingskracht naar anderen toe;
Psychologische impact toename seksuele situaties; verwarring seksuele identiteit en seksuele normen; verwarring van seks met liefde, zorg krijgen en zorg geven; negatieve associaties bij seks; aversie voor seks en intimiteit;	schuld; schaamte; laag gevoel van eigenwaarde; zichzelf als anders ervaren;	verdriet, depressie; extreme afhankelijkheid; gering inschattingsvermogen vertrouwenswaardigheid anderen; wantrouwen; kwaadheid; vijandigheid;	angst, vrees; verlaagd gevoel van efficiëntie; zichzelf als slachtoffer ervaren; behoefte om te controleren; identificatie met de agressor;
Probleemgedrag seksuele preoccupaties en seksuele compulsiviteit; seksueel vroegrijp; agressief seksueel gedrag; promiscuïteit; prostitutie; seksuele dysfuncties;	isolement; drug- en alcoholgebruik; crimineel gedrag; zelfverminkend gedrag; suicide;	kleverig gedrag; kwetsbaarheid voor ander misbruik; machteloos tegenover misbruik eigen kinderen; isolement; moeite met intimiteit; huwelijksproblemen; agressief gedrag; delinquentie;	nachtmerries; fobieën; psychosomatiek; depressie; dissociaties; fugues, spijbelen; school- en werkproblemen; kwetsbaarheid voor verder misbruik; agressie, tiranniek gedrag; delinquentie; rolomkering naar daderschap;

Verstoorde hechting

De hechtingstheorie (Bowlby, 1982) stelt dat gedurende het eerste levensjaar kinderen leren omgaan met stressvolle omstandigheden en negatieve emoties op een georganiseerde manier. Er zijn drie georganiseerde manieren om dat te doen.

1. Veilig gehechte kinderen zullen in een stressvolle situatie hun ontredde uiten naar de ouder die in staat moet zijn om veiligheid te bieden en als basis dient voor verdere exploratie.
2. Kinderen die 'vermijdend' gehecht zijn onderdrukken de expressie van negatieve emoties in de aanwezigheid van de ouder van wie ze verwachten dat ze deze emoties verwerpen of negeren.
3. Ambivalente gehechte kinderen zullen hun expressie maximaliseren om de aandacht te trekken van hun inconsistent reagerende ouder.

Deze drie 'georganiseerde' hechtingsstrategieën worden beschouwd als adaptief aan de omgeving van het kind, en elke strategie zou moeten een maximum aan nabijheid mogelijk maken tot de 'hechtingspersoon' op wiens gedrag men anticipeert.

Kinderen met een misbruikverleden kunnen vaak niet in een van deze categorieën worden ondergebracht. Zij vertonen een 'gedesorganiseerde hechting' (Van Ijzendoorn et al, 1999) waarmee bedoeld wordt dat er een defect ontstaat in de bestaande en consistente strategie van emotieregulatie. Tegenstrijdig gedrag, stereotiep of onaangepast gedrag, lange tijd onbeveiligd en bevroren houding, onmiddellijke vrees of angst voor de ouder zijn voorbeelden van 'ongeorganiseerde hechting'. Deze gedragingen zijn indicaties dat het kind stress en angst ervaart die het niet kan oplossen omdat de bron van de angst en de enig mo-

gelijke veilige haven dezelfde zijn. In deze paradoxale situatie valt het georganiseerde systeem van het kind uit.

Misbruikende ouders veroorzaken gedesorganiseerde hechting bij hun kinderen omdat ze die met een paradox opzadelen: ze zijn de enig mogelijke bron van steun voor hun kinderen, terwijl ze tegelijk de kinderen afschrikken door hun onberekenbaar misbruikend gedrag. Kinderen met een gedesorganiseerde hechting ondergaan meer stress in de kinderjaren, worden meer agressief in de kleuterjaren, en kunnen zelfs soms dissociatie in de jonge volwassenheid ontwikkelen. Deze vorm van hechting kan worden beschouwd als een belangrijke risicofactor in het ontwikkelen van psychopathologie bij kinderen.

Een van de belangrijkste oorzaken van gedesorganiseerde hechting is kindermishandeling. Bijna de helft van alle mishandelde kinderen vertoont deze vorm van hechting, in vergelijking met 17% in een normale populatie. Vooral onverwerkt verlies of trauma bij de ouder was significant geassocieerd met gedesorganiseerde hechting bij de kinderen.

Seksueel misbruik als ernstige stressvolle gebeurtenis

Sarah Bal (Bal, 2003) onderzocht bij adolescenten het effect van een stressvolle ervaring, en kwam tot de conclusie dat seksueel misbruik in ernst de andere stressvolle gebeurtenissen overtreft. Deze adolescenten rapporteerden meer stress gerelateerde symptomen zoals angst, depressie, boosheid, dissociatie, posttraumatische stressklachten en seksuele problemen dan de andere adolescenten. Zij rapporteerde ook een meer negatief zelfbeeld en meer negatieve emoties.

DESSNOSS of *Disorders of Extreme Stress Not Otherwise Specified* is een diagnose die best beschrijft wat de effecten zijn op volwassenen van seksueel

misbruik als kind. DESSNOSS wordt gekarakteriseerd als

- veranderingen in affectregulatie zoals aanhoudende dysphoria, chronische zelfmoordgedachten, explosieve of onderdrukte woede;
- voorbijgaande veranderingen in bewustzijn zoals flashbacks en dissociatieve episodes;
- veranderend zelfbeeld inclusief hulpeloosheid, schaamte, schuld, en zelfverwijt;
- veranderende relaties met anderen zoals aanhoudend wantrouwen, terugtrekking, falen van zelfbescherming en reddersfantasieën;
- veranderende systemen van betekenisgeving, inclusief verlies van geloof, hopeloosheid en wanhoop;
- somatisering.

Invloed van trauma op kinderen

Seksueel misbruik is voor kinderen een traumatische ervaring. De problemen die kinderen later ervaren kunnen beschouwd worden als traumagerelateerd. De oorsprong van deze problemen ligt bij de adaptieve respons op bedreiging.

Hersenen reageren op dreiging met een set van voorspelbare neuro-biologische, neuro-endocrine en neuro-psychologische responsen. Bij dreiging ontstaat er een automatische alarmreactie die de 'fight or flight' reactie genoemd wordt. Gevoelens, gedachten en gedrag worden gestuurd door de meer 'primitieve' delen van de hersenen langs een 'alarmcontinuüm': een geleidelijke verhoging van de activiteit in het sympathisch zenuwstelsel, met als gevolg hogere hartfunctie, bloeddruk en ademhaling. Als fysieke vlucht niet mogelijk is, kan een dissociatieve reactie ontstaan waarbij de dreiging 'genegeerd' wordt. Meestal is de alarmreactie een combinatie van zowel *hyper-arousal* en dissociatie gedurende dreiging.

Beschermingsmechanismen als dissociatie, verlamming en vermijding zijn adaptieve processen na trauma, maar hoe ernstiger de symptomen na het trauma, hoe meer kans dat dit chronisch is en een permanente verandering teweegbrengt in het emotionele, gedragsmatige cognitieve en fysiologische functioneren van het kind. Het is dit abnormale persisteren van een aanvankelijk adaptieve respons die leidt tot neuropsychiatrische stoornissen zoals Post Traumatische Stressstoornis (PTSS).

We spreken van Post Traumatische Stressstoornis (PTSS) als zes criteria vervuld zijn (DSM IV):

1. extreme traumatische stress samen met intense angst, ontzetting of ontredder gedrag;
2. aanhoudende herbeleving van de gebeurtenis bijvoorbeeld in repetitief spel of opdringende gedachten;
3. vermijding van cues met het trauma geassocieerd of emotionele bevrozing;
4. aanhoudende fysiologische hyperreactiviteit of opwinding;
5. signalen en symptomen moeten meer dan een maand na de gebeurtenis nog aanwezig zijn en het functioneren verstoren;
6. acute vorm: symptomen zijn minder dan drie maand aanwezig; chronische vorm: symptomen zijn langer dan drie maand aanwezig; uitgestelde vorm: symptomen ontwikkelen zich pas na meer dan zes maand na het trauma.

Gezondheidseffecten op volwassenen

Het slachtofferonderzoek van Pieters e.a. (2010, p.63-65) ondervroeg tevens de gevolgen voor de gezondheid van seksueel geweld op minderjarige leeftijd. De bevinding is dat deze gevolgen groter zijn dan die van geweld ervaren op volwassen leeftijd, en dat in termen van depressie, slapeloosheid en in het bijzonder zelfmoordpogingen.

Wat betreft stress ervaren slachtoffers van seksueel geweld relatief gezien drie keer meer dan niet-slachtoffers (16,4% versus 5,6%) hun dagen als “zeer stresserend”. Daarnaast hebben slachtoffers vaker te kampen met slapeloosheid dan niet-slachtoffers. Slachtoffers lijden ook drie keer meer dan niet-slachtoffers aan chronische depressies of angst (15,7% versus 5,5%). Dit effect is sterker voor vrouwen: 1 op 5 van de vrouwelijke slachtoffers leed de 12 maanden voorafgaand aan het onderzoek aan depressies en angstaanvallen

Als logisch gevolg van de grotere frequentie van depressiviteit en slapeloosheid, is vast te stellen dat het gebruik van slaapmiddelen en antidepressiva groter is bij slachtoffers van seksueel misbruik. Ook stelt men bij minderjarige slachtoffers een hoog aantal zelfmoordpogingen vast. Onderstaande cijfers zijn bovendien veel hoger dan die van slachtoffers van eender welke vorm van geweld op volwassen leeftijd: twee keer meer eenmalige pogingen (5,8% versus 2,6%) en vier keer meer meervoudige pogingen (6,6% versus 1,5%).

Slachtoffers van seksueel geweld vóór 18 jaar doen ook drie keer vaker beroep op psychologische hulp dan niet-slachtoffers (13,9% versus 4,2%).

In een samenvattend overzicht van Kathleen Kendall-Tackett (2002) worden de gevolgen van kindermishandeling op de gezondheid van de volwassen ‘survivor’ beschreven. Onder kindermishandeling verstaat zij psychologisch misbruik, fysiek misbruik, seksueel misbruik, middelenmisbruik, geestesziekte van de ouders, getuige van geweld op moeder en getuige van crimineel gedrag. Er zijn steeds meer bewij-

zen dat volwassen ‘survivors’ van seksueel misbruik in hogere mate te maken hebben met gezondheidsproblemen. Er wordt in dit model vier mogelijke routes beschreven waarlangs slachtofferschap de gezondheid kan beïnvloeden.

1. De Gedragsroute

Volwassen ‘survivors’ hebben meer kans zich in risicovol gedrag te engageren in middelengebruik, eetstoornissen, zelfmoord, risicoseks en slaapstoornissen.

2. De Sociale route

Volwassen ‘survivors’ hebben vaak relaties die uitbuitend of misbruikend zijn. Veel volwassen ‘survivors’ omschrijven zichzelf als sociaal geïsoleerd. Deze moeilijkheden kunnen te maken hebben met interpersoonlijke stijl van ofwel een ‘vermijdende’ ofwel een ‘opdringerige’ houding. Er blijkt ook een hogere mate van huiselijk geweld voor te komen bij volwassen ‘survivors’ van misbruik.

3. De Cognitieve routes

Kinderen die misbruikt zijn ontwikkelen een intern werkmodel waarbij zij de wereld zien als een gevaarlijke plek. Omdat ze in het verleden machteloos zijn geweest, overschatten ze het gevaar en de vijandigheid van hun huidige omgeving. Dit leidt ook vaak tot een onderschatting van de eigen zelfwaarde en -effectiviteit in het omgaan met gevaar. Zo hebben ze chronische percepties van hulpeloosheid, machteloosheid en gevaar.

Ook blijkt dat ‘survivors’ minder tevreden zijn met hun gezondheid en deze eerder omschrijven als ‘pover’.

Een ‘survivor’ voelt zich verantwoordelijk voor het misbruik. Schuld is verbonden met laag zelfbeeld,

angst voor relaties, verminderd comfort bij intimiteit. Indien een slachtoffer de schuld bij de pleger legt, heeft het slachtoffer minder problemen. Meer dan de helft van de vrouwelijke ‘survivors’ geeft zichzelf de schuld, en die kans is groter wanneer het misbruik chronisch was of naarmate het slachtoffer jonger was.

4. De Emotionele routes

Hieronder worden twee verschillende condities verstaan.

- Depressie: volwassen ‘survivors’ hebben vier keer meer kans om in hun leven een zware depressie te ontwikkelen in vergelijking met mensen die geen misbruikgeschiedenis hebben.

- Posttraumatische stress stoornis (PTSS): we spreken over PTSS bij symptomen als vermijding, opdringerigheid en *hyperarousal*. Dit is een mogelijke respons op stress. Van de patiënten met PTSS is twee op de drie een ‘survivor’ van seksueel misbruik.

2 Normatieve lijst seksuele ontwikkeling

Wat? Een document dat de seksuele ontwikkeling van kinderen en jongeren in kaart brengt, en voorbeelden geeft van seksueel gedrag dat aanvaardbaar is (groene vlag), licht grensoverschrijdend is (gele vlag), ernstig grensoverschrijdend is (rode vlag) en zwaar grensoverschrijdend is (zwarte vlag).

Waarom? Het geeft een neutraal en genuanceerd beeld en kan helpen discussie en meningsverschillen te onderbouwen. Het geeft richting aan het pedagogisch handelen door vlaggen te linken aan een pedagogische reactie per kleur van vlag.

Wie? Elke hulpverlener van kinderen en jongeren.

Opgepast! De lijst beschrijft gedrag tot 18 jaar. Voor volwassenen blijven alle criteria voor gewenst seksueel gedrag dezelfde, met uitzondering van het leeftijds- of ontwikkelingsadequaat aspect, omdat er in principe geen onderscheid meer wordt gemaakt vanaf de leeftijd van 18 jaar. Uiteraard zal de lijst aangevuld moeten worden met voorbeelden uit de volwassen sfeer.

2.1 Hoe aan de slag met de normatieve lijst en de criteria?

De zes criteria geven een duidelijk kader om seksueel gedrag te kunnen beoordelen. Wanneer alle criteria goed scoren, spreken we van seksueel aanvaardbaar gedrag of groene vlag. Is op één van de criteria een

grens overschreden, spreken we van seksueel grensoverschrijdend gedrag. De mate van grensoverschrijding bepaalt de kleur van de vlag.

De reactie die men kan geven als hulpverlener kan men afstemmen op de kleur van de vlag.

- Bij groene vlag moet men niet tussenkomen of zelfs een positieve reactie geven.
- Bij gele vlag is een corrigerende en coachende reactie goed,
- Bij rode vlag legt men een verbod op en legt men uit waarom.
- Bij zwarte vlag verbiedt men en komt men tussen met straf, verwijzing, of andere maatregel.

Het onderscheid tussen zwart en rood is enkel zinvol bij kinderen en jongeren, of bij mensen met een verstandelijke beperking, en geeft hen de kans het gedrag te corrigeren.

De normatieve lijst kan men als instrument gebruiken om het leeftijdsspecifieke van de seksuele ontwikkeling te checken.

2.2 Criteria

- **Wederzijdse toestemming:** Seksueel (getint) gedrag is alleen acceptabel als alle betrokkenen ermee akkoord gaan en zich er prettig bij voelen. In kindertaal: Als we het allebei willen en prettig vinden, dan is het oké. Als ik niet wil, dan moet ik dat duidelijk zeggen. Als mijn vriendje/vriendinnetje niet wil, dan mag ik niet aandringen.
- **Vrijwilligheid:** Er mag bij seksueel (getint) gedrag geen vorm van beloning, manipulatie, druk of dwang in het spel zijn. In kindertaal: Ik doe het alleen omdat ik het zélf wil. Niet voor een beloning,

om iemand een plezier te doen of te vermijden dat die boos wordt. Ik mag niet aandringen als mijn vriendje/vriendinnetje niet wil.

- **Gelijkwaardigheid:** Alleen seksueel (getint) gedrag tussen gelijkwaardige partners is acceptabel. Die gelijkwaardigheid moet er zijn op vlak van leeftijd, kennis, intelligentie, aanzien, macht, levenservaring, maturiteit, status... In kindertaal: Seksuele spelletjes met iemand die veel ouder, sterker of slimmer is of die veel jonger of zwakker is, zijn niet oké.
- **Ontwikkeling:** Bij elke ontwikkelingsfase hoort seksueel (getint) gedrag dat typisch en dus aanvaardbaar is voor die fase. Ook seksueel gedrag dat atypisch is voor een bepaalde leeftijd of ontwikkelingsfase zou dus grensoverschrijdend kunnen zijn. In kindertaal: Alles op zijn tijd. Ik doe niets waar ik nog te jong of al te oud voor ben.
- **Context:** In elke context gelden andere regels voor seksueel (getint) gedrag. Gezond seksueel gedrag is aangepast aan die context. In kindertaal: Ik houd rekening met mijn omgeving en probeer niemand te storen of choqueren met mijn gedrag.
- **Zelfrespect.** Soms kan seksueel (getint) gedrag fysieke, emotionele of psychische schade veroorzaken. Dit is niet de bedoeling. Aan seks hoor je een goed gevoel over te houden. In kindertaal: Ik doe niets dat schadelijk kan zijn voor mezelf. Ik denk na over de gevolgen van mijn gedrag en neem geen risico's.

2.3 Het Vlaggensysteem in een notendop

Normatieve lijst en criteria Vlaggensysteem

CRITERIUM	GROENE VLAG	GELE VLAG	RODE VLAG	ZWARTE VLAG
Wederzijdse toestemming of consent	Duidelijk wederzijdse toestemming	Onduidelijke wederzijdse toestemming	Geen wederzijdse toestemming	Herhaaldelijk afwezigheid van wederzijdse toestemming
Vrijwilligheid	Vrijwillig (afwezigheid van dwang)	Lichte dwang of druk	Gebruik van manipulatie, chantage, macht, verleiding	Herhaaldelijk gebruik van agressie, geweld of ermee dreigen
Gelijk(waardig)heid	Evenwaardige partners	Lichte ongelijkheid in maturiteit, leeftijd, intelligentie,...	Grotere ongelijkwaardigheid	Herhaaldelijk grote ongelijkwaardigheid
Leeftijds- en ontwikkelingsadequaat	Minstens 20% van de kinderen en jongeren vertonen dit gedrag Specifieke ontwikkelingstaak	Gedrag van iets jongere of iets oudere kinderen of jongeren	Gedrag van kinderen of jongeren met groter leeftijdsverschil	Gedrag van kinderen of jongeren met groot leeftijdsverschil
Contextadequaat	Gedrag stoort niemand	Gedrag is licht aanstootgevend (onbeleefd)	Gedrag is erger aanstootgevend (kwetsend of beledigend)	Gedrag is zwaar aanstootgevend (shockierend)
Zelfrespect	Gedrag is niet zelfbeschadigend of is goed voor het zelfrespect	Gedrag kan zelfbeschadigend zijn	Gedrag heeft fysieke, emotionele of psychologische schade als gevolg	Heeft zware fysieke, emotionele of psychologische schade als gevolg

PEDAGOGISCHE REACTIE	GROENE REACTIE	GELE REACTIE	RODE REACTIE	ZWARTE REACTIE
	Bekijk/luister Benoem Bevestig Leg uit	Bekijk/Luister Benoem Begrens/leidt af Leg uit Observeer	Bekijk/luister Benoem Verbied Leg uit Observeer goed Bemiddel/herstel	Bekijk/luister Benoem Verbied Leg uit Straf of verwijst door Observeer extra

Seksueel misbruik

Elke vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag, in verbale, non-verbale of fysieke zin, opzettelijk of onopzettelijk, waar geen wederzijdse toestemming voor bestaat, en/of die op een of andere manier is afdwongen, en/of waar het slachtoffer veel jonger is of in een afhankelijke relatie staat.

Seksueel grensoverschrijdend gedrag

Elke vorm van seksueel gedrag of seksuele toenadering, in verbale, non-verbale of fysieke zin, waarbij aan één of meerdere van de volgende zes criteria niet wordt voldaan: (1) wederzijdse toestemming, (2) vrijwilligheid, (3) gelijkwaardigheid, (4) leeftijds- of ontwikkelingsadequaat, (5) contextadequaat en (6) zelfrespect.

2.4 De normatieve lijst in een notendop

LEEFTIJD	GROENE VLAG	GELE VLAG	RODE VLAG	ZWARTE VLAG
BABY'S van 0 tot 1,5 jaar	• Duimzuigen, exploratie van het eigen lichaam en genitaal spel. • Interesse en willen aanraken van genitaliën van anderen. • Naakt rondlopen of kruipen. • Seksuele opwinding en erecties komen voor.	• Niet beschreven.	• Niet beschreven.	• Niet beschreven.
PEUTERS van 1,5 tot 3 jaar	• Stoeien en knuffelen. • Gluren, aanraken, nieuwsgierig onderzoeken. • Eigen geslachtsdeel wordt ontdekt als lustvol; zelfbevrediging komt voor. • Grote interesse in naakte lichamen; naakt rondlopen. • Gebruik van 'vieze woorden'.	• Eenmalig borsten aanraken indien de context dit niet toelaat. • Eenmalige poging tot het ontbloten van andermans geslachtsdelen zonder diens toestemming. • Mooning (opzettelijk ontbloten en toekeren van het eigen achterwerk). • Tong in iemands mond steken tijdens het kussen. • Storend bezig zijn met zelfbevrediging of met seksspelletjes.	• Objecten in de anus/vagina steken. • Oraal contact met geslachtsdelen. • Herhaalde pogingen tot aanraken of ontbloten van andermans geslachtsdelen. • Herhaald vieze woorden uitspreken wanneer de context het niet toelaat.	• Herhaald oraal contact met geslachtsdelen.
KLEUTERS van 3 tot 6 jaar	• Genderbesef en rollenpatroon. • Vragen stellen over of het willen aanraken van borsten, achterwerk of genitaliën van vertrouwde volwassenen (bijvoorbeeld tijdens het baden). • Zelfbevrediging komt voor. • Seksuele spelletjes (doktertje, moedertje en vadersje); stapelen (naakt op elkaar liggen). • Gebruik van 'vieze woorden'; moppen en tekeningen over seks. • Kusjes geven, verliefdheid.	• Eenmalig seksueel expliciete taal, geluiden en tekeningen maken. • Eenmalig gluren, exhibitionisme, naar porno kijken. • Veel bezig zijn met zelfbevrediging (solo of wederzijds). • Seksueel gore gesprekken met leeftijdsgenoten. • Niet bij de leeftijd passende seksuele kennis. • Tong in iemands mond steken tijdens het kussen. • Seks nabootsen.	• Objecten in de anus/vagina steken. • Herhaalde seksuele pesterijen. • Herhaald gluren, exhibitionisme, naar porno kijken. • Dwangmatige zelfbevrediging. • Herhaald seksueel expliciet taalgebruik. • Oraal aan andermans geslachtsdelen komen. • Angst opwekken. • Met manipulatie of druk, chantage seksuele aanraking afdwingen. • Poging tot geslachtsgemeenschap.	• Herhaald objecten in de anus/vagina steken. • De andere pijn doen tijdens seksuele spelletjes. • Herhaald seksueel expliciete gesprekken met groot leeftijdsverschil. • Herhaald oraal contact. • Herhaalde pogingen tot geslachtsgemeenschap.
KINDEREN van 6 tot 11 jaar	• Uitdagend en verleidelijk gedrag vertonen t.a.v. volwassenen, bijvoorbeeld op schoot klimmen en aanhalig zijn. • Schaamtegevoel en preutsheid. • Grote nieuwsgierigheid en verlangen naar kennis. • Mopjes en tekeningen over seks. • Veel experimenteren en verkennen eigen lichaam. • Gevoelens van verliefd zijn geraken gepaard met lichamelijk contact: eerste voorzichtige aanrakingen, zoenen. • Seksuele spelletjes met andere kinderen, maar meer in het geniep. • Zelfbevrediging, ook wederzijds. • Praten over seks en samen naar seksplaatjes kijken.	• Aanwrijven van lichaam tegen anderen en Lolitagedrag (verleidelijk gedrag t.a.v. volwassenen). • Mooning (opzettelijk ontbloten en toekeren van het eigen achterwerk). • Eenmalig gluren. • Eenmalig tekeningen over onzedelijke en/of gewelddadige seks; seksuele schuttingtaal. • Eenmalig anderen willen uitkleden zonder toestemming; gluren. • Tong in de mond tijdens kussen. • Onbekenden knuffelen. • Eenmalig tonen van geslachtsdelen (ook via webcam) aan onbekenden. • Anderen storen met (wederzijdse) zelfbevrediging; seksueel expliciet gedrag met leeftijdsgenoten. • Naar sekslijnen bellen.	• Verlagen of vernederen van zichzelf met seksuele thema's (bijvoorbeeld kledij die zicht toelaat op borsten e.d.). • Herhaaldelijk gluren. • Herhaaldelijk tekeningen over onzedelijke en/of gewelddadige seks; seksuele schuttingtaal. • Expliciete gesprekken over seks met leeftijdsverschil. • Eenmalige seksuele pesterijen. • Herhaaldelijk anderen willen uitkleden zonder toestemming. • Eenmalig aanraken van geslachtsdelen met mond. • Herhaaldelijk tonen van geslachtsdelen (ook via webcam) aan onbekenden. • Eenmalig onder (groeps)druk dwingen mee te doen aan seksspelletjes. • Voorwerpen in de vagina/anus stoppen. • Opvallend met seks bezig (ook via internet).	• Herhaaldelijke gore en expliciete gesprekken met groot leeftijdsverschil. • Herhaaldelijk seksuele pesterijen. • Herhaald aanraken van geslachtsdelen met mond. • Herhaaldelijk onder (groeps)druk dwingen mee te doen aan seksspelletjes. Anderen pijn doen met seksueel gedrag. • (poging tot) geslachtsgemeenschap en/of anaal contact met leeftijdsgenoten/jonger(e) kind(eren).

LEEFTIJD	GROENE VLAG	GELE VLAG	RODE VLAG	ZWARTE VLAG
TIENERS van 12 tot 14 jaar	• Begin puberteit: aandacht voor eigen lichaam en dat van de andere neemt toe. Homoseksuele gevoelens zijn zeer algemeen, vooral vanwege de wankle seksuele identiteit. • Gevoelens van seksuele opwinding en aantrekking; eerste seksuele fantasieën. • Niet-aanstootgevende seksuele grapjes. • Interesse in erotica. • (Wederzijdse) masturbatie. • Ervaring met seksueel gedrag: tongzoenen, oppervlakkig vrijen en aanraken. • Flirten op het internet en over seks chatten met leeftijdsgenoten.	• Aanwrijven van lichaam tegen anderen en Lolitagedrag (verleidelijk gedrag t.a.v. volwassenen). • Eenmalig gluren. • Eenmalige seksuele plagerijen. • Grote interesse in porno. • Opvallend veel bezig zijn met seks (ook masturbatie) • Promiscue gedrag. • Geslachtsgemeenschap. • Cyberseks hebben met een onbekende (via webcam). • Een afspraak om seks te hebben met iemand op internet ontmoet.	• Verlagen of vernederen van zichzelf met seksuele thema's (bijvoorbeeld kledij die zicht toelaat op borsten e.d.). • Herhaaldelijk gluren; proberen anderen uit te kleden. • Herhaaldelijke seksuele pesterijen. • Interesse en in beslag genomen worden door agressieve porno, seksuele agressieve gedachten en thema's. • Eenmalig onder (groeps)druk dwingen mee te doen met seksspelletjes. • Anaal en oraal contact. • Voorwerpen in de vagina/anus inbrengen. • Seksueel contact in ruil voor een beloning. • Cyberseksessie ongevraagd opnemen.	• Bewust toekijken bij (groeps)verkrachting. • Ongevraagd naaktfoto's maken en verspreiden. • Interesse in kinderporno; het maken en/of verspreiden van kinderporno. • Herhaaldelijk onder (groeps)druk dwingen mee te doen met seksspelletjes. • De andere(n) pijn doen tijdens het seksuele spel; genitale verwondingen veroorzaken; seksueel contact met dieren. • Zich prostitueren of een prostituee bezoeken. • Cyberseksessie ongevraagd verspreiden.
JONGEREN van 15 tot 17 jaar	• Relatievorming; meest voorkomende vorm is seriële monogamie (één vaste relatie en als dat niets wordt, proberen met iemand anders). • Niet-aanstootgevende seksuele grapjes. Seksuele expliciete conversaties met leeftijdsgenoten. • Interesse in erotica. • Flirten op het internet en over seks chatten met leeftijdsgenoten. • (Wederzijdse) masturbatie. • Vrijen gaat steeds verder: van het (laten) aanraken van de borsten en onder de kleding en het (laten) aanraken van geslachtsdelen naar naakt vrijen. Orale seks met leeftijdsgenoten. Geslachtsgemeenschap. • Experimenteren met verschillende vormen van seks.	• Eenmalig gluren. • Eenmalige seksuele plagerijen. Seksueel agressieve praat. • Grote interesse in porno. • Cyberseks hebben met een onbekende (via webcam). • Een afspraak om seks te hebben met iemand op internet ontmoet. • Opvallend veel bezig zijn met seks (ook masturbatie). • Promiscue gedrag.	• Verlagen of vernederen van zichzelf met seksuele thema's (bijvoorbeeld kledij die zicht toelaat op borsten e.d.). • Herhaaldelijk gluren; proberen anderen uit te kleden. • Herhaaldelijke seksuele pesterijen. Seksueel expliciete gesprekken met jongere kinderen. • Interesse en in beslag genomen worden door agressieve porno, seksuele agressieve gedachten en thema's. • Cyberseksessie ongevraagd opnemen. • Eenmalig onder (groeps)druk dwingen mee te doen met seksspelletjes. • Seksueel contact in ruil voor een beloning.	• Bewust toekijken bij (groeps)verkrachting. • Ongevraagd naaktfoto's maken en verspreiden. • Interesse in kinderporno; het maken en/of verspreiden van kinderporno • Cyberseksessie ongevraagd verspreiden. • Herhaaldelijk onder (groeps)druk dwingen mee te doen met seksspelletjes. • De andere(n) pijn doen tijdens het seksuele spel; genitale verwondingen veroorzaken; seksueel contact met dieren. • Geslachtsgemeenschap, anaal contact en andere seksuele handelingen met significant niet gelijkwaardige partner. • Zich prostitueren of een prostituee bezoeken.

Een uitgebreide versie van de normatieve lijst kan je raadplegen op www.seksuelevorming.be/download, onder de rubriek 'Het Vlaggensysteem'.

3 Seksuele Vorming

Wat? Dit document geeft je een overzicht van de prioritaire thema's met betrekking tot seksualiteit tot 18 jaar, opgedeeld per leeftijd. Linken naar materialen en leermiddelen die bruikbaar zijn in de seksuele en relationele ondersteuning van kinderen en jongeren, alsook link naar informatieve websites voor kinderen en jongeren en medewerkers zijn te vinden op www.seksuelevorming.be.

Waarom? Op die manier kan men op niveau van een school en voorziening betere afspraken maken over welke inhoud op welk moment aan bod moeten komen.

Wie? Dit materiaal is vooral bedoeld voor medewerkers die met kinderen en jongeren werken. Voor volwassen cliënten en hun hulpverleners verwijzen we naar een aantal websites.

Opgelet! Seksuele vorming vraagt een volgehouden inspanning, en zal steeds rekening moeten houden met de vragen van de kinderen en jongeren.

3.1 Hoe aan de slag met seksuele vorming?

Criteria voor een goede relationele en seksuele vorming zijn kunnen we samenvatten aan de hand van het letterwoord 'VIADWEG':

- V= Geeft de manier van werken voldoende veiligheid voor de deelnemers?
- I= Hebben we genoeg interactie in de vorming?
- A= Is de vorming aangepast aan de leefwereld en de realiteit van de kinderen en jongeren?
- D= Geeft het materiaal en de aanpak voldoende de diversiteit weer?
- E= Zit er continuïteit en evolutie in het programma?
- W= Gaan we voldoende waardenvormend tewerk?
- E= Is er ruimte voor emotionele inhoud?
- G= Is het voldoende gendersensitief?

3.2 Seksuele vorming: wat en hoe?

Prioritaire thema's

Op basis van de richtlijnen en de matrix van de Wereldgezondheidsorganisatie, ontwikkelde Sensoa een matrix met prioritaire thema's per leeftijd. In de schema's hieronder vind je ten eerste de thema's voor kleuters en kinderen tussen 4 en 12 jaar oud en ten tweede de thema's voor jongeren tussen 12 en 18 jaar oud. De donkere zones in het schema bevatten de prioritaire thema's voor de leeftijdsgroep in kwestie. De bleke zones bevatten eerder de transversale thema's.

	4-6	6-9	9-12
Seks en maatschappij	Sociale regels Waarden en normen	Seksuele rechten Respect voor verschil verantwoordelijkheid	Mediawijsheid Verantwoordelijkheid Invloeden
Lichaam	Lichaamsdelen Verschillen Hygiëne	Lichaamsveranderingen Verschillen man en vrouw	Puberteit
Vriendschap/relaties	Vriendschap Homoseksuele relaties Soorten families	Verschillende relaties Sociale contacten Respect	Relaties en dating
Seksualiteit	Spreken over Taal en woorden	Liefde en verliefdheid Seks in de media	Seksueel gedrag Seksuele gevoelens
Voortplanting	Zwangerschap en geboorte	Keuzes in voortplanting	Vruchtbaarheid en anticonceptie
Gender/seksuele oriëntatie	Genderidentiteit homoseksualiteit	Genderrollen	Gendergelijkheid
Communicatie	Praten Vragen stellen	Zich uiten onderhandelen	Emoties uiten en begrijpen
Weerbaarheid	Ok en niet OK gevoel veiligheid	Seksuele normen Hulp kunnen zoeken	Seksueel misbruik Veiligheid

	12-14	14-16	16-18
Seks en maatschappij	Mediawijsheid	Historisch en cultureel perspectief Seksuele rechten en waarden Mediawijsheid	Beeldvorming Pornografie Lichaamsbeeld Nieuwe media en internet Gezinsvormen en ouderschap Solidariteit Seksuele rechten en emancipatie
Puberteit	Geslachtskenmerken Menstruatie en zaadlozing Hygiëne Lichaamsbeeld Masturbatie Seksuele gevoelens Seksuele carrière	Lichaamsbeeld Seksuele carrière Beleving van puberteit Seksuele gevoelens	
Relaties	Vriendschap Contact leggen, flirten Een relatie aangaan Verliefdheid Afwijzing en liefdesverdriet Internet	Een relatie hebben Liefde Relatievormen Een goede relatie Communicatie Conflictoplossing Afwijzing en liefdesverdriet	Een relatie uitbouwen en onderhouden Invloeden op relaties Communicatie Conflictoplossing
Seks en lichaam	Seksueel lichaam Seksuele functies M/V Gevoelige plekken	Invulling van seks Seksueel verlangen Fantasie Seksuele responscyclus Beleving en diversiteit	Seksuele praktijk Technieken Problemen Intimiteit Seksueel Plezier
Geboorteregeling	Vruchtbaarheid Anticonceptiemiddelen Noodanticonceptie	Geplande en ongeplande zwangerschap Tienerouderschap Anticonceptiekeuze Keuzes en Verantwoordelijkheden	Eigen keuzes en verantwoordelijkheden Anticonceptie in de relatie
Gender	Sekse en gender Verschillen en gelijkenissen tussen jongens en meisjes Seksuele identiteit Genderdiversiteit Sekse, genderidentiteit, genderrol, transgender	Gender en partnerkeuze Schoonheidsideaal Gender en seksueel gedrag Gender en relaties Sekse, genderidentiteit, genderrol, transgender Discriminatie	Gender en partnerkeuze Schoonheidsideaal Gender en seksueel gedrag Gender en relaties Sekse, genderidentiteit, genderrol, transgender Discriminatie en emancipatie

	12-14	14-16	16-18
Seksuele oriëntatie	Homoseksualiteit Biseksualiteit	Coming out Leefwereld Positie van holebi's Houding tegenover holebi's Seks en relaties bij holebi's Discriminatie	Coming out Leefwereld Positie van holebi's Houding tegenover holebi's Seks en relaties bij holebi's Discriminatie en emancipatie
Soa's en hiv	Voorzorgsmaatregelen en veilig vrijen Soa en hiv: overdracht, symptomen, testen, behandeling	Voorzorgsmaatregelen en veilig vrijen Soa en hiv: overdracht, symptomen, testen, behandeling Onderhandelen over veilig vrijen	Voorzorgsmaatregelen, veilig vrijen en noodscenario's Beschermingmethodes in relaties Leven met hiv Solidariteit met mensen met hiv Hiv in de wereld
Seksueel grensoverschrijdend gedrag (SGG)	SGG criteria Internet Hulpverlening Weerbaarheid	SGG criteria Soorten van feiten Seks en de wet Weerbaarheid Verantwoordelijkheid Hulpverlening Internet	SGG criteria Onderhandelen over grenzen SGG in relaties Weerbaarheid Verantwoordelijkheid Maatschappelijk debat over SGG Hulpverlening
Zelfzorg en zelfbeeld	Eigen uiterlijk Invloed van puberteit Positief zelfbeeld Schoonheidsideaal Hygiëne	Kennis over (eigen) lichaam Positief zelfbeeld Schoonheidsidealen	Kunnen omgaan met groepsdruk Positieve attitude tegenover zichzelf Aanvaarding van diversiteit
Communicatie	Kunnen spreken over emoties Eigen wensen kunnen uitdrukken Taal en woordenschat Internet	Vaardigheden in intieme communicatie Lichaamstaal Kunnen omgaan met conflicten Internet	Praten en meningen over relaties en seksualiteit Intieme communicatie Lichaamstaal Internetcommunicatie

Materialenlijsten

Op www.seksuelevorming.be zijn er materiaal- en themalijsten te vinden, en een overzicht van andere informatieve websites voor seksuele vorming.

4 Beroepsgeheim en andere begrippen

Wat? Dit document geeft je meer informatie over het beroepsgeheim en gerelateerde juridische begrippen.

Waarom? Hoe een medewerker kan omgaan met vermoedens of situaties van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik, is deels afhankelijk van het feit of hij houder is van het beroepsgeheim.

Wie? Management en beleidsverantwoordelijken kunnen dit overzicht gebruiken om duidelijkheid te scheppen over de juridische verplichtingen en mogelijkheden binnen de voorziening.

Opgepast! Dit document geeft je een theoretisch kader. De toepassing van het beroepsgeheim in de praktijk vraagt keer op keer een grondige afweging van de hulpverlener in kwestie.

4.1 Aan de slag

Bij het opstellen van een beleid omtrent seksualiteit en lichamelijke integriteit is het belangrijk duidelijk te maken wat de rol is van elke medewerker. Wie in jouw voorziening is houder van het beroepsgeheim en wie niet? Tussen welke medewerkers kan er sprake zijn van een gezamenlijk beroepsgeheim? Aan welke regels moet een vertrouwenspersoon die geen beroepsgeheim heeft (bijvoorbeeld een vertrouwensleerkracht) zich houden? Hoe zit het met vrijwilligers?

De informatie hieronder kan je helpen meer duidelijkheid te scheppen. Twijfel niet om voor meer informatie of voor vorming te rade te gaan bij je koepelorganisatie of een steunpunt.

4.2 Algemene hulpverleningsplicht

Artikel 422bis van het Strafwetboek beschrijft de algemene hulpverleningsplicht van elke burger. Wie aan die plicht verzaakt, kan veroordeeld worden voor schuldig verzuim.

Alle burgers, dus ook houders van het beroepsgeheim, zijn verplicht om hulp te bieden aan een medeburger in nood, indien:

- ze zelf hebben vastgesteld dat deze persoon in groot gevaar verkeert of deze toestand hen werd beschreven door degenen die hun hulp inroepen (tenzij ze, op grond van de omstandigheden waarin ze werden verzocht om te helpen, konden geloven dat het verzoek niet ernstig was of dat er gevaar aan verbonden was);
- ze kunnen helpen zonder ernstig gevaar voor zichzelf of voor anderen.

Men dient zelf hulp te verlenen of door tussenkomst van een derde hulp verschaffen (vb. een gespecialiseerde hulpverlener ter hulp roepen). Aangifte bij de gerechtelijke instanties is niet noodzakelijk.

4.3 Algemene aangifteplicht

De artikels 29 en 30 van het Wetboek van Strafvordering beschrijven de aangifteplicht bij bepaalde misdrijven. Artikel 29 Sv. bevat een bijzondere aangifteplicht voor iedere gestelde overheid, iedere openbare officier of ambtenaar die in de uitoefening van zijn ambt kennis krijgt van een misdaad of wanbedrijf (*ambtelijke aangifteplicht*). Artikel 30 Sv. betreft de aangifteplicht van iedereen die getuige is van aanslagen tegen het leven, de eigendom of de openbare veiligheid.

Er wordt echter aangenomen dat het beroepsgeheim primeert op de aangifteplicht van Art. 29 en 30 Sv. Een hulpverlener die houder is van het beroepsge-

heim kan zich dus niet beroepen op de aangifteplicht om vertrouwelijke informatie bekend te maken.

Een ambtenaar die geen beroepsgeheim heeft en binnen de uitoefening van zijn ambt kennis krijgt van een misdaad of wanbedrijf, maar ook elke persoon die zelf aanslagen tegen het leven, de eigendom of de openbare veiligheid vaststelt, moeten dit aangeven.

Het gaat in deze om een morele verplichting. Het niet vervullen van deze aangifteplicht wordt immers niet bestraft. Wel kan je, wanneer je een misdrijf vergemakkelijkt of je het mogelijk maakt dat het verder blijft gaan, medeplichtig bevonden worden en op basis daarvan gestraft worden.

4.4 Beroepsgeheim

"Geneesheren, heekundigen, officieren van gezondheid, apothekers, vroedvrouwen en alle andere personen die uit hoofde van hun staat of beroep kennis dragen van geheimen die hun zijn toevertrouwd en deze bekendmaken buiten het geval dat deze worden opgeroepen om in rechte of voor een parlementaire onderzoekscommissie getuigenis af te leggen en buiten het geval dat de wet hen verplicht die geheimen kenbaar te maken, worden gestraft met een gevangenisstraf van acht dagen tot zes maanden en een geldboete van honderd tot vijfhonderd euro." (art. 458 Sw)

Houders van beroepsgeheim

Het beroepsgeheim is voorbehouden aan die personen die door hun beroep, hun functie of hun (semi-) professionele staat *genoodzaakt* zijn om geheimen te vernemen, omdat mensen *genoodzaakt* zijn zich tot hen te wenden. Het gaat onder meer over beroepen binnen de medische en de sociale sector. Gedetail-

leerde informatie vind je in de specifieke regelgeving ten aanzien van bepaalde functies of sectoren zoals de Integrale Jeugdhulp en de Centra voor Leerlingenbegeleiding.¹⁹ Er bestaan ook een aantal specifieke wettelijke bepalingen die binnen bepaalde sectoren voorzien in een beroepsgeheim voor administratief personeel.²⁰ Doorgaans wordt door de bepaling “uit hoofde van hun staat” aangenomen dat in de genoemde sectoren ook personen met het statuut van vrijwilliger of stagiair beroepsgeheim hebben. Meer informatie over vrijwilligerswerk en beroepsgeheim vind je via wvg.vlaanderen.be/vrijwilligers/.

Geheimen

De houder van het beroepsgeheim ontvangt de vertrouwelijke informatie in het kader van een individuele hulpverleningsrelatie (vertrouwensrelatie). Het kan gaan om informatie die van nature geheim is (informatie die betrekking heeft op het privéleven van de cliënt; informatie die de cliënt prijsgeeft over zijn relatie met anderen, de zogenaamde contextuele informatie) of om informatie die geheim is omdat ze werd toevertrouwd (i.e. een cliënt heeft expliciet of impliciet verzocht om bepaalde informatie confidentieel te behandelen). Opdat er sprake zou zijn van een geheim, volstaat dus de wil om bepaalde

(subjectieve of objectieve) informatie af te schermen van derden.

De bekendmaking van deze geheimen kan aanleiding geven tot een strafrechtelijke sanctie, tenzij sprake is van een getuigenis in rechte of voor een parlementaire onderzoekscommissie (sprekrecht) of een wettelijke verplichting tot bekendmaking. Het is steeds de rechter die beoordeelt of er in een concreet geval sprake is van een schending van het beroepsgeheim.

Ten aanzien van alle derden

Het beroepsgeheim geldt tegenover alle derden, zowel binnen de hulpverleningsorganisatie als daarbuiten. In welbepaalde omstandigheden kan dit strikte principe evenwel gemilderd worden: coördinatie en toezicht door de leidinggevende personen; wettelijke vertegenwoordiging en ouderlijk gezag; gedeeld en het gezamenlijk beroepsgeheim (cf. infra). Ten aanzien van de cliënt zelf geldt het beroepsgeheim niet: de cliënt heeft steeds recht op toegang tot en verbetering van zijn of haar gegevens.

Beroepsgeheim ten aanzien van minderjarige cliënten

Wanneer je met minderjarige cliënten werkt, geldt het beroepsgeheim eveneens ten opzichte van de ouders (of voogd) van de minderjarige. Gezien de principiële handelingsonbekwaamheid van minderjarigen, is het echter onvermijdelijk dat deze laatsten als wettelijke vertegenwoordigers in bepaalde situaties vertrouwelijke informatie zullen bekomen met betrekking tot hun kind.²¹ Zolang er geen sprake is van een belangenconflict tussen kind en ouders, is dit niet noodzakelijk problematisch.

Het recht op geheimhouding van de minderjarige ten aanzien van zijn ouders wordt ook – en op meer algemene wijze – ingeperkt door het ouderlijk gezag (art. 371-387bis B.W.), dat de ouders onder meer toelaat te beslissen over aspecten van opvoeding, opleiding, gezondheid, ontspanning van hun minderjarig kind.²² In geval van een (potentieel) belangenconflict met de ouders, overheerst echter het belang van het kind en kan de hulpverlener zich dus ook ten aanzien van de ouders beroepen op zijn zwijgplicht.

Het ouderlijk gezag heeft overigens een doelgebonden karakter: de inhoud ervan evolueert mee met de leeftijd van de minderjarige, van een beschermende functie (voor het zeer jeugdige kind) naar een begeleidende functie (voor de rijpere minderjarige).²³ Vandaag wordt aangenomen dat minderjarigen die over “voldoende oordeelsvermogen” beschikken, zelfstandig bepaalde beslissingen kunnen nemen met betrekking tot de eigen persoon. Ook dit wijst erop dat het ouderlijk gezag niet langer kan beschouwd worden als een absoluut recht van ouders tot kennisname van bepaalde informatie die door een minderjarige cliënt werd toevertrouwd aan een hulpverlener.

De rechten van een minderjarige cliënt in de Integrale Jeugdhulp worden bepaald door het Decreet betreffende de Rechtspositie van de Minderjarige in de Jeugdhulp (DRP) dat sinds 1 juli 2006 van kracht is. Meer informatie daarover vind je op www.rechtspositie.be. Op www.steunpuntjeugdhulp.be worden in de rubriek ‘FAQ’ vele concrete voorbeelden behandeld.

¹⁹ Voorbeelden van specifieke regelgeving: art. 77 Wet 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming (B.S. 15 april 1965) (Jeugdbeschermingswet), art. 43 Gecoördineerde Decreten 4 april 1990 inzake bijzondere jeugdbijstand (B.S. 8 mei 1990) (Decreten Bijzondere Jeugdbijstand), art. 52 Decreet 19 december 1997 betreffende het Algemeen Welzijnswerk (B.S. 17 februari 1998) (Decreet Algemeen Welzijnswerk), art. 9 §1, 8° Decreet 18 mei 1999 betreffende de geestelijke gezondheidszorg (B.S. 17 juli 1999) (Decreet Geestelijke Gezondheidszorg), art. 8 Decreet 7 mei 2004 betreffende de Integrale Jeugdhulp (B.S. 4 oktober 2004) (Decreet Integrale Jeugdhulp), art. 11 Decreet 1 december 1999 betreffende de centra voor leerlingenbegeleiding (B.S. 10 april 1999) (CLB-Decreet).

²⁰ Voorbeelden hiervan zijn opnieuw terug te vinden in o.m. de Jeugdbeschermingswet, de Decreten Bijzondere Jeugdbijstand, het Decreet Geestelijke Gezondheidszorg, het CLB-Decreet en het Decreet Algemeen Welzijnswerk.

²¹ Hetzelfde geldt ten aanzien van andere onbekwame cliënten. Zie I. Van der Straete en J. Put, 104-106.

²² Aan de uitoefening van het ouderlijk gezag is ingevolge art. 1384, tweede lid B.W. ook een vermoeden van aansprakelijkheid verbonden voor schade veroorzaakt door minderjarige kinderen. Ouders kunnen dit vermoeden weerleggen door te bewijzen dat zij geen fout hebben begaan in de opvoeding van of de toezicht op hun kind.

²³ Het evolutief karakter van het ouderlijk gezag kan o.m. afgeleid worden uit art. 5 IVRK.

Uitzonderingen op het beroepsgeheim

Art. 458 Sw. voorziet in twee categorieën uitzonderingen op de principiële zwijgplicht, met name de getuigenis in rechte (of voor een parlementaire onderzoekscommissie) en de wettelijke verplichting tot bekendmaking. Tot slot werden ook door de rechtspraak een aantal figuren ontwikkeld die als basis kunnen dienen voor het doorbreken van het beroepsgeheim. Hierna volgt een bondige bespreking van de uitzonderingen die het meest relevant zijn.

Getuigenis in rechte

Houders van het beroepsgeheim beschikken ten aanzien van hoven en rechtbanken (of ten aanzien van een onderzoeksrechter in het kader van een gerechtelijk onderzoek) over een spreek- én zwijgrecht. De rechter kan evenwel onderzoeken of het beroepsgeheim door de weigering om te getuigen niet wordt afgewend van de maatschappelijke noodzaak waarin het zijn verantwoording vindt. Het spreekrecht geldt niet ten aanzien van politiediensten en parketmagistraten.

Algemene hulpverleningsplicht (schuldig verzuim: art. 422bis Sw.)

Zoals hierboven reeds vermeld, zijn alle burgers, dus ook houders van het beroepsgeheim, verplicht om hulp te bieden aan een medeburger in nood. Men dient zelf hulp te verlenen of door tussenkomst van een derde (vb. een meer gespecialiseerde hulpverlener) hulp verschaffen. Aangifte bij de gerechtelijke instanties is niet noodzakelijk.

Indien een hulpverlener in een concrete situatie meent dat een cliënt in groot gevaar verkeert, wordt aangenomen dat het beroepsgeheim kan wijken voor de hulpverleningsplicht van art. 422bis Sw. Voorwaarde hierbij is dat enkel het slachtoffer cliënt is. Is de per-

soon die de gevaarsituatie veroorzaakt (ook) cliënt, dan blijft het beroepsgeheim in principe gelden. Wanneer echter alle mogelijkheden van hulpverlening uitgeput zijn en er geen veiligheid kan worden geboden aan het slachtoffer, kan de hulpverlener zich eventueel beroepen op de noodtoestand om aangifte te doen bij de politie (cf. infra). Voor gevallen van misbruik van minderjarigen en kwetsbare personen bestaat eveneens een specifiek aangifteredt (cf. infra).²⁴

Aangifteredt bij misbruik van minderjarigen en kwetsbare personen (art. 458bis Sw.)

«Enieder, die uit hoofde van zijn staat of beroep houder is van geheimen en hierdoor kennis heeft van een misdrijf zoals omschreven in de artikelen 372 tot 377, 392 tot 394, 396 tot 405ter, 409, 423, 425 en 426, gepleegd op een minderjarige of op een persoon die kwetsbaar is ten gevolge van zijn leeftijd, zwangerschap, een ziekte dan wel een lichamelijk of geestelijk gebrek of onvolwaardigheid kan, onverminderd de verplichtingen hem opgelegd door artikel 422bis, het misdrijf ter kennis brengen van de procureur des Konings, hetzij wanneer er een ernstig en dreigend gevaar bestaat voor de fysieke of psychische integriteit van de minderjarige of de bedoelde kwetsbare persoon en hij deze integriteit niet zelf of met hulp van anderen kan beschermen, hetzij wanneer er aanwijzingen zijn van een gewichtig en reëel gevaar dat andere minderjarigen of bedoelde kwetsbare personen het slachtoffer worden van de in voormelde artikelen bedoelde misdrijven en hij deze integriteit niet zelf of met hulp van anderen kan beschermen.»²⁵

²⁴ I. Van der Straete en J. Put, 147-151.

²⁵ Artikel 458bis Sw. werd recent gewijzigd door de wet van 30 november 2011 tot wijziging van de wetgeving wat de verbetering van de aanpak van seksueel misbruik en feiten van pedofilie binnen een gezagsrelatie betreft. Bij deze wijziging werd het aangifteredt uitgebreid. Het is niet langer een voorwaarde dat de houder van het beroepsgeheim het slachtoffer heeft onderzocht of

Houders van het beroepsgeheim die geconfronteerd worden met feiten van mishandeling en seksuele delinquentie ten aanzien van minderjarigen of kwetsbare personen, kunnen hiervan aangifte doen indien voldaan is aan volgende voorwaarden:

- er bestaat een ernstig en dreigend gevaar voor de psychische of fysieke integriteit van de betrokkene;
- er zijn aanwijzingen van een gewichtig en reëel gevaar dat andere minderjarigen of kwetsbare personen slachtoffer zouden worden;
- ze kunnen deze integriteit niet zelf of met hulp van anderen beschermen.

Artikel 458bis Sw. voorziet dus in een aangifteredt (niet: aangifteplicht).²⁶ Van de hulpverlener wordt verwacht dat hij eerst zelf alles in het werk stelt om – eventueel met de hulp van andere hulpverleners – de gevaarsituatie af te wenden. De aangifte bij de procureur des Konings moet aldus beschouwd worden als een *ultimum remedium*.

Noodtoestand

De noodsituatie is een door de rechtspraak ontwikkelde figuur die toelaat om een zekere strafrechtelijke bepaling te overtreden indien dit noodzakelijk (i.e. acute gevaarsituatie) is voor het vrijwaren van een ander, belangrijker rechtsgoed of belang (i.e. zekere, actuele, ernstige en noodzakelijke aantasting).

door het slachtoffer in vertrouwen werd genomen; het kan gaan om misdrijven gepleegd op minderjarigen of kwetsbare personen; en ook een gevaar voor andere slachtoffers geeft aangifteredt. Onder de misdrijven die door het artikel in aanmerking worden genomen: aanranding van de eerbaarheid en verkrachting (art. 372-377 Sw.), genitale verminking bij personen van het vrouwelijke geslacht (art. 409 Sw.).

²⁶ Vanuit hulpverleningsperspectief is de aangifte van dergelijke feiten niet altijd de meest wenselijke oplossing. Artikel 458bis Sw. laat de hulpverlener toe een afweging te maken van de verschillende belangen, zonder dat zijn beroepsgeheim daarbij een absoluut obstakel vormt.

Uit rechtspraak blijkt dat de bescherming van de fysieke of seksuele integriteit hoger wordt ingeschat dan de bescherming van het beroepsgeheim²⁷.

Instemming van de cliënt

Bepaalde rechtsleer aanvaardt dat het beroepsgeheim niet geschonden wordt indien de cliënt instemt met het doorgeven van de door hem toevertrouwde informatie aan derden (zgn. beschikkingsgedachte). Opdat er sprake zou zijn van een “bevrijdende” instemming, wordt wel vooropgesteld dat de instemming (1) voorafgaat aan de bekendmaking, (2) specifiek betrekking heeft op bepaalde informatie en bepaalde bestemmingen, (3) vrij – dus zonder enige dwang of druk – plaatsvindt, en (4) uitdrukkelijk wordt geformuleerd door een (5) goed geïnformeerde cliënt (i.e. principe van de *informed consent*).²⁸ Hou er rekening mee dat dit voor een minderjarige cliënt minder vanzelfsprekend kan zijn.

Andere

Een aantal specifieke uitzonderingen op het beroepsgeheim houden verband met de rapportageplicht van gemandateerde hulpverleners²⁹, de inspectie inzake de erkenning en de subsidiëring van bepaalde welzijnsvoorzieningen, en de wettelijk verplichte informatiestromen tussen bepaalde hulpverleningsinstanties.³⁰

27 I. Van der Straete en J. Put, 159-162..

28 I. Van der Straete en J. Put, 178-195.

29 Voorbeelden hiervan zijn o.m. de consulenten van de sociale dienst van het Comité Bijzondere Jeugdzorg, de consulenten van de sociale dienst bij de Jeugdrechtsbank en justitieassistenten in de Justitiehuizen.

30 I. Van der Straete en J. Put, 67-76 en 154-159.

Gedeeld / gezamenlijk beroepsgeheim

Gedeeld beroepsgeheim

Het gedeeld beroepsgeheim³¹ is een rechtstheoretische figuur die in de praktijk vaak wordt aangewend om bepaalde communicatievormen tussen hulpverleners te rechtvaardigen. Volgende principes zijn daarbij essentieel:

- het beroepsgeheim kan enkel gedeeld worden onder hulpverleners die ook individueel ten volle gebonden zijn door het beroepsgeheim;
- de hulpverlener aan wie bepaalde dossierinformatie wordt doorgegeven, dient effectief betrokken partij te zijn (of worden) bij de hulpverlening aan de cliënt;
- dossierinformatie kan enkel gedeeld worden tussen hulpverleners in de mate dat deze optreden met eenzelfde finaliteit;
- noodzakelijkheids criterium: enkel dossierinformatie die noodzakelijk is in het licht van de continuïteit of de kwaliteit van de hulpverlening kan gedeeld worden (i.e. need to know);
- de cliënt dient behoorlijk geïnformeerd worden over het feit dat bepaalde vertrouwelijke informatie aan derden zal worden overgemaakt.

Het gedeeld beroepsgeheim kent wel een wettelijke basis in het Kaderdecreet Integratie Jeugdhulp (art. 32): “*De actoren, bedoeld in art. 30, eerste lid, wisselen onder elkaar persoonsgegevens uit met het oog op de uitvoering van de taken en bevoegdheden geregeld door dit decreet. Onverminderd de verplichtingen en beperkingen die voortvloeien uit de wet van 8 december 1992 betreffende de bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens of uit de regelgevingen van de sectoren, is deze gegevensuit-*

31 I. Van der Straete en J. Put, 207-233.

wisseling onderworpen aan de volgende voorwaarden: 1 de gegevensuitwisseling heeft enkel betrekking op gegevens die noodzakelijk zijn voor de jeugdhulp 2 de gegevens worden enkel uitgewisseld in het belang van de personen tot wie de jeugdhulp zich richt 3 de genoemde actoren trachten, in de mate van het mogelijke, de geïnformeerde instemming met de gegevensuitwisseling te verkrijgen van de persoon op wie de gegevens betrekking hebben.”

Gezamenlijk beroepsgeheim

Het gezamenlijk beroepsgeheim³² is een rechtstheoretische figuur die de uitwisseling van dossierinformatie tussen leden van eenzelfde hulpverleningsteam vergemakkelijkt. In deze visie gaat men er immers van uit dat het beroepsgeheim niet zozeer op elke teamlid afzonderlijk rust dan wel op het team in zijn geheel. Volgende principes zijn essentieel:

- relevantiefilter: binnen het team kan enkel de informatie circuleren die relevant is voor het opnemen van de verantwoordelijkheid die op het team rust;
- het team is een duidelijk afgelijnde hulpverleningseenheid (i.e. een probleemoplossend samenwerkingsverband, waarbij de teamleden streven naar een gemeenschappelijk geïntegreerde visie);
- het team moet als dusdanig ook herkenbaar zijn voor de cliënt.

4.5 Andere begrippen

De notie “beroepsgeheim” wordt vaak als containerbegrip gebruikt, terwijl er vanuit juridisch oogpunt eigenlijk een onderscheid moet gemaakt worden tussen het “eigenlijke” beroepsgeheim (art. 458 Sw.) en andere rechtsgronden die een verplichting inhouden om informatie vertrouwelijk te behandelen:

32 Van der Straete en J. Put, 234-239.

- de discretieplicht van werknemers (vb. art. 17, 3° a) AO-wet);
- het geheim van het opsporingsonderzoek (art. 28quinquies, §1 Sv.) en het gerechtelijk onderzoek (art. 57, §1 Sv.);
- de vertrouwelijkheid van persoonsgegevens (Wet Verwerking Persoonsgegevens).

Discretieplicht

De discretieplicht is opgenomen in diverse beroepsreglementeringen en in de wet op de arbeidsovereenkomsten. Een werknemer is op basis van de vertrouwelijkheidsclausule in de arbeidsovereenkomst die hij of zij heeft ondertekend, gebonden door een discretieplicht. Dit wil zeggen dat hij de informatie waarvan hij kennis krijgt tijdens of naar aanleiding van zijn professionele activiteiten vertrouwelijk dient te behandelen. De discretieplicht geldt ten aanzien van derden extern aan de onderneming of de dienst, maar kan niet ingeroepen worden ten opzichte van rechterlijke instanties.

Onderzoeksgeheim

Het beroepsgeheim moet verder onderscheiden worden van het zgn. onderzoeksgeheim, waaraan eenieder gebonden is die "beroepshalve zijn medewerking dient te verlenen aan het opsporingsonderzoek (resp. gerechtelijk onderzoek)." (art. 28quinquies, §1 Sv. en art. 57, §1 Sv.)

Vertrouwelijkheid van persoonsgegevens

In de mate dat vertrouwelijke gegevens betrekking hebben op persoonsgebonden informatie, wordt het beroepsgeheim vaak in verband gebracht met het recht op eerbiediging van het privé-leven (privacy), en aldus ook met de vertrouwelijkheid van persoonsgegevens in de zin van de Wet Verwerking Persoonsgegevens (Privacywet). Het recht op privacy ligt verankerd in de belangrijke mensenrechtenverdragen en vindt daarnaast ook haar weerslag in art. 22 van de Belgische Grondwet. Traditioneel wordt het recht op privacy opgedeeld in vier componenten: het recht op rust en isolement (ook wel genoemd: "the right to be left alone"), het recht op morele en psychische integriteit, het recht op geheimhouding van informatie met betrekking tot de persoon (informatieele privacy) en het recht op het uitbouwen van menselijke contacten (relationele privacy)³³.

Toch is het belangrijk om voor ogen te houden dat art. 458 Sw. zowel qua finaliteit als juridische draagwijdte grondig verschilt van de privacywetgeving.

³³ Zie ook I. Van der Straete en J. Put, 21-34.

5 Risico- en beschermingsfactoren (en signalen)

Uit onderzoek kennen we tal van risico- en beschermingsfactoren, die de kans op seksueel grensoverschrijdend gedrag (SGG) kunnen verhogen of verlagen. Deze factoren kunnen op het niveau van de specifieke kwetsbaarheid of weerbaarheid van de kinderen en jongeren liggen, maar ook op het niveau van de medewerkers en/of de voorziening.

Het is van belang in kaart te brengen welke factoren in uw voorziening spelen, om te kunnen anticiperen op situaties van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Op die manier kunnen risicofactoren eventueel ondervangen worden, of kunnen beschermende factoren worden versterkt.

- Op het niveau van de kinderen en jongeren: factoren die de kwetsbaarheid beïnvloeden zijn bijvoorbeeld mate van kennis, gewoontepatronen, sociale steun...
- Op het niveau van de medewerkers gaat het over deskundigheid, teamwerking, attitudes t.a.v. seksualiteit en seksueel misbruik
- Op het niveau van de voorziening gaat het bijvoorbeeld over het selectiebeleid van personeel en vrijwilligers, mate van toezicht, de professionaliteit van de voorziening m.b.t. seksualiteit...

5.1 Risicofactoren voor kinderen en jongeren³⁴

We hanteren de volgende codering bij de indeling van risicofactoren:

* = risicofactor voor slachtofferschap;

** = risicofactor voor ouderschap;

*** = risicofactor voor zowel slachtoffer- als ouderschap.

Onveranderbare achtergrondfactoren (risicogroepen)

- Sekse: jongens zijn vaker dader van SGG, meisjes zijn vaker slachtoffer. ***
- Leeftijd: kinderen onder de 15 jaar zijn relatief vaak slachtoffer.*
- Opleiding: wie een lagere opleiding geniet, loopt meer risico.*
- Seksuele identiteit: holebi-jongeren lopen een groter risico op ervaringen met SGG.*
- Beperking: jongeren met een verstandelijke en/of lichamelijke beperking lopen een groter risico, onder meer door de afhankelijkheid van (lichamelijke) zorg, het wonen in een voorziening, gebrekkige communicatie en een geïsoleerde sociale positie (afscherming van informatie en leeftijdsgenoten). Jongeren met een verstandelijke beperking kunnen bovendien een minder goed ontwikkeld beoordelingsvermogen hebben, en minder kennis en ervaring op het gebied van seksualiteit.***
- Gezinsachtergrond: kinderen uit een kwetsbare gezinssituatie lopen een groter risico op slachtofferschap. Onder meer door de afwezigheid van een ouder, drank- of drugsgebruik door een ouder, aanwezigheid van stiefvader, ziekte van de moeder, ernstige echtelijke conflicten, een bestraffende opvoeding of grote armoede. Opgroeien in een negatief gezinsklimaat (bijv. getuige zijn van huiselijk geweld of weinig empathie en toezicht ervaren) hangt ook samen met ouderschap.***
- SGG-ervaring in het verleden.***
- Etnisch-culturele achtergrond: Nederlands onderzoek toont dat respectievelijk 9% en 12% van de Marokkaanse en Turkse jongens ooit werd gedwongen tot seksuele handelingen. Marokkaanse en Turkse jongens geven ook vaker aan dat ze druk ervaren in de vriendengroep om seksuele ervaring op te doen. Ook negatieve stereotiepe opvattingen over genderrollen zijn het sterkst bij jongens en meisjes met deze etnische achtergrond.***

- Ook blijkt uit onderzoek dat jonge vluchtelingen, asielzoekers en mensen zonder wettig verblijf in Europa extreem veel risico lopen om in opvangcentra geconfronteerd te worden met SGG.*

Veranderbare risicofactoren

Individuele risicofactoren

Drie clusters van individuele factoren spelen een rol bij seksueel grensoverschrijdende ervaringen en gedragingen:

- Achtergrond en gedrag
 - Seksuele en relationele geschiedenis: seksuele ervaring, meerdere seksuele partners; oudere sekspartners; starten met seks op jongere leeftijd; losse seksuele partners; veel instrumentele seks (seks in ruil voor geld of beloning) ***
 - Gebruik van alcohol of drugs ***
 - Pornogebruik: risicofactor voor ouderschap voor mannen die ook al hoger scoren op andere risicofactoren
- Seksuele attitudes en motieven
 - Verkrachtingsmythes (vooroordelen en stereotiepe opvattingen over seksueel geweld) onderschrijven **
 - Vrouwonvriendelijke of seksistische denkbeelden hebben **
 - Positieve attitude tegenover het uitoefenen van seksuele dwang (bijv. bagatelliseren van ernst en impact van SGG)**
 - Zelfbeeld/lagere eigenwaarde (negatievere attitude tegenover zichzelf)*
 - Dominantie of hedonistische motieven voor seks; sterke gerichtheid op seks bij jongeren; overmatig seksueel verlangen bij volwassenen; afwijkende seksuele opwindings/fantasieën **
- Vaardigheden op relationeel en seksueel gebied: 'seksuele interactiecompetentie' ***
 - Seksuele assertiviteit (om ongewenste seks te weigeren) maakt weerbaarder tegen SGG

³⁴ Kennisdocument kinderen en jongeren en seksueel grensoverschrijdend gedrag, Sensoa, 2012

- Ambigue communicatie over het wel of niet willen van seks

Sociale risicofactoren

Onder de sociale context valt de invloed van verschillende mensen in de directe omgeving van jongeren: ouders, vrienden en leeftijdsgenoten.

- Een goede band met de ouders vormt een beschermende factor voor het meemaken en vertonen van seksueel grensoverschrijdend gedrag
- Het conformeren aan vrienden en het ervaren van groepsdruk ***
- Het kennen van leeftijdsgenoten die seksueel grensoverschrijdend gedrag hebben vertoond of meege-maakt ***
- Rondhangen bij en lid zijn van bepaalde jongeren- of studentenclubs of jeugdbendes waarbij (seksueel getint) geweld tot de gangbare omgansvormen behoort **

Situatiegebonden factoren (risicosituaties)

Uit de literatuur blijkt dat er – naast de familie – een aantal contexten zijn waarin de kans op confrontatie met seksueel grensoverschrijdend gedrag hoger ligt: een afhankelijke of ongelijkwaardige partnerrelatie, de school, de sportwereld, de kerk...

Verschillende situatiegebonden factoren kunnen de kans op seksueel grensoverschrijdend gedrag in bepaalde contexten vergroten. Onder meer het gebrek aan sociale controle en sancties op seksueel grensoverschrijdend gedrag (bijv. in oorlogsgebieden en asielcentra), de specifieke machtsverhouding, de tijd van de gebeurtenis (dag of nacht), de locatie en de één-op-één-relatie tussen pleger en slachtoffer (afwezigheid van anderen) spelen een rol. Ook situ-

aties waarin veel alcohol of drugs worden gebruikt, verhogen het risico op seksueel grensoverschrijdend gedrag. Verder verhoogt ook 'online zijn' het risico op confrontatie met seksueel grensoverschrijdend gedrag, in de vorm van ongewenste seksueel getinte vragen en webcambeelden.

Een aantal van deze factoren kunnen bijdragen aan de onduidelijkheid van de situatie doordat het beoordelingsvermogen van de pleger wordt belemmerd en gedragingen van het slachtoffer verkeerd worden geïnterpreteerd. Ook kunnen ze de gelegenheid voor seksueel grensoverschrijdend gedrag verstrekken.

TABEL Slachtoffers: risicogroepen, risicofactoren en risicosituaties

Risicogroepen (achtergrondfactoren):

- Meisjes/vrouwen;
- Etnisch-culturele minderheden (allochtone achtergrond);
- Opgegroeid in negatief (gezins)klimaat;
- Getraumatiseerd in de jeugd (seksueel misbruik/(getuige van) huiselijk geweld);
- Eerder slachtoffer van seksueel geweld;
- Achtergrond van grote armoede.

Risicofactoren:

- Weinig seksuele interactiecompetentie (meisjes, vrouwen);
- Ambigüiteit in seksuele communicatie;
- Veel seks in ruil voor geld of iets anders;
- Veel losse seksuele contacten.

Risicosituaties:

- Mishandeling in partnerrelatie;

- Sterk door mannen gedomineerde werkomgeving;
- Verblijven in oorlogsgebieden;
- Vluchteling, asielzoeker (vrouwen);
- Combinatie alcohol en seks.

TABEL Plegers: risicogroepen, risicofactoren en risicosituaties

Risicogroepen (achtergrondfactoren):

- Jongens/mannen;
- Etnisch-culturele minderheden voor SGG onder jongeren (allochtone achtergrond);
- Opgegroeid in negatief (gezins)klimaat;
- Getraumatiseerd in de jeugd (seksueel misbruik/(getuige van) huiselijk geweld);

Risicofactoren:

- Weinig seksuele interactiecompetentie (jongeren);
- Sterke gerichtheid op seks (jongeren);
- Overmatig seksueel verlangen (volwassenen);
- Afwijkende seksuele opwindings/fantasieën;
- Positieve attitude ten aanzien van dwang;
- Negatieve attitude ten aanzien van vrouwen;
- Geloof in verkrachtingsmythen;
- Veel instrumentele seks;
- Veel losse seksuele contacten (jongeren);
- Ambigüiteit in seksuele communicatie (jongeren).

Risicosituaties:

- Weinig sociale controle;
- Weinig sancties op seksueel geweld;
- Combinatie alcohol en seks.

5.2 Risicofactoren voor medewerkers³⁵

Ook voor medewerkers (hulpverleners) zijn risicofactoren in kaart gebracht. Ze vallen in drie groepen factoren uiteen. De factoren met een * aangeduid staan in verband met seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Bekwaamheid medewerkers

- Taken en bevoegdheden: onduidelijkheid over rol en verantwoordelijkheden van persoonlijke begeleiding, coördinatie en andere taken
- Algemene kennis en vaardigheden zijn onvoldoende (communicatievaardigheden, onervarenheid, te weinig training en opleiding, verschillend reageren op gedrag...)
- Mogelijkheden en keuzes voor kinderen en jongeren onvoldoende benutten (niet betrekken bij keuzes of ondermijnen keuzemogelijkheden, te grote controle, teveel betutteling, niet voldoende afstand houden, weinig coaching...)
- Omgang met kinderen en jongeren niet adequaat (gebrek aan zorg, geen respect voor persoonlijke bezittingen en geld van kinderen en jongeren, weinig warme en vriendelijke omgang...)

Een professionele werkhouding

- Moraliteit is beperkt (kinderen en jongeren als een probleem bekijken, geen individuele verschillen willen aanvaarden, veroordelende taal gebruiken, niet gemotiveerd zijn...)*
- Gebrek aan betrouwbaarheid (afspraken niet nakomen, wisselende hulpverleners, slecht uitgevoerde taken, slechte communicatie tussen hulpverleners...)
- Ogen sluiten voor seksueel grensoverschrijdend gedrag (niet willen geloven dat dit voorkomt, geweld

‘gewoon’ vinden of goedpraten, niet melden van situaties...*

Open houding

- Mate van ondersteuning t.a.v. externe contacten: informatie niet delen, niet stimuleren tot het aangaan van contacten, vijandig zijn tegenover externen of vriendschappen van de jongere...*
- Defensief zijn: agressieve en defenieve houding, intimideren van andere medewerkers, onwaarheden verspreiden, gesloten teams

Persoonlijke risicofactoren

- Psychische of psychiatrische problematiek
- Negatief zelfbeeld of gebrek aan zelfvertrouwen
- Verslavingsproblematiek
- Problemen met emoties reguleren en uitdrukken
- Geloof in het effect van fysieke straf en mishandeling
- Gebrek aan pedagogisch besef
- Sterke behoefte aan controle
- In contact met cliënten zoeken naar warmte en steun, waardering en bevestiging
- Behoeft hebben eigen mannelijkheid, vrouwelijkheid of seksuele aantrekkingskracht te bewijzen
- Een geschiedenis van grensoverschrijdend gedrag
- Negatieve jeugdervaringen en gezinsomstandigheden
- Stress en overbelasting

5.3 Risicofactoren voor voorzieningen

Ook hier onderscheiden we drie groepen van factoren.

Goede sturing door de verantwoordelijke(n)

- Verantwoordelijken zijn niet beschikbaar of nemen rol niet op: onvoldoende beslissingen nemen, niet ingrijpen bij regelovertredingen, groep die het beleid bepaalt...
- Een gesloten cultuur bevorderen: niet open staan

voor klachten, problemen ontkennen, weinig open voor suggesties, defensief aansturen...

- Ontbreken van richtlijnen: er is geen visie en beleid t.a.v. seksueel gedrag, niet uitgeklaarde verwachtingen en bevoegdheden, inconsistent gedrag van verantwoordelijken...
- Onvoldoende zorg voor deskundigheid van medewerkers: geen bijscholingsbeleid, groot personeelsverloop, hoog ziekteverzuim, geen werkoverleg of supervisie, overbelaste medewerkers...
- Onvoldoende inzicht en ervaring

Organisatie van de begeleiding

- Er is geen begeleiding voorzien voor kinderen en jongeren: geen ondersteuningsplan, geen programma, onvoldoende inzet van expertise en middelen, weinig activiteiten...
- Geen gepaste begeleiding: vasthouden aan eigen gemak, geen goede samenstelling van groepen, geen differentiatie van het aanbod...
- Geen gepaste omgeving: geen gezonde, veilige, gezellige locatie

Verbinding tussen mensen

- Gebrek aan interne verbinding: niet nakomen van overleg afspraken, geen interne afstemming, geen informele momenten...
- Gebrek aan externe contacten: geïsoleerd zijn van de buitenwereld, geen bezoekers...

5.4 Signalen van (seksueel) grensoverschrijdend gedrag

In de brochure “Grensoverschrijdend gedrag. Preventie, detectie en aanpak (Kind en Gezin; (<http://www.kindengezin.be/brochures-en-rapporten/brochures/broch-grensoverschrijdend-gedrag.jsp#/16/>)) is een signalenlijst opgenomen op p 13-14.

³⁵ Gebaseerd op: Janssens, K., Lammers, M., Hartog, Z., Goes, A. & Heeringa, N., (2012). Toolkit Werken aan sociale veiligheid. Preventie en aanpak van grensoverschrijdend gedrag in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. Utrecht: MOVISIE

SLOT

1 Een woord van dank

Dit *Raamwerk Seksualiteit en Beleid* kwam tot stand dankzij de medewerking en expertise van heel wat experts uit allerlei organisaties en structuren. Vooreerst danken we alle instellingen en organisaties die in hun samenwerking met Sensoa de voorbije tien jaren al bijdroegen aan het ontwikkelen van dit Raamwerk. In de loop van 2011 werd het *Raamwerk Seksualiteit en Beleid* verder ontwikkeld in een samenwerking tussen Sensoa en Child Focus en met de onmisbare feedback van talloze experts. Zij kwamen tweemaal samen als feedbackgroep of gaven tijdens aparte ontmoetingen hun nuttige commentaren.

Dit *Raamwerk Seksualiteit en Beleid* voor de sectoren van Integrale Jeugdhulp kwam tot stand in opdracht van het Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. Een werkgroep met experts werkte hieraan mee en heeft bestaande expertise mee geïntegreerd. De werkgroep werd begeleid door Erika Frans en Sam Geuens.

Leden van de werkgroep:

Elke Van Roy, Heidi Braye, Hanan Ben Abdeslam, Ann Aerts, Dominique Van Acker, Jan Declercq, Ann Moens, Gerlinde Taets, Ilse Vandeputte, Helen

Blow, Kris De Groof, Lieven Fierens, Marleen Vandeckerckhove, Veerle Wuyts, Joris Cracco, Elke Verbruggen, Caroline Robberecht, Katrien Herbots, Goedele Schoukens, Bert Vanrumst

Vanaan de zijlijn:

Tineke Oosterlinck, Jan Mampuyts, Jan Stevens, Stephanie Raman, Carine Dewilde

2 Referentielijst

Annon, J.S., *The PLISSIT Model: a proposed conceptual scheme for the behavioral treatment of sexual problems*. Journal of Sex Education and Therapy, 1976 (2): 1-15

Anthoni, S., (Red.), (2011), *Hulpverlening bij kindermishandeling. Over individuele weerbaarheid en maatschappelijk kwetsbaarheid*, Cahiers Seksuele Psychologie & Seksuologie, nr. 5, Garant, Antwerpen – Apeldoorn

Bajema, C. (2001). *Omgaan met ongewenst seksueel gedrag op school. Copingsstrategieën van jongeren in het voortgezet onderwijs*.

Bal, S., Van Oost, P., De Bourdeaudhuij, I., & Crombez, G. (2003). *Avoidant coping as a mediator between self-reported sexual abuse and stress-related symptoms in adolescents*. In: Child Abuse & Neglect, Vol 27, blz. 883-897.

Bancroft, J. (ed.) et al. (2003). *Sexual development in childhood*. Bloomington: Indiana University Press.

Basismodel meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling. Stappenplan voor het handelen bij signalen van huiselijk geweld en kindermishandeling, (2009), Nederlands Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Beleidsplan voor scholen ter preventie van ongewenst seksueel gedrag, (2004) Sensoa.

Bonte M., *Betekenis en draagwijdte van het beroepsgeheim van de afdeling Operaties bij Child Focus*, (2006), interne studie voor Child Focus

Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss*. Vol 1 Attachment, New York: Basic Books.

Bowlby, J., (1989) *The Making and breaking of Affective Bonds*, Routledge Classics, New York.

Bowlby, J., (1988), *A Secure Base*, Routledge Classics, New York.

Bosch, E., Suykerbuyk, E., (2000), *Seksuele voorlichting aan mensen met een verstandelijke handicap*. Baarn: Nelissen.

Boszormenyi-Nagy, I., Krasner, B.R., (2005), *Tussen geven en nemen. Over contextuele therapie*, De Toorts, Haarlem.

Cense, M., (1997). *Rode kaart of carte blanche. Onderzoeksrapport risicofactoren voor seksuele intimidatie en seksueel misbruik in de sport*. Transact.

Draaiboek preventie seksueel misbruik. Implementatie van een beleid in een dienst voor kinderopvang (2004). Sensoa.

Deboutte Gie, (2009) *Pesten en Geweld op School, Handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid*, Min van Onderwijs en Vorming.

De Craim, C., (2012), *Protocol van Moed : Durven samenwerken rond kindermishandeling : grensverleggend, moedig en uitdagend. Draaiboek voor hulpverleners*.

de Graaf, H., Meijer, S., Poelman, J., & Vanwesenbeeck, I. (2005). *Seks onder je 25°. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2005*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep/Nederlands Jeugd instituut/MOVISIE.

de Graaf, H., Höing, M., Zaagsma, M., & Vanwesenbeeck, I. (2007). *Tieners seks. Vormen van instrumentele seks onder tieners*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.

de Graaf, H., Neeleman, A., Vennix, P., & van Son-Schoones, N. (2004). *De seksuele levensloop*. In: Gijs, L., Gianotten, W., Vanwesenbeeck, I., & Weijnenborg, P. (eds.). *Seksuologie*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum, blz. 167-190.

De grote kindervriend? Pedoseksueel misbruik: profiel/impact/preventie (2003), Child Focus

De Wiest, H. (1999). *Het gerechtelijk verhoor van kinderen. Een zicht op de praktijk*. Maklu, Antwerpen/Apeldoorn: Maklu.

Exclaim! Young people's guide to 'Sexual rights: an IPPF declaration, (2011) IPPF, London.

Finkelhor, D. (1986). *A sourcebook on child sexual abuse*. Newbury Park CA: Sage Publications.

Frans, E. (2009). *Seksueel grensoverschrijdend gedrag*. Algemene gids. Antwerpen: Sensoa.

Frans, E. & Franck, T. (2010). *Vlaggensysteem. Praten met kinderen en jongeren over seks en seksueel grensoverschrijdend gedrag*. Antwerpen: Sensoa.

Frans, E., Keygnaert I., (2010), *Make it Work!. Training Manual for Prevention of SGBV in the European Reception, & Asylum Sector*, ICRH Gent, Academia Press.

Friedrich, W. N., Grambsch, P., Broughton, D., Kuiper, J., & Beilke, R. L. (1991). *Normative sexual behavior in children*. Pediatrics, nr. 88, blz. 456-464.

Friedrich, W.N., Fisher, J., Broughton, D., Houston, M., & Shafran, C. S. (1998). *Normative sexual behavior in children: A contemporary sample*. Pediatrics, nr. 101, blz. 9.

Gescinska, A.A., (2009) *From sexual Liberty to sexual liberation. Why we bear a moral Responsibility in Sexuality;*

Graupner, H.G., (2000), *Sexual Consent: The criminal Law in Europe and Overseas*. In: *Archives of Sexual Behavior*, Vol 29, No 5.

Haas, S., Cense, M., Ditzhuijzen, J.v., Berlo, W.V., (2009) *Seksueel Grensoverschrijdend gedrag binnen vrijwilligersorganisaties*, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum Min van Justitie, Utrecht.

Handboek Beleidsvoerend vermogen (2009), Politeia.

Handelen bij vermoeden van seksueel misbruik van kinderen en jeugdigen. Richtlijnen voor beroepsbeoefenaren (1994). Commissie Seksueel Misbruik van Jeugdigen.

Herman, S., (2009), *Het ecogram. Sociale netwerken in kaart gebracht*, Brussel, Politeia/VVSG.

Hayez, J.-Y. (2005). *Ook kinderen hebben een lichaam. Kinderen leren omgaan met seksualiteit*. Tiel: Lannoo.

Herbots, K., Ankaert, E., Van Grunderbeek, E. en Put J. (2012) *Professioneel Omgaan met Risico's. Juridisch onderzoek naar de aansprakelijkheid van private non-profit voorzieningen met de focus op jeugdhulp en kinderopvang*. Brussel, Politeia/Vlaams Welzijnsverbond

Höing, M. & van Oosten, N. (2009). *Primaire preventie van seksueel geweld*. In L., Gijs, Gianotten, W.L., Vanweesenbeeck, I. & Weijenborg, P.T.M., *Seksuologie* (pp. 267-295). GA Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

IPPF Declaration of Rights, (2009) IPPF, London.

Kendall-Tackett, K. (2002). *The Health Effects of Childhood Abuse: Four Pathways by which Abuse Can Influence Health*. In: *Child Abuse and Neglect*, Vol 6/7, blz. 715-730.

Keygnaert, I. e.a. (2008). *Hidden violence is a silent rape: prevention of sexual and gender-based violence against refugees in Europe. A participatory approach report*. Gent: ICRH.

Kinderrechtencommissariaat Dossier (2010), *Jongeren en seksualiteit. Het recht op seksuele gezondheid en ontwikkeling, Visie en aanbevelingen*.

Kooten Niekerk, J., van, (1990) *Ongehoord. Naar een protocol seksualiteit en seksueel misbruik van verstandelijk gehandicapten*, Utrecht, PCI.

Kramer, S., Janssens, K., Çinibulak, L. & Cense, M. (2007). *Over de grens. Opvattingen van jongeren en beroepskrachten over grensoverschrijdend seksueel gedrag van jongeren*. Utrecht: MOVISIE.

Kuyper, A., (2010), *Visie seksualiteit Justitiële Jeugdinrichtingen*, Rutgers Nisso Groep, Utrecht.

Kuyper, A., (2010), *Richtlijnen tot implementatie van visie seksualiteit justitiële jeugdinrichtingen*, Rutgers Nisso Groep, Utrecht.

Kuyper, L., de Wit, J., Adam, P., Woertman, L. & van Berlo, W. (2009). *Laat je nu horen! Een onderzoek naar grensoverschrijdende seksuele ervaringen en gedragingen onder jongeren*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Kuyper, L., de Wit, J., Adam, P. Woertman, L. & van Berlo, W. (2011). *Het vervolg op 'Laat je nu horen!'*

Lammers, M., Pauli, T., (2003), *Van Calamiteit naar Preventiebeleid. Beleid en praktijk van de gehandicaptenzorg op het gebied van seksualiteit en seksueel misbruik*, Transact, Utrecht.

Lammers M., Brants, L., (2010) *Veiligheid in de residentiële Jeugdzorg. Van Incident tot Fundament. Vormgeving en implementatie van beleid rond bejegening, seksualiteit en seksueel misbruik in de residentiële jeugdzorg*, MOVISIE, Utrecht.

Landelijk overleg Preventiemedewerkers tegen seksueel Geweld, Van Gorcum (1990). Horen, zien...en spreken?

Landsdown, G., (2009) *"Evolving Capacities" explained*, Child Rights Information Network, Crin Review 23.

Luyens, M., Van Parijs, J., Thys, A., *Beleidsplan ter Preventie en bestrijding van geweld, pesten en ongewenst seksueel gedrag op school*, Min van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Onderwijs, Limits.

Olrichs, Y., Wolf, E., (2004), *Seksualiteitsbeleid? Gewoon doen! Handboek seksualiteitsbeleid voor GGZ instellingen*, Rutgers Nisso Groep, Utrecht.

Pieters, J., Italion, P., Offermans, A-M & Hellemans, S. (2010). *Ervaringen van vrouwen en mannen met psychologisch, fysiek en seksueel geweld*. Brussel: Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen.

Plummer, K., (2002) *The square of intimate citizenship*, In: *Citizenship Studies*.

Protocol Kindermishandeling Justitie-Welzijn, (2010)

Putnam, F. (1993). *Dissociative disorders in children. Behavioral profiles and problems*. In: *Child Abuse & Neglect*, 17, blz.39-45.

Putnam, F.W. (2003). Ten-year research update review: child sexual abuse. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 42, nr.3, 269-278.

Raes, K., (1997), *Seksuele bevrijding en ethiek. Over normvervaging, permissiviteit en emancipatorisch engagement*. In: *Jaarboek Seksualiteit, Relaties Geboorteregeling*, Trefpunt CGSO.

Relationele en seksuele Vorming. Handboek voor het secundair onderwijs, Sensoa/Garant, 2010.

Ruttens-Vandeveld, I., (2010) *Kadertekst Jongvolwassenen*.

Schnarch David, (1991), *Constructing the sexual Crucible. An integration of sexual and marital therapy*, New York, London, Norton & company.

Schnarch David, (1997), *Passionate Marriage. Keeping love and intimacy alive in committed relationships*. New York: Henry Holt & company.

Schnarch David, (2009) *Intimacy & desire. Awaken the passion in your relationship*, New York, Beaufort Books.

Senperforato Frame of Reference: Prevention of SGBV in the European Reception & Asylum Sector, (2010) ICRH-Ghent university

Stevens, L. (2002). Seksuele meerderjarigheid in het strafrecht? *Rep & Roer*, nr.14.

Stevens L., (2008), *Recht met betrekking tot seksualiteit*. Leidraad bij de colleges, KULeuven.

Straver, C. J., Cohen-Kettenis, P. T., & Slob, A. K. (1998). Seksualiteit en levensloop. In: Slob, A. K., Vink, C. W., Moors, J. P. C., & Everaerd W. (1998). *Leerboek seksuologie*. Houten en Diegem: Bohn Staf-leu Van Loghum.

Stuart, M.R., Lieberman, J.A., (1993) *The fifteen Minute Hour: Applied Psychotherapy for the Primary Care Physician*, Westport, CT: Prager.

Trainingsmap. Aanpak en preventie van seksueel misbruik in residentiële voorzieningen, IPPF, Sensoa

Van Beek, A. (2006). *Aanpak van seksueel geweld. Stand van zaken en aanbevelingen voor beleid, onderzoek, preventie en hulpverlening*. Utrecht/Den Bosch : TransAct/Fiom/Rutgers Nisso Groep.

Van Berlo, W. & Höing, M. (2006). Seksuele victimisatie. In F. Bakker, Vanwesenbeeck, I. (Red.), *Seksuele gezondheid in Nederland 2006* (pp. 157-166). Delft: Eburon.

van der Doef, S. (1994). *Kleine mensen grote gevoelens. Kinderen en hun seksualiteit*. Amsterdam: De Brink.

van der Doef, S. (2004). *Kinderen en seksualiteit. De seksuele opvoeding van kinderen van 0-17 jaar*. Utrecht: Kosmos-Z&K Uitgevers.

Van der Straete, I., en Put, J., (2005), *Beroepsgeheim en hulpverlening*, Brugge, Die Keure, 267 p.

Van IJendoorn, M., Schuengel, C., & Bakermans-Kranenburg, M. (1999). Disorganized attachment in

early childhood: Meta-analysis of precursors, concomitants and sequelae. In: *Development and Psychopathology*, 11, blz. 225-249

Van incident tot fundament. Vormgeving en implementatie van beleid rond bejegening, seksualiteit en seksueel misbruik, (2010), Movisie

Waites, M., (2005) *The Age of Consent. Young People, Sexuality and Citizenship*, Palgrave Macmillan, New York.

Weeks, Jeffrey (1998), *The sexual citizen*. In: *Theory, Culture & Society*, SAGE, London, Vol 15 (3-4): 35-52)

Weeks, Jeffrey, (1986, 2003, 2010), *Sexuality*, Routledge, London, New York.

WHO Regional Office for Europe and BzGA, (2010) *Standards for Sexuality Education in Europe. A framework for Policy Makers, Educational and Health Authorities and Specialists*, Cologne.

Wilmink M., (2010), *Toolkit in veilige handen. Hoe maak ik mijn organisatie veilig? Over preventie van seksueel misbruik van minderjarigen in het vrijwilligerswerk*. Vereniging NOV.

